Wilders

A.

Requisitoir

OPENBAAR MINISTERIE

Parket Amsterdam

Zaak	**: G. Wilders**
Parketnummer	**: 13/425046-09**
Officier van justitie	**: mr. P. Velleman & mr. B. van Roessel**
Datum	**: 25 mei 2011**

Inhoudsopgave

Inleiding 5
Inhoud requisitoir 6

Het Europese Recht 7
Samenvatting 12 oktober 2010 7
Féret 8
Nadruk op vrijheid van meningsuiting voor politici? 11
Verantwoordelijkheid van politici 11
Overige internationale regelgeving 14
Conclusie 14

Artikel 137c Sr, groepsbelediging (feit 1) 15
Ratio 15
Beperkte werking 17
Negatieve beeldvorming 17
Vrijheid van meningsuiting 18
Beledigend over een groep mensen 19
Stap 1, op zichzelf beledigend 20
Op zichzelf 20
Over een groep mensen 21
Invulling beledigend 24
Wegens hun godsdienst 24
Samenvatting stap 1 25
Stap 2 (context) en stap 3 (onnodig grievend) 25
Samenvatting stap 2 26
Samenvatting stap 3 27
Beoordeling uitlatingen zoals ten laste gelegd (feit 1) 27
Feit 1, uitlating 1 27
Feit 1, uitlating 2 en 3 29
Feit 1, uitlating 4 30
Conclusie 31

Artikel 137d Sr, aanzetten tot haat en aanzetten tot discriminatie (feit 2, 3, 4 en 5) 33
Inleiding 33
Wetsgeschiedenis 34
Negatieve beeldvorming 34
Vrijheid van meningsuiting 36
Samenvatting 40
Aanzetten tot 40
Aanzetten is opruien 41
Direct en indirect 42
Aanzetten een bijzonder ruim begrip? 43
De samenhang beperkt het ruime begrip 'aanzetten' 43
Samenhang - geven van betekenis 45
Arrest Combat 18 46
Samenhang – bijeenbrengen componenten aanzetten tot haat of discriminatie 48
Ten eerste: de selectie 48
Ten tweede: het opzet 49
Opruiend element 50
Samenvatting 51

Aanzetten tot haat 51
Intrinsiek conflictueuze tweedeling 53
Krachtversterkend element 55
Samenvatting 56
Aanzetten tot discriminatie 56
Direct en indirect 58
Krachtversterkend element 60
Samenvatting 61
Context 61
Onnodige buitensporigheid 63
Samenvatting 63
Opzet 64
Samenvatting 68
Beoordeling uitlatingen zoals ten laste gelegd (feit 2, 3, 4 en 5) 69
Feit 2: aanzetten tot haat tegen moslims wegens hun godsdienst 69
Feit 2, uitlating 1 69
Feit 2, uitlating 2 70
Feit 2, uitlating 3 72
Feit 2, uitlating 4 73
Feit 2, uitlating 5 74
Feit 2, uitlating 6 75
Feit 2, uitlating 7 76
Feit 2, uitlating 8 76
Feit 2, uitlating 9 77
Feit 2, uitlating 10 79
Feit 2, uitlating 11 80
Feit 2, uitlating 12 81
Feit 2, uitlating 13 81
Feit 2, uitlating 14 82
Feit 2, uitlating 15 84
Feit 2, uitlating 16 85
Feit 2, uitlating 17 86
Feit 2, uitlating 18 en 19 87
Feit 2, uitlating 20 87
Feit 2, uitlating 21 88
Feit 2, uitlating 22 89
Feit 2, uitlating 23 89
Feit 2, uitlating 24 91
Feit 2, uitlating 25 en 26 91
Feit 2, uitlating 27 92
Feit 2, uitlating 28 92
Conclusie 95
Feit 3: aanzetten tot discriminatie van moslims wegens hun godsdienst 96
Feit 3, uitlating 1 96
Feit 3, uitlating 2 100
Feit 3, uitlating 3 101
Feit 3, uitlating 4 103
Feit 3, uitlating 5 104
Feit 3, uitlating 6 105
Feit 3, uitlating 7 106
Feit 3, uitlating 8 106
Feit 3, uitlating 9 en 10 107

Feit 3, uitlating 11 108
Feit 3, uitlating 12 109
Feit 3, uitlating 13 110
Feit 3, uitlating 14 110
Feit 3, uitlating 15 111
Feit 3, uitlating 16 113
Feit 3, uitlatingen 17, 18, 19, 20, 21, 22 en 23. 115
Feit 3, uitlating 19 115
Feit 3, uitlating 23 116
Feit 3, uitlating 17 en 18 117
Feit 3, uitlating 20, 21 en 22 118
Feit 3, uitlating 24 119
Feit 3, uitlating 25 en 26 119
Feit 3, uitlating 27 120
Feit 3, uitlating 28 120
Conclusie 122
Feit 4, uitlating 1 123
Feit 4, uitlating 2 123
Feit 4, uitlating 3 124
Feit 4, uitlating 4 124
Feit 5, uitlating 1, 2, 3 en 4 125

Benadeelde partijen 126
Aantal benadeelde partijen 126
Positie slachtoffers sinds 1 januari 2011 126
Beoordeling vorderingen benadeelde partij 128
Toetsingskader 128
Toetsing in de zaak Wilders 129

Bijlage 1:
Requisitoir 12 oktober 2010 (deel 1) en 15 oktober 2010 (deel 2).

Bijlage 2:
A.J. Nieuwenhuis en E. Janssen, 'De onduidelijke verhouding tussen vrijheid van meningsuiting en discriminatie. Een analyse van de groepsbelediging en het haatzaaien.', *Mediaforum* 2011-4.

Inleiding

Geachte voorzitter, leden van de rechtbank,
geachte raadsman, meneer Wilders,
andere betrokkenen en overige belangstellenden.

Al eerder, in oktober vorig jaar, hebben wij uitgebreid gerekwireerd in deze zaak. U, als rechtbank, heeft hiervan weliswaar kennis kunnen nemen, maar wij achten het passend om ten overstaan van een rechtbank in gewijzigde samenstelling, opnieuw te rekwireren. Hierbij is het ons inziens in deze zaak onontkoombaar om in herhaling te vallen. Wij hebben getracht dit binnen de perken te houden, door ons betoog op punten in te korten, dan wel waar mogelijk te verwijzen naar ons eerdere requisitoir. Maar niet alles zal een herhaling van zetten zijn. Wij hebben rekening gehouden met de partiële niet-ontvankelijkheid van het OM ten aanzien van het onder feit 1 als groepsbelediging (artikel 137c Sr) ten laste gelegde feit. Tevens hebben wij in ons betoog nieuwe jurisprudentie verwerkt, zoals het in november jl. door de Hoge Raad gewezen Combat 18-arrest.[1] Dit arrest geeft aanleiding om op punten dieper in te gaan op de materie waarbij het accent zal liggen op artikel 137d Sr, aanzetten tot haat tegen en discriminatie van mensen. En tot slot zal aandacht worden besteed aan de nieuwe Wet ter versterking van de positie van slachtoffers in het strafproces.[2]

Zojuist noemden wij al de in deze zaak relevante strafbepalingen, te weten artikel 137c Sr, groepsbelediging, en 137d Sr, aanzetten tot haat tegen en discriminatie van mensen. En dat is, wij kunnen het niet genoeg benadrukken, waar het in de kern om gaat. Er zijn inmiddels al vele (preliminaire) verweren gevoerd, maar daardoor zou bijna vergeten worden dat in dit strafproces Wilders zich moet verantwoorden voor aan hem ten laste gelegde uitlatingen. Uitlatingen die Wilders in zijn visie mag doen gezien het recht van vrijheid van meningsuiting. Een recht dat is neergelegd in artikel 7 van onze Grondwet en artikel 10 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM). Maar waarvan anderen, zoals de klagers en aangevers in deze zaak, menen dat Wilders met zijn uitlatingen een grens heeft overschreden. In deze zaak draait het dus om de vraag of Wilders' uitlatingen strafbaar zijn op grond van genoemde discriminatiebepalingen, die een strafrechtelijke beperking vormen van de uitingsvrijheid en ook gelden voor een politicus.

Daarbij gaat het louter om de uitlatingen zoals deze thans aan Wilders zijn ten laste gelegd en waarvoor het OM ontvankelijk is geacht door de rechtbank. Andere uitlatingen of aan deze uitlatingen gerelateerde onderwerpen, zoals de Islam of moslims in het algemeen, staan niet ter beoordeling in deze strafzaak.

---

[1] HR 23 november 2010, *LJN* BM9135 en BM9132, *NJ* 2011, 115 m.nt. P.A.M. Mevis.
[2] Staatsblad nrs. 1 en 291, 2010. Zie ook Aanwijzing slachtofferzorg (2010A029).

Inhoud requisitoir

Ons huidige requisitoir is als volgt opgebouwd. Aangezien Wilders wat betreft de ten laste gelegde feiten nog steeds kiest voor een beroep op zijn zwijgrecht, handhaven wij ons standpunt ten aanzien van de in onze visie te bewijzen bestanddelen 'mondeling, bij geschrift of afbeelding' en 'in het openbaar'. Wij gaan hier vandaag dan ook niet meer op in en verwijzen op dit punt naar ons eerdere requisitoir en verzoeken u hetgeen wij destijds hebben betoogd als hier herhaald en ingelast te beschouwen.[3]

Wij hebben ons requisitoir van oktober 2010 aangehecht en zullen hier vandaag nog vaker naar verwijzen. Hierbij verzoeken wij u nu reeds om dan telkens het deel waar wij naar verwijzen als herhaald en ingelast te beschouwen. Wij willen u, rechtbank en verdediging, vragen of u hiermee akkoord kunt gaan en zo ja, dan vragen wij daarvan akte. Daar waar wij op een later moment verwijzen naar ons eerdere betoog, zullen wij in een voetnoot specificeren welk deel wij op het oog hebben.

We bespreken direct na een korte schets van het beoordelingskader, de onder feit 1 als groepsbelediging ten laste gelegde uitlatingen. Hierbij wordt gezien de beslissing van de rechtbank op dit punt, buiten beschouwing gelaten de uitlating *"Ik heb genoeg van de Koran in Nederland: verbied dat fascistische boek"*. Vervolgens zal het beoordelingskader van artikel 137d Sr worden besproken en toetsen wij de ten laste gelegde uitlatingen van Wilders hieraan. Tot slot bespreken wij de vorderingen van de benadeelde partijen. Voor wij toekomen aan genoemde onderwerpen, bespreken wij nu eerst de rol van het Europese recht bij de beoordeling van deze strafzaak.

Na deze zitting worden het requisitoir en een samenvatting daarvan op de website van het OM geplaatst.

[3] Requisitoir 12 oktober 2010, p. 20-22.

Het Europese Recht

Op 12 oktober 2010 zijn wij ingegaan op het Europese Recht inzake de bestrijding van discriminatie en de vrijheid van meningsuiting. Wij zullen dat hierna kort samenvatten en vervolgens nog een aantal aspecten verder uitdiepen.

Samenvatting 12 oktober 2010
In het EVRM[4] zijn fundamentele mensenrechten vastgelegd, waaronder het recht op vrijheid van meningsuiting in artikel 10 EVRM. Het Europese Hof toetst of deze rechten zijn geschonden door de verdragsstaten.

In deze zaak is van belang hoe het Europese Hof aankijkt tegen de bestraffing van discriminatoire uitlatingen in het licht van de vrijheid van meningsuiting, en dan met name voor wat betreft uitspraken van politici. Voor politici, met name van de oppositie, geldt dat zij enerzijds een grote vrijheid hebben om hun standpunt naar voren te brengen. Het Hof acht het in een democratische samenleving van essentieel belang de vrijheid van het politieke debat te verdedigen. Dat is immers één van de grondbeginselen van een democratische samenleving.[5] In een discussie van algemeen belang mag er daarbij een zekere mate van overdrijving en provocatie, oftewel een zekere mate van buitensporigheid zijn.[6]

Anderzijds oordeelt het Europese Hof dat politieke uitspraken die aanzetten tot haat een bedreiging vormen voor de maatschappelijke vrede en politieke stabiliteit in democratische staten.[7] Politici moeten volgens het Hof zeer zorgvuldig zijn, want hun doel is aan de macht te komen.[8] En het is bovenal van belang om rassendiscriminatie in al zijn vormen en uitingen te bestrijden.[9]
In de drie uitspraken Féret, Le Pen, en Soulas[10] werd geoordeeld dat de veroordeling *niet* in strijd was met het verdrag. Féret en Le Pen zijn politici. Een veroordeling van een politicus vanwege discriminerende of racistische uitspraken is dus volgens het Europese Hof wel degelijk mogelijk.

Het Europese Hof legt in de uitspraak Soulas uit dat de verdragsstaten een eigen beoordelingsruimte, de 'margin of appreciation', wordt gelaten om te oordelen of bepaalde uitlatingen bestraft moeten worden: in sommige gevallen zijn de nationale autoriteiten beter in staat te beoordelen of het bestraffen van bepaalde typen uitlatingen nodig is, vanwege de variabele problemen waarvoor staten zich gesteld zien met betrekking tot het immigratie- en

[4] Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens en de fundamentele vrijheden.
[5] EHRM 20 april 2010, nr. 18788/09, *Le Pen/Frankrijk, ontvankelijkheidsbeslissing.*
[6] EHRM 20 april 2010, nr. 18788/09, *Le Pen/Frankrijk, ontvankelijkheidsbeslissing.*
[7] EHRM 16 juli 2009, nr. 15615/07, *Féret/België*, paragraaf 72.
[8] EHRM 16 juli 2009, nr. 15615/07, *Féret/België*, paragraaf 75, 76, 77.
[9] EHRM 20 april 2010, nr. 18788/09, *Le Pen/Frankrijk, ontvankelijkheidsbeslissing.*

integratiebeleid.[11] Mede hierom geeft het EVRM geen kant-en-klaar recept voor de zaak Wilders. Eerst is de rechter op nationaal niveau aan zet. De rechter moet bepalen wat er in Nederland strafbaar is gesteld en heeft, evenals de wetgever, een eigen beoordelingsruimte ten opzichte van het Europese recht.

Tot zover de samenvatting van ons eerdere betoog. Voor een uitgebreidere weergave verwijzen we naar ons requisitoir van vorig jaar.[12]

Féret

Met betrekking tot de uitspraak Féret willen wij daarnaast een aantal punten aanstippen die in onze ogen voor misverstanden hebben gezorgd. Er lijkt namelijk door sommigen vanuit gegaan te worden dat de veroordeling van Féret betekent dat ook Wilders veroordeeld moet worden. Als reden daarvoor wordt dan aangevoerd dat de uitspraken van Wilders en Féret vergelijkbaar zijn. Hier willen wij vier dingen over opmerken.

Ten eerste: het OM meent dat tussen de in deze zaak aan Wilders ten laste gelegde uitlatingen en de uitlatingen die aan Féret ten laste waren gelegd wezenlijke verschillen bestaan.

De uitlatingen waar Féret uiteindelijk voor is veroordeeld betreffen, kort weergegeven:

- de verspreiding van een pamflet over een asielzoekerscentrum met daarin uitlatingen over zigeuners;

- de verspreiding van het pamflet 'Laurette in Marokko, Opa in België', met op de achterzijde een spotprent van de Belgische minister die in Marokko geld uitdeelt aan Belgische uitkeringsgerechtigden terwijl op de voorzijde 'illegalen', 'delinquenten', 'veroorzakers van onveiligheid', 'politieke vluchtelingen', die 'onze sociale-zekerheidsorganen leegzuigen (...)' op één hoop worden gegooid;

- punten uit het partijprogramma van het Belgische Front National, de partij van Féret, die het volgende bepleiten:

  - voorrang verlenen aan Belgen en Europeanen bij het toekennen van bijstandsuitkeringen;

  - toekenning van de Belgische nationaliteit door huwelijk zal niet meer mogelijk zijn;

---

[10] EHRM 20 april 2010, nr. 18788/09, *Le Pen/Frankrijk, ontvankelijkheidsbeslissing*, EHRM 16 juli 2009, nr. 15615/07, *Féret/België*, EHRM 10 juli 2008, nr. 15948/03, *Soulas/Frankrijk*.

[11] EHRM 10 juli 2008, nr. 15948/03, *Soulas/Frankrijk*, paragraaf 36, 37, 38.

- strengere regelgeving met betrekking tot het verkrijgen van onroerend goed in België. Met dit systeem, naar Zwitsers voorbeeld, zal volgens het partijprogramma duurzame vestiging van niet-Europese gezinnen en de vorming van etnische ghetto's op Belgisch grondgebied niet langer mogelijk zijn. Het is, wederom volgens het partijprogramma, absoluut noodzakelijk om het Belgische volk te vrijwaren van het risico van een oprukkende islam;

- De Staat moet stoppen met het spekken van sociaal-culturele organisaties ter bevordering van de integratie van migranten;

- het recht op asiel moet worden voorbehouden aan een beperkt aantal personen; aan personen van Europese origine die daadwerkelijk om politieke redenen worden vervolgd;

- het recht van vreemdelingen van buiten de Europese Unie op een bijstandsuitkering moet worden beperkt en kinderbijslag voor kinderen die in het land van herkomst zijn achtergebleven moet worden afgeschaft;

- uitzetting (van illegale immigranten) moet worden opgevat als het eenvoudigweg toepassen van de wet (...);

Verder had de veroordeling van Féret betrekking op:

- een affiche met de tekst 'aanslagen in de USA: het werk van de couscous clan' met daarbij een gesluierde vrouw en een man met tulband. De man en vrouw droegen een papier met de tekst: 'De Koran zegt: dood de ongelovigen, ja, richt een bloedbad onder hen aan' En dan de tekst: Het FN (Front National) zegt NEE;

Tevens was in de tenlastelegging van Féret opgenomen:

- een affiche van een pakje sigaretten met daarbij de tekst '2001, het jaar van vele gevaren' en 'de bruine pest', met daarbij een stel 'wilden', een zwarte[13] man en vrouw in een lendendoek met een bot door de neus met daarbij de tekst 'de zwarte internationale'.

Dit laatste affiche werd niet strafbaar geacht, omdat het hierbij zou gaan om zelfspot van het Front National.

---

[12] Requisitoir 12 oktober 2010, pag. 13-19.

Deze uitlatingen van Féret zouden op sommige punten kunnen doen denken aan de uitlatingen die aan Wilders ten laste zijn gelegd. De uitlatingen van Féret richten zich echter primair op bevoordeling van Belgen en Europeanen boven personen van andere afkomsten. De uitspraken hebben betrekking op mensen met een donkere huidskleur zoals Afrikanen (de 'wilden'), en op zigeuners, Marokkanen en moslims. Een oproep om lid te worden van het Front National was voorzien van de slogan 'Belgen en Europeanen eerst!'. De grondtoon van deze uitlatingen is racistisch. Het gaat naar de mening van het OM te ver om te zeggen dat deze uitlatingen van Féret van hetzelfde kaliber zijn als de uitlatingen die aan Wilders ten laste zijn gelegd.

Ten tweede. Zoals gezegd geeft het EHRM aan de lidstaten bij het verdrag een eigen beoordelingsruimte, een 'margin of appreciation', om uitlatingen al dan niet als strafwaardig te beoordelen. Het EHRM geeft geen verplichting om uitlatingen die als blasfemisch of als beledigend worden ervaren te vervolgen. Nieuwenhuis en Janssen stellen dat de grotere ruimte voor de vrijheid van meningsuiting in Nederland, zoals die is verwoord in het Gezwel-arrest,[14] niet op gespannen voet staat met het EVRM. Tevens verwoorden zij dat het EVRM niet verplicht tot strafbaarstelling van uitlatingen zoals die van Féret.[15]

Ten derde: De 'dissenting opinion', het minderheidsstandpunt van drie rechters, is van belang voor een juiste appreciatie van de uitspraak. Wij citeren Nieuwenhuis en Janssen:

'De 'dissenters' benadrukken ook dat Féret burgers niet oproept tot discriminatie. De mogelijke invloed en de intolerante aard van de uitlatingen achtten zij onvoldoende reden voor een beperking. In een democratie horen politieke uitlatingen niet verboden te worden wegens de mogelijk gevaarlijke effecten ervan. Het idee, dat onnozele burgers beschermd moeten worden tegen minder rationele politieke uitlatingen, past evenmin in een democratie.'[16]

Nieuwenhuis en Janssen concluderen dat deze 'dissenting opinion' als contrapunt voor de overwegingen van het Hof kan dienen.

Ten vierde. Of de uitlatingen van Wilders en Féret nu wel of niet vergelijkbaar zijn, iedere uitlating moet op zijn eigen strafrechtelijke merites beoordeeld worden, met inachtneming van de

---

[13] In de uitspraak van het EHRM wordt (vertaald) gesproken over een 'man en vrouw in zwarte lendendoek'. Dit is kennelijk verkeerd overgenomen uit het arrest van het Hof van Appel te Brussel van 18 april 2006, waarin (vertaald) wordt gesproken over een 'zwarte man en vrouw in lendendoek'.

[14] HR 10 maart 2009, *LJN* BF0655, *NJ* 2010, 19, m.nt. P.A.M. Mevis.

[15] A.J. Nieuwenhuis en E. Janssen, 'De onduidelijke verhouding tussen vrijheid van meningsuiting en discriminatie. Een analyse van de groepsbelediging en het haatzaaien.', *Mediaforum* 2011-4, p. 102.

[16] A.J. Nieuwenhuis en E. Janssen, 'De onduidelijke verhouding tussen vrijheid van meningsuiting en discriminatie. Een analyse van de groepsbelediging en het haatzaaien.', *Mediaforum* 2011-4, p. 101-102. Nieuwenhuis en Janssen geven in hun artikel tevens de inhoud van de zaak weer, de overwegingen van het Hof om de veroordeling van Féret toelaatbaar te

nationale wet- en regelgeving, in casu derhalve de Belgische en de Nederlandse. Enkel al om die reden is de stelling dat Wilders veroordeeld zou moeten worden, omdat zijn uitlatingen vergelijkbaar zouden zijn met die van Féret, niet houdbaar.

Nadruk op vrijheid van meningsuiting voor politici?
Naar aanleiding van ons requisitoir van 12 oktober 2010 zijn er geluiden te horen geweest dat het OM bij de bespreking van het Europees Recht de nadruk heeft gelegd op de vrijheid van meningsuiting. Wie het requisitoir nog eens leest, zal zien dat dit onjuist is. Met name de overwegingen van het Europese Hof die er toe hebben geleid dat verschillende veroordelingen van politici in stand zijn gebleven, zijn uitgebreid weergegeven. Wel is het waar dat artikel 10 EVRM als uitgangspunt is genomen, omdat dat nu eenmaal het artikel is waar in de zaken Féret, Le Pen en Soulas aan werd getoetst. En omdat artikel 10 EVRM uiteraard ook het artikel is waar aan zal worden getoetst indien deze zaak ooit terechtkomt bij het Europese Hof, is artikel 10 ook in deze zaak relevant.

De zaak Féret laat zien dat politici wel degelijk vervolgd én veroordeeld kunnen worden voor hun uitspraken. Wij willen benadrukken dat het OM steeds, ook in de sepotbrieven op de aangiften, het uitgangspunt heeft gehanteerd dat politici in principe vervolgd en veroordeeld kunnen worden voor hun uitspraken. Anders was de uitgebreide beoordeling van de uitspraken van Wilders immers niet nodig geweest. De reden dat wij dit benadrukken, is dat er in sommige mediaberichten van uitgegaan lijkt te worden dat het OM meent dat politici alles kunnen zeggen zonder strafbaar te zijn. Dit was en is in Nederland nog steeds níet het geval.

Verantwoordelijkheid van politici
Het EHRM benadrukt aan de ene kant het belang van een vrij politiek debat, met name voor politici van de oppositie, maar aan de andere kant wijst het Europese Hof op de verantwoordelijkheid van politici. In de uitspraak Féret worden deze twee kanten van de medaille, die op het eerste gezicht tegenstrijdig kunnen lijken, door het Hof helder uiteengezet. Wij citeren veel paragrafen uit de uitspraak, maar dat is nodig om alle finesses over het voetlicht te brengen:

"63. Artikel 10, lid 2, van het Verdrag biedt in geval van politieke uitspraken of zaken van algemeen belang weinig ruimte voor beperking van de vrijheid van meningsuiting (zie Scharsach en News Verlagsgesellschaft vs. Oostenrijk, nr. 39394/98, § 30, EVRM 2003-XI). Het Hof benadrukt dat het in een democratische samenleving van wezenlijk belang is om het politieke debat de ruimte te geven. Zij hecht het allerhoogste belang aan vrijheid van meningsuiting in de context van het politieke debat en is van mening dat aan politieke uitspraken slechts om zeer dringende redenen beperkingen mogen worden opgelegd. Het toestaan in bepaalde gevallen van

---

achten, en de mening van de 'dissenters' dat de uitlatingen van Féret veeleer aan bepaalde gedragingen en aan godsdienst refereren.

ruime beperkingen zou zeer zeker zijn weerslag hebben op de naleving van het recht op vrijheid van meningsuiting in het algemeen in de betreffende Staat (Feldek vs. Slowakije, nr. 29032/95, § 83, EVRM 2001-VIII). De vrijheid van politieke discussie heeft echter zeker geen absoluut karakter. Een Verdragsstaat kan aan de politieke discussie bepaalde "beperkingen" of "sancties" verbinden, maar het is aan het Hof om zich in laatste instantie uit te spreken over de verenigbaarheid daarvan met de vrijheid van meningsuiting zoals vastgelegd in artikel 10 (Castells vs. Spanje, 23 april 1992, § 46, serie A nr. 236).

(...)

65. Vrijheid van meningsuiting is voor iedereen van grote waarde maar in het bijzonder voor een volksvertegenwoordiger, die immers zijn kiezers vertegenwoordigt, hun zorgen verwoordt en hun belangen behartigt. Dientengevolge noopt de inmenging in de vrijheid van meningsuiting van een vertegenwoordiger van de oppositie, zoals verzoeker, het Hof tot een uiterst nauwgezet onderzoek (Castells vs. Spanje, 23 april 1992, § 42, serie A nr. 236 en Jerusalem vs. Oostenrijk, nr. 26958/95, 27 februari 2001, § 36).

(...)

(...) Beschadiging van mensen door bepaalde delen van de bevolking en specifieke bevolkingsgroepen te beledigen, belachelijk te maken of te belasteren en aanzetten tot discriminatie, waarvan in onderhavige zaak sprake is, vormen voor de overheid voldoende reden om voorrang te geven aan de bestrijding van racistische uitspraken boven de vrijheid van meningsuiting waarvan op onverantwoordelijke wijze gebruik wordt gemaakt door de waardigheid en zelfs de veiligheid van die delen van de bevolking of bevolkingsgroepen aan te tasten. Politieke uitspraken die aanzetten tot haat op basis van religieuze, etnische of culturele vooroordelen vormen een bedreiging voor de maatschappelijke vrede en politieke stabiliteit in democratische Staten.

(...)

75. Het feit dat verzoeker lid is van een Parlement zou niet moeten worden beschouwd als een verzachtende omstandigheid die hem minder aansprakelijk maakt. In dit verband wijst het Hof erop dat het van wezenlijk belang is dat politici in hun openbare uitspraken vermijden woorden te gebruiken die de onverdraagzaamheid zouden kunnen aanwakkeren (Erbakan vs. Turkije, nr. 59405/00, 6 juli 2006, § 64). Het Hof is van mening dat politici uit oogpunt van bescherming van de democratie en de democratische beginselen zeer zorgvuldig moeten zijn, want hun doel is uiteindelijk om aan de macht te komen. (...) Het Hof is van oordeel dat het aanzetten tot uitsluiting van vreemdelingen een fundamentele aantasting van de mensenrechten inhoudt en daarom van iedereen, met inbegrip van politici, bijzondere voorzorg verlangt.

76. Het Hof hecht groot belang aan het medium dat in de onderhavige zaak is gebruikt en aan de context waarin de gewraakte uitspraken zijn verspreid en daarmee aan de mogelijke gevolgen voor het verstoren van de openbare orde en de cohesie van een groep in de samenleving. Het betrof hier pamfletten van een politieke partij die zijn verspreid tijdens een verkiezingscampagne, een uiting waarmee wordt beoogd een zo groot mogelijk kiezerspubliek, dat wil zeggen de gehele bevolking, te bereiken. Tijdens verkiezingen moeten politieke partijen een grote vrijheid van meningsuiting genieten om hun kiezers te overtuigen; in een dergelijke context worden haat en onverdraagzaamheid door racistische of xenofobe uitspraken aangewakkerd, want onder druk van de omstandigheden hebben verkiezingskandidaten de neiging een onwrikbaarder standpunt in te nemen en krijgen stereotype slagzinnen en leuzen soms de overhand ten koste van redelijke argumenten. De impact van racistische of xenofobe uitspraken wordt daardoor groter en schadelijker.

77. Het Hof erkent dat politieke uitspraken een hogere mate van bescherming vereisen, wat in het interne recht van verscheidene Staten, waaronder België, wordt erkend met de rol van de parlementaire onschendbaarheid en het verbod op vervolging van meningen die in het Parlement worden verkondigd. Het Hof betwist niet dat politieke partijen het recht hebben hun mening in het openbaar te verdedigen, zelfs als die mening door een deel van de bevolking als kwetsend, choquerend of verontrustend wordt ervaren. Zij mogen dus bepaalde oplossingen aanbevelen voor problemen die verband houden met immigratie. Echter, zij moeten vermijden dit te doen door te pleiten voor rassendiscriminatie en door hun toevlucht te nemen tot kwetsende of vernederende uitspraken of standpunten, want dergelijk gedrag kan bij het publiek reacties oproepen die onverenigbaar zijn met een rustig maatschappelijk klimaat en het vertrouwen in democratische instellingen ondermijnen."[17]

Het Hof noemt de *vrijheid* van een politicus een aantal maal in één adem met de *verantwoordelijkheid* van een politicus. Politici hebben een grote vrijheid, bijvoorbeeld om oplossingen aan te dragen voor problemen die betrekking hebben op immigratie. Dat ontslaat politici, juist politici, echter niet van hun verantwoordelijkheid voor hun uitspraken. Omdat een politicus aan de macht wil komen, heeft hij een verantwoordelijkheid om zich te onthouden van uitspraken die aanzetten tot uitsluiting van vreemdelingen en daarmee een fundamentele aantasting van de mensenrechten inhouden.

We hebben het al eerder gezegd: de weegschaal slaat niet bij voorbaat uit naar één kant. Zowel de vrijheid van een politicus als de verantwoordelijkheid van eenieder ten opzichte van de wet, zijn door het OM meegewogen bij de beoordeling.

---

[17] EHRM 16 juli 2009, nr. 15615/07, *Féret/België*, paragraaf 63, 65, 72, 73, 75, 76, 77.

Overige internationale regelgeving

Wij zouden een nog veel uitgebreider bespreking kunnen wijden aan (de jurisprudentie van) het EVRM en aan andere verdragen en bepalingen inzake de bestrijding van discriminatie en de vrijheid van meningsuiting. Om praktische redenen en vanwege de grote invloed die het EVRM heeft op de Nederlandse rechtspraak hebben wij ons beperkt tot de voor deze zaak belangrijkste punten met betrekking tot het EVRM.

Het belangrijkste verdrag om te noemen in het kader van de bestrijding van discriminatie is, uiteraard, het Internationaal Verdrag inzake de Uitbanning van Rassendiscriminatie (IVUR). Dit verdrag was de aanleiding voor de invoering van artikel 137c en 137d Sr. Daarom komt dit verdrag aan de orde bij de bespreking van deze artikelen.

Conclusie

Wij besluiten dit gedeelte met het herhalen van de belangrijkste conclusie: het EHRM laat de Nederlandse wetgever en rechter een eigen beoordelingsruimte om te bepalen welke uitlatingen wel, en welke niet strafbaar moeten zijn. De jurisprudentie van het EHRM, met name de zaak Féret, dwingt niet tot het strafbaar stellen of strafbaar achten van de uitlatingen van Wilders. Onze beoordeling van de overwegingen van het Europese Hof , in het bijzonder de afweging tussen het belang van een vrij politiek debat en de verantwoordelijkheid van een politicus, leiden overigens ook niet vanzelfsprekend tot een niet-strafbaarheid.
De uitlatingen van Wilders zullen op hun eigen merites moeten worden beoordeeld.

Artikel 137c Sr, groepsbelediging (feit 1)

Aan Wilders is als eerste feit op de dagvaarding artikel 137c Sr ten laste gelegd, groepsbelediging. Artikel 137c Sr luidt:

Artikel 137c, lid 1 Sr
Hij die zich in het openbaar, mondeling of bij geschrift of afbeelding, opzettelijk beledigend uitlaat over een groep mensen wegens hun ras, hun godsdienst of levensovertuiging, hun hetero- of homoseksuele gerichtheid of hun lichamelijke, psychische of verstandelijke handicap, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste een jaar of geldboete van de derde categorie.

We beginnen met een uiteenzetting over de ratio van artikel 137c Sr en de door de wetgever beoogde beperkte werking van dit artikel. Vervolgens nemen we het bestanddeel 'beledigend over een groep mensen' onder de loep. Wij zullen deze aspecten beknopter behandelen dan vorig jaar. Het is namelijk weliswaar van belang hierbij expliciet stil te staan, maar een volledige herhaling is in onze visie onnodig, gezien de grondige uiteenzetting van deze aspecten destijds en onze conclusies ten aanzien van het bestanddeel 'beledigend' . Gelet op deze conclusies gaan wij thans geheel niet in op het bestanddeel 'opzettelijk'. We verwijzen op dit punt naar ons eerdere requisitoir.[18]

Ratio
Het lijkt in de loop der jaren lastiger te zijn geworden de ratio van artikel 137c Sr vast te stellen. Dit wetsartikel is weliswaar in 1934 geplaatst in het Wetboek van Strafrecht onder de titel 'Misdrijven tegen de openbare orde', maar deze titel bevat zoals Sackers het aangeeft inmiddels

'vogels van diverse pluimage, namelijk van opruiing tot stiekem opnemen, zodat niet zondermeer duidelijk is of de vlag hier in alle gevallen de lading nog wel dekt'.[19]

Wij merken op dat Sackers één van de deskundigen is bij wie het OM in 2008 advies heeft ingewonnen in het kader van de in deze strafzaak te nemen afdoeningsbeslissing.[20]

Daar komt bij dat in 1971 artikel 137c Sr is vervangen door de artikelen 137c en 137d Sr.[21]

---

[18] Requisitoir 12 oktober 2010, p. 30.
[19] Advies prof. mr. dr. H.J.B. Sackers aan het OM, tabblad 37, p. 8.
[20] Advies prof. mr. dr. H.J.B. Sackers aan het OM, tabblad 37.
[21] Deze luidden: Artikel 137c Sr: Hij die zich in het openbaar, mondeling of bij geschrift, opzettelijk beledigend uitlaat over een groep mensen wegens hun ras, hun godsdienst of hun levensovertuiging, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste een jaar of geldboete van ten hoogste tienduizend gulden.
Artikel 137d Sr: Hij die in het openbaar, mondeling of bij geschrift of afbeelding aanzet tot haat tegen of discriminatie van mensen of gewelddadig optreden tegen persoon of goed van mensen wegens hun ras, hun godsdienst of hun levensovertuiging, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste een jaar of geldboete van ten hoogste tienduizend gulden.

Strafbaar werd gesteld de belediging van een groep mensen op grond van hun ras en godsdienst of levensovertuiging en voorts het aanzetten tot haat tegen, discriminatie van of gewelddadig optreden tegen mensen op grond van hun ras en godsdienst of levensovertuiging. De nieuwe bepalingen, en dan met name 137d Sr, strekten tot uitvoering van de verplichting die voortvloeide uit het Internationaal Verdrag inzake de Uitbanning van alle vormen van Rassendiscriminatie (IVUR).[22]

'Bij het zoeken naar de ratio is'

het volgens Sackers

'problematisch dat dit verdrag (enkel) de bestrijding van rassendiscriminatie betrof en het verbod van godsdienstdiscriminatie daaraan door de (Nederlandse) wetgever zonder veel woorden is toegevoegd.'[23]

Uiteindelijk komt hij tot de conclusie dat de wetssystematiek dwingt om aan de ratio van bescherming van de openbare orde vast te houden. Hij is hierin gestuurd door de Hoge Raad die met zijn arrest 'Stop het gezwel dat Islam heet' van 10 maart 2009[24]

'de lat van artikel 137c Sr weer (heeft) gelegd op het niveau waarop de wetgever die heeft willen leggen. Het risico moet worden beteugeld dat verwerpelijke uitlatingen die enkel zijn gedaan met het opzet om een groep mensen omwille van hun godsdienst te treffen, de openbare orde in die zin verstoort (opm. OM: wij lezen 'verstoren') *dat zij een reële kans op wanordelijkheden in zich bergen".*[25]

Wij menen dat dit het juiste uitgangspunt is. Uit de wetsgeschiedenis blijkt dat de Minister de rubricering van artikel 137c Sr in de titel 'Misdrijven tegen de openbare orde' de enig juiste vond, aangezien de voorgestelde artikelen

'allereerst bestemd zijn tot bescherming van de openbare orde'

en pas

---

[22] A.L.J. Janssens en A.J. Nieuwenhuis, *Uitingsdelicten*, Deventer: Kluwer 2008, (hierna Janssens & Nieuwenhuis 2008), p. 148.

[23] H.J.B. Sackers, 'Art.137c, godsdienstkrenkingen en het publieke debat', *Strafblad* 2009, p. 224. Zie ook A.J. Nieuwenhuis en E. Janssen 'De onduidelijke verhouding tussen vrijheid van meningsuiting en discriminatie, Een analyse van de groepsbelediging en het haatzaaien.' *Mediaforum* 2011-4, p. 97: '*De historische achtergrond, de verplichtingen uit het IVUR, de gekozen implementatie en de uitbreiding* [opm. OM begin jaren '90 en in 2006] *op grond van het meer algemene anti-discriminatiebeleid, doen de vraag opkomen welke belangen de strafbepalingen geacht worden te beschermen.*'

[24] HR 10 maart 2009, *LJN* BF0655, *NJ* 2010, 19 m.nt. P.A.M. Mevis.

*'daarnaast tot bescherming van de eer en goede naam van de daarin genoemde [...] groepen, en, eerst in de derde plaats en **indirect**,[26] ook bescherming verleenen aan de individuele personen, welke op een gegeven tijdstip min of meer toevallig die [...] groepen vormen.'*[27]

Het in betreffende artikelen neergelegde uitgangspunt van strafrechtelijke bescherming van bepaalde groepen, alsmede het openbare orde aspect zijn bij de wetswijziging in 1991 nog eens duidelijk naar voren gebracht.[28]

Discriminatie heeft haar uitwerking op de openbare orde. Zoals wij in ons requisitoir van oktober vorig jaar hebben aangegeven,[29] is dit effect een gevolg van een mechanisme dat wij zien als het fundamentele karakter van de artikelen 137c Sr en 137d Sr, namelijk de (negatieve) beeldvorming bij derden.

Beperkte werking

Negatieve beeldvorming
En hieruit blijkt direct ook dat onze wetgever een beperkte werking voor ogen stond met artikel 137c Sr. Belediging in strafrechtelijke zin is het creëren van een negatief beeld bij derden over de beledigde groep. Wij vinden steun voor deze visie in het proefschrift van Rosier. Er zijn uiteraard ook anderen die hebben gepubliceerd over de discriminatieartikelen uit ons Wetboek van Strafrecht.[30] Maar wij halen juist Rosier aan omdat hij, voor zover wij weten, één van de zeer weinigen is die een proefschrift over het onderwerp strafbare discriminatie heeft geschreven en die de betekenis van de discriminatie-artikelen grondig heeft uitgediept. Om deze reden zal hij nog vaker in dit requisitoir worden aangehaald.
Wij citeren:

*'**Centraal** in de motivering van de noodzaak om discriminerende meningsuiting strafrechtelijk te bestrijden stond, naast de bestrijding van agressie, het bestrijden van negatieve beeldvorming en zo indirect van het fenomeen dat mensen op grond van desbetreffende persoonskenmerken in het maatschappelijk verkeer worden achtergesteld. In het algemeen werd over de uitingen die onder 137c en 137d Sr vallen gesteld dat 'dergelijke uitlatingen een olievlekwerking kunnen*

---

[25] H.J.B. Sackers, 'Art.137c, godsdienstkrenkingen en het publieke debat', *Strafblad* 2009, p. 225. Zie ook: Advies prof.mr. Th.A. de Roos aan het OM, tabblad 38, waarin deze passage wordt aangehaald in het nader advies aan het OM.
[26] Alle dikgedrukte delen, onderstrepingen en cursiveringen in de citaten in dit requisitoir zijn door het OM aangebracht.
[27] *Kamerstukken II* 1933/34, 237, nr. 5, p. 16L. Th.E. Rosier, *Vrijheid van meningsuiting en discriminatie in Nederland en Amerika*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 1997 (hierna Rosier 1997), p. 13.
[28] *Kamerstukken II* 1988/89, 20239, nr. 5, p. 10-11 (MvA), *Kamerstukken II*, 1987/88, 20239, nr. 3, p. 7 (MvT), *Kamerstukken II*, 1988/89, 20239, nr. 5, p. 11 (MvA), *Kamerstukken II* , 1988-1989, 20239, nr. 5, p. 12 (MvA).
[29] Requisitoir 12 oktober 2010, p. 24.

hebben en de maatschappelijke positie van de gehele groep kunnen aantasten. Dit zal kunnen leiden tot discriminerende handelingen [...] als bedoeld in art. 429quater.' En elders werd nog eens extra benadrukt dat dat inderdaad ook de reden was voor de strafbaarstelling in art. 137c Sr: 'door belediging kan een negatief beeld van een bepaalde groep ontstaan, wat kan leiden tot discriminatie en maatschappelijke achterstelling van degenen die tot deze groep behoren.' Steun voor deze benadering vond de verantwoordelijke bewindsman in de motivering van de ***oorspronkelijke*** *invoering van het beledigingsartikel 137c Sr: dat werd, aldus Korthals Altes, indertijd opgenomen 'omdat beledigen van mensen wegens hun ras het gevaar inhoudt, dat anderen deze groeperingen gaan achterstellen in het maatschappelijk leven.'*[31]

Om van strafrechtelijk beledigen te kunnen spreken, moet er dus sprake zijn van het scheppen van een negatief beeld over een groep bij derden. Dat het scheppen van dat beeld ook de gevoelens van de groep kwetst, zal bijna altijd het geval zijn, maar dat is niet het effect waar het bij strafrechtelijk groepsbeledigen in eerste instantie om gaat en dat het strafrechtelijk optreden beoogt te bestrijden. Voor een uitgebreidere uiteenzetting van dit aspect verwijzen wij naar ons requisitoir van oktober 2010.[32]

Vrijheid van meningsuiting

Er is nog een reden dat de wetgever een beperkte werking voor ogen had met artikel 137c Sr. Bij de behandeling van het wetsvoorstel tot wijziging van artikel 137c Sr (en 137d Sr) begin jaren '70, is nadrukkelijk naar voren gebracht dat het strafrecht slechts een beperkte rol kan spelen bij de aanpak van discriminatie.[33] Het dominante argument, dat het strafrecht een beperkte rol heeft, is dat de vrijheid van meningsuiting in het geding is door het bestaan van deze strafbepalingen. *'Elke onnodige inperking daarvan is te verwerpen'*, aldus de Memorie van Antwoord.[34] De vrijheid van meningsuiting werd en wordt nog steeds als een groot goed gezien. Breed wordt dan ook de mening gedeeld dat op dit recht alleen inbreuk mag worden gemaakt indien daartoe een dringende noodzaak bestaat.

Zoals eerder aangegeven werd in 1971 in de artikelen 137c en 137d Sr strafbaar gesteld de belediging van een groep mensen op grond van hun ras en godsdienst of levensovertuiging en voorts het aanzetten tot haat tegen, discriminatie van of gewelddadig optreden tegen mensen op grond van hun ras en godsdienst of levensovertuiging. De toevoeging van deze gronden 'wegens

---

[30] A.L.J. Janssens, Strafbare belediging (diss. Groningen), Amsterdam: Thela Thesis 1998, Janssens & Nieuwenhuis 2008 en C. Brants, R. Kool, A. Ringnalda, *Strafbare discriminatie*, Utrecht: Willem Pompe Instituut voor Strafrechtwetenschappen Universiteit Utrecht, 2007.

[31] Rosier 1997, p. 89 en de door Rosier genoemde voetnoten 83 (TK 1988/89, 20239, nr. 3, p.7), 84 (TK 1988/89, 20239, nr. 5, p. 6. Zo ook TK 1988/89, 20239, nr. 3, p. 4.) en 85 (TK 1988/89, 20239, nr. 8 (NnavEV), p. 1. Vgl. echter hoofdstuk 2 § 2).

[32] Requisitoir 12 oktober 2010, p 23-25.

[33] *Kamerstukken II* 1969/70, 9724, nr. 6, p. 3 (MvA).

[34] *Kamerstukken II* 1969/70, 9724, nr. 6, p. 3 (MvA).

hun ras, hun godsdienst of hun levensovertuiging' limiteert derhalve de beschermde groepen. Tevens brengt het een beperking aan in de strafbaarheid van belediging van die groepen.[35]

Blijkens de wetsgeschiedenis begint de strafbaarheid pas
'*(..) waar kritiek ontaardt in het aantasten van de eer en goede naam van of het aanzetten tot haat tegen of discriminatie van de groep wegens het enkele feit dat de leden daarvan de godsdienst of levensbeschouwing zijn toegedaan, waartegen de kritiek gericht is.*'[36]

Waar dus kritiek de leden van een groep treft in hetgeen voor die groep kenmerkend is, namelijk in hun ras, hun godsdienst of levensovertuiging, en - na 1992 - hun geslacht, hun hetero -of homoseksuele gerichtheid, en - na 2006 - hun lichamelijke, psychische of verstandelijke handicap, biedt de strafwet bescherming.[37]

Voor de zaak Wilders betekent de omstandigheid dat moslims zijn te scharen onder een door de wetgever geselecteerde te beschermen groep mensen, namelijk een groep gekenmerkt door hun godsdienst, dat zij, net als alle andere groepen die worden gekenmerkt door één van de in de wet genoemde gronden, strafrechtelijk worden beschermd.

We zijn via de behandeling van de ratio en beperkte werking van artikel 137c Sr beland bij een bespreking van het bestanddeel 'beledigend over een groep mensen (wegens hun godsdienst)'.

Beledigend over een groep mensen
Het zich beledigend uitlaten over een groep mensen is het kernbestanddeel van artikel 137c Sr.

---

[35] Rosier 1997, p. 37 (voetnoot 30: TK 1969/70, 9724, nr. 6 (MvA), p. 4R).
[36] *Kamerstukken I* 1970/71, 9724, nr. 22a, p. 3-4 (vastgesteld 29 januari 1971): 'De leden, die in het hier besproken gedeelte van het voorlopig verslag aan het woord waren, spraken voorts hun bevreemding erover uit dat de regering een strafrechtelijke bescherming wil bieden aan door godsdienst of levensbeschouwing gekenmerkte groepen. Naar het oordeel van deze leden hebben die groepen een zodanige bescherming niet nodig, aangezien zij in de Nederlandse samenleving allerminst een kwetsbare positie innemen en zelf over voldoende verweermiddelen tegen aanvallen beschikken.
De ondergetekenden kunnen de gemaakte opmerkingen in zoverre onderschrijven, dat er ook naar hun mening geen reden is voor een algemene strafrechtelijke bescherming van op godsdienst of levensbeschouwing gegronde instituten of organisaties terzake van hun sprekend of handelend optreden in de Nederlandse samenleving. Voor kritiek op dat optreden dient een zo groot mogelijke ruimte te worden gelaten. De voorgestelde strafbepalingen leggen daaraan dan ook niets in de weg, ook niet indien de kritiek de diepste overtuigingen mocht betreffen waarop die instituten en organisaties zijn gegrond. De strafbaarheid begint waar kritiek ontaardt in het aantasten van de eer en goede naam van of het aanzetten tot haat tegen of discriminatie van de groep wegens het enkele feit dat de leden daarvan de godsdienst of levensbeschouwing zijn toegedaan, waartegen de kritiek gericht is. Daartegen is geen verweer, hoe sterk de maatschappelijke positie van de groep ook moge zijn.'
[37] Discriminatie op grond van hetero -of homoseksuele gerichtheid (opgenomen in 137c en 137d Sr) en geslacht (alleen opgenomen in 137d Sr) is strafbaar sinds 1992 (wet van 14 november 1991, Stb. 623). Discriminatie op grond van lichamelijke, psychische of verstandelijke handicap (opgenomen in 137c en 137d Sr) is strafbaar sinds 2006 (Wet van 11 maart 2005, Stb 2005, 111).

Voor de beoordeling van dit bestanddeel is voor ons het kader dat in het arrest Herbig[38] door de Hoge Raad is uiteengezet, leidend.

In het arrest Herbig stonden uitlatingen van dominee Herbig centraal. Hij heeft in een dagbladartikel, naar aanleiding van een televisie-uitzending, homofilie als een vieze en vuile zonde bestempeld. Het hof heeft die uitlating eerst **op zichzelf** beoordeeld en geoordeeld dat de uitlating voor homoseksuelen een beledigend karakter heeft en als een beledigende uitlating wegens homoseksuele gerichtheid is aan te merken. Vervolgens is de **context** in de beoordeling betrokken, namelijk de omstandigheid dat de uitlating in het kader van de geloofsopvatting van Herbig werd gedaan en dat diens bedoeling was de mensheid te waarschuwen. In deze laatste vaststelling door het hof ligt volgens de Hoge Raad besloten dat die uitlating voor verdachte van betekenis was voor een maatschappelijk debat. Tot slot heeft het hof, aldus de Hoge Raad, geoordeeld dat de terminologie **niet onnodig grievend** was. De Hoge Raad heeft geoordeeld dat het hof met dit toetsingskader de term 'beledigend' in de betekenis die daaraan toekomt in artikel 137c Sr, juist heeft uitgelegd.

Deze driestappenmethode van de Hoge Raad over het bestanddeel beledigend over een groep mensen laat zich als volgt samenvatten:
In stap 1 wordt beoordeeld of de uitlating op zichzelf beledigend is over een groep mensen.
In stap 2 wordt de context beoordeeld waarin de uitlating is gedaan.
In stap 3 wordt beoordeeld of de uitlating een onnodig grievend karakter heeft.

Nog even ter verduidelijking: wij verstaan onder een 'uitlating' een mondelinge, tekstuele of in beeld uitgedrukte uitspraak. Een 'uiting' wordt omschreven als het geheel waarin één of meer uitlatingen zijn vervat, zoals een krantenartikel of een film.

Stap 1, op zichzelf beledigend
We beginnen met stap 1. Is de uitlating op zichzelf beledigend over een groep mensen?

Op zichzelf
De woorden 'op zichzelf' drukken uit dat bij deze beoordeling stap 2, de context waarin de uitlating is gedaan, en stap 3, de onnodig grievendheid-toets, buiten beschouwing moeten worden gelaten.

In het licht van de jurisprudentie leggen wij het begrip **'op zichzelf'** uit als betekenend: **naar zijn bewoordingen en samenhang**.[39]

---

[38] HR 14 januari 2003, *LJN* AE7632, *NJ* 2003, 261 (Herbig), m.nt. P.A.M. Mevis. Zie ook de arresten HR 9 januari 2001, *LJN* AA9368, *NJ* 2001, 203 (Van Dijke) en HR 9 januari 2001, *LJN* AA9367, *NJ* 2001, 204 (Van der Wende), m.nt. J. de Hullu, die als voorlopers van het in Herbig geschetste kader kunnen worden beschouwd.

Bij de beoordeling van woorden in een tekst moeten er twee fases worden doorlopen; eerst moet begrepen worden wat de woorden willen zeggen en vervolgens moet beoordeeld worden of wat ze zeggen naar objectieve maatstaven beledigend is.
Onder beoordeling in samenhang moet worden verstaan de duiding van woorden binnen het grotere geheel van de uiting; het geschrift, de film of anderszins waar zij deel van uitmaken. En die duiding van woorden door de samenhang vindt, als men goed kijkt, op twee niveaus plaats: de samenhang geeft woorden hun boodschap en de samenhang kan aan die boodschap van woorden hun beledigende lading geven of ontnemen. Wat wij hier zeggen over (mondeling of tekstueel geuite) woorden geldt enigszins aangepast, net zo voor afbeeldingen. Wij komen hierop terug bij de behandeling van artikel 137d Sr.

Bij de duiding van een uitlating, moet ook worden beoordeeld of de uitlating 'over een groep mensen' gaat.

Over een groep mensen
Wij gaan op dit bestanddeel in, maar staan eerst stil bij een misvatting die mogelijk bestaat door uitspraken die zijn gedaan door het Europees Hof van de Rechten van de Mens en die zijn genoemd door Lawson, één van de al eerder genoemde deskundigen die het OM heeft geadviseerd.[40] Hij formuleert in zijn samenvatting van het voor de zaak Wilders relevante Straatsburgse toetsingskader onder meer de volgende zinnen:

- Wilders dient zich, ook in het maatschappelijk debat, te onthouden van onnodig grievende uitingen die betrekking hebben op godsdiensten en objecten van religieuze verering, zoals de Koran (Wingrove, I.A.[41])
- Vergelijkingen met (...) het Nazisme zijn uitzonderlijk kwetsend en kunnen, bij het ontbreken van een inhoudelijke rechtvaardiging voor het gebruik van die termen, ertoe bijdragen dat een veroordeling gerechtvaardigd is (Wabl[42])
- Het Europese Hof heeft aanvaard dat kritiek op een godsdienst ook kritiek op de aanhangers van die godsdienst impliceert (Otto Preminger, Giniewski[43])

Hieruit zou de gedachte kunnen ontstaan dat de Nederlandse regelgeving ruim uitgelegd dient te worden, nu de Europese jurisprudentie een steeds grotere rol is gaan spelen bij de beoordeling van strafzaken. Maar zoals in ons requisitoir van oktober vorig jaar is uiteengezet bij de schets

---

[39] HR 19 december 2000, *LJN* AA9745, *NJ* 2001, 101, HR 6 januari 2004, *LJN* AN8498, *NJ* 2004, 201, HR 22 maart 1988, *LJN* AD0230, *NJ* 1988, 876, Hof Amsterdam, 24 mei 1996, *NJ* 1996, 562, Hof Den Haag 18 november 2002, *NJ* 2003, 24, *LJN* AF0667.
[40] Advies prof. dr. R.A. Lawson aan het OM, tabblad 36.
[41] EHRM 25 november 1996, nr. 17419/90 (*Wingrove/Verenigd Koninkrijk*), EHRM 13 september 2005, nr. 42571/98 (*I.A./Turkije*).
[42] EHRM 21 maart 2000, nr. 24773/94 (*Wabl/Oostenrijk*).
[43] EHRM 20 september 1994, nr. 13470/87 (*Otto Preminger/Oostenrijk*), EHRM 31 januari 2006, nr. 64016/00 (*Giniewski/Frankrijk*).

van het Europese recht,[44] kan niet ineens iets dat in Nederland niet strafbaar is, strafbaar worden omdat dit in Europees verband wel wordt aanvaard. De Roos, een derde door het OM geraadpleegde deskundige, benadrukt dit nog eens. Hij geeft aan dat

'het EVRM (...) een secundaire betekenis heeft, omdat in de eerste plaats moet worden nagegaan of de desbetreffende uitlatingen naar nationaal recht strafbaar zijn. Mocht dat niet het geval zijn, dan kan uiteraard het EVRM het 'gat' niet dichten.[45]

In het Gezwel-arrest[46] heeft de Hoge Raad helder het Nederlandse kader uiteengezet. Met een verwijzing naar de wetsgeschiedenis laat de HR nog eens blijken dat de wetgever een beperkte reikwijdte van 137c Sr heeft beoogd; de bestanddelen van dit artikel dienen stringent te worden uitgelegd.

De parlementaire stukken die ook de Hoge Raad in dat arrest aanhaalt, bevatten essentiële passages waaruit blijkt hoe de zinsnede 'over een groep mensen' moet worden ingevuld. Wij halen ze gedeeltelijk aan:

'Strafbaar is enkel het aantasten van de eigenwaarde of het in diskrediet brengen van de groep, omdat die van een bepaald ras is, een bepaalde godsdienst belijdt of een bepaalde levensovertuiging is toegedaan. Kritiek op opvattingen en gedragingen - in welke vorm ook - valt buiten het bereik van de ontworpen strafbepaling.[47]

en

'Het beledigen van een groep zal dus - anders dan nu - alleen strafbaar zijn als men de mensen, behorend tot die groep, collectief treft in hetgeen voor die groep kenmerkend is, namelijk in hun ras, hun godsdienst of levensovertuiging en men hen beledigt juist omdat zij van dit ras, dat geloof of die levensovertuiging zijn. Alle, zelfs felle kritiek op opvattingen die in die groep leven of op het gedrag van hen, die tot de groep behoren, blijft buiten het bereik van de strafwet.[48]

Nu in artikel 137c Sr staat dat de uitlating moet gaan 'over een groep **mensen** wegens hun godsdienst', dan verlangt de Hoge Raad simpelweg dat de uitlating **onmiskenbaar** betrekking heeft op een groep **mensen** die door hun godsdienst wordt gekenmerkt.[49]

---

[44] Requisitoir 12 oktober 2010, p 18.
[45] Advies prof.mr. Th.A. de Roos aan het OM, tabblad 38, Aanvullend advies, p. 4.
[46] HR 10 maart 2009, *LJN* BF0655, *NJ* 2010, 19, m.nt. P.A.M. Mevis.
[47] *Kamerstukken II* 1969/70, 9724, Memorie van Antwoord, nr. 6, p. 4.
[48] *Handelingen I* 1970/71, p. 555.
[49] HR 10 maart 2009, *LJN* BF0655, *NJ* 2010, 19 m.nt. P.A.M. Mevis, r.o. 2.5.2. Gelet op de beperkte reikwijdte van art. 137c Sr die door de wetgever is beoogd, vereist deze bepaling dat de uitlating *onmiskenbaar* betrekking heeft op een bepaalde groep mensen die door hun godsdienst wordt gekenmerkt en zich daardoor onderscheidt van anderen. De enkele omstandigheid dat grievende uitlatingen over een godsdienst ook de aanhangers van die godsdienst krenken, is niet

De Hoge Raad redeneert verder dat als een uitlating over een godsdienst gaat, dus betrekking heeft op een godsdienst, dat niet automatisch inhoudt dat de uitlating ook betrekking heeft op de mensen die deze godsdienst aanhangen. Ook niet als die mensen door de uitlating die betrekking heeft op die godsdienst in hun gevoelens gekrenkt worden. Bij de beoordeling van strafbare belediging dienen gekwetste gevoelens van de mensen uit de groep dan ook niet meegewogen te worden.[50]
Anders dan Lawson aangeeft, impliceert in het Nederlandse rechtssysteem kritiek op een godsdienst dus **niet** ook kritiek op de aanhangers van die godsdienst.

Volgens Sackers klinkt het volgende standpunt van Rosier door in de overwegingen van het Gezwel-arrest:

'Niemand kan een burger in een democratische samenleving het recht ontzeggen andermans overtuigingen, opvattingen, religieuze ceremonies, geloofsdogma's, etc. belachelijk, verwerpelijk of krankzinnig te vinden en aan die mening ook uiting te geven.'[51]

Met De Roos zien wij in

'dat een (...) frontale en massieve aanval op een geloof en de daarbij behorende heilige personen en boeken door zeer velen als zeer krenkend en mogelijk ook als angstaanjagend zal worden ervaren (...).'[52]

Maar hij merkt terecht op dat dit *'politiek belangrijke gegeven'*[53] voor de uitleg van de discriminatiebepalingen irrelevant is.

Juridisch gezien wordt er namelijk bij de beoordeling van een uitlating zoals gezegd een strikt onderscheid gemaakt tussen een uitlating die betrekking heeft op een godsdienst en een uitlating die betrekking heeft op de mensen die deze godsdienst aanhangen. De beperkte reikwijdte van artikel 137c Sr brengt mee dat een uitlating alleen strafbaar is, als deze onmiskenbaar over 'mensen' gaat. Kritiek op opvattingen of op het gedrag van hen die tot de groep behoren, waaronder ons inziens met name valt gedrag dat direct verband houdt met of direct voortvloeit uit de godsdienst, is niet strafbaar. Eventueel hierdoor gekwetste gevoelens mogen bij de

---

voldoende om die uitlatingen te kunnen gelijkstellen met uitlatingen over die aanhangers, dus over een groep mensen wegens hun godsdienst in de zin van art. 137c Sr.
[50] Tekst & Commentaar Strafrecht 8e druk, aantekening 8 onder d) bij art. 137c Sr.
[51] H.J.B. Sackers, 'Art.137c, godsdienstkrenkingen en het publieke debat', *Strafblad* 2009, p. 223.
[52] Advies prof.mr. Th.A. de Roos aan het OM, tabblad 38, p 1.
[53] Advies prof.mr. Th.A. de Roos aan het OM, tabblad 38, p 1.

juridische beoordeling van het bestanddeel 'beledigend over een groep mensen' niet worden meegewogen.

Invulling beledigend
Welke eisen dan wel aan zo'n uitlating worden gesteld om beledigend te zijn in de zin van 137c Sr, is terug te vinden in de Kamerstukken. Wij beschouwen twee passages als essentieel voor de invulling van het bestanddeel 'beledigend'.

De eerste passage is:

'Op de vraag van de bedoelde leden (van de Kamer - OM) *of een beledigende aanval op een overtuiging niet eo ipso een belediging inhoudt van degenen die die overtuiging zijn toegedaan, antwoorden de ondergetekenden* (en dat zijn dan de ministers - OM), *dat het gebruik van beledigende kwalificaties voor een overtuiging slechts een belediging van mensen kan inhouden, indien daarbij tevens'* - en dan komt het – ***'conclusies ten aanzien van die mensen** worden getrokken.*[54]

Wij verduidelijken deze zin door de kern ervan weer te geven: er is slechts een belediging over een groep mensen, indien er conclusies ten aanzien van die mensen worden getrokken. Of andersom gezegd: als er geen conclusies over een groep mensen worden getrokken, dan is er geen sprake van belediging in strafrechtelijke zin.

De tweede passage die wij uit de verhandelingen van toen willen aanhalen is de volgende:

***'Strafbaar is enkel het aantasten van de eigenwaarde of het in diskrediet brengen van de groep**, omdat die van een bepaald ras is, een bepaalde godsdienst belijdt of een bepaalde levensovertuiging is toegedaan.*[55]

Zowel bij het aantasten van de eigenwaarde, als bij het in diskrediet brengen, gaat het om het aantasten van een beeld dat anderen van een groep hebben.
Strafbaar beledigen is derhalve het trekken van conclusies over een groep mensen waardoor het beeld dat over die groep mensen bestaat wordt aangetast.

Wegens hun godsdienst
Een groep mensen moet beledigd worden wegens hun godsdienst. Met betrekking tot deze zaak gaat het dan natuurlijk om de islam als godsdienst die wordt beleden door moslims. Dat de islam ook wel wordt beschouwd als een ideologie of politieke ideologie, laat onverlet dat de islam in

---

[54] *Kamerstukken I*, 1970/71, 9724, nr. 22a, p. 4 (MvA), (vastgesteld 29 januari 1971).
[55] *Kamerstukken II* 1969/70, 9724, nr. 6, p. 4 (MvA).

ieder geval een godsdienst is.[56] Moslims worden als groep gekenmerkt door hun godsdienst, de islam.

Wij vatten samen.

Samenvatting stap 1
Artikel 137c Sr stelt –voor zover relevant voor feit 1- strafbaar het zich beledigend uitlaten over een groep mensen wegens hun godsdienst.

In de eerste stap van ons beoordelingskader dient te worden beoordeeld of een uitlating naar objectieve maatstaven op zichzelf beoordeeld beledigend is over een groep mensen die gekenmerkt worden door hun godsdienst.

De beoordeling 'op zichzelf' houdt in een beoordeling naar de bewoordingen of beelden van de uitlating *sec* en een beoordeling in samenhang met de rest van de uiting waarin de uitlating voorkomt.

Een uitlating moet onmiskenbaar betrekking hebben op een groep mensen die door hun godsdienst worden gekenmerkt. Met de uitlating moeten negatieve conclusies worden getrokken ten aanzien van de mensen van die groep. Pas dan wordt die groep in diskrediet gebracht of de waardigheid van die groep miskend.

Een uitlating kan kwetsend en grievend zijn voor een bepaalde groep mensen. Als die uitlating echter niets negatiefs over de groep zelf zegt en het beeld over de groep bij derden niet aantast, is deze niet strafbaar op grond van artikel 137c Sr.

Stap 2 (context) en stap 3 (onnodig grievend)
Gezien de ingewikkeldheid van de materie en de verschillende visies die er over de invulling van artikel 137c Sr bestaan, hebben wij in ons requisitoir van oktober 2010 uitgebreid het voor de beoordeling van dit wetsartikel te hanteren driestappenkader weergegeven. Omdat echter de beoordeling van feit 1, groepsbelediging, in onze ogen strandt bij stap 1, zullen wij vandaag slechts kort ingaan op de andere twee stappen in het beoordelingskader, namelijk de beoordeling van een uitlating in de context waarin deze is gedaan (stap 2) en de beoordeling of de uitlating een onnodig grievend karakter heeft (stap 3). Voor een uitgebreide uiteenzetting van die stappen verwijzen wij naar ons eerdere requisitoir.[57] Voor nu volstaan wij met een samenvatting van deze stappen.

---

[56] Blijkens de Van Dale is de islam een monotheïstische godsdienst die naast alle profeten uit het jodendom en christendom ook Mohammed als zodanig erkent.
[57] Requisitoir 12 oktober 2010, p. 41-52.

Samenvatting stap 2

Nadat in stap 1 is geconcludeerd dat de uitlating op zichzelf beledigend is over een groep mensen wegens hun godsdienst, dient in stap 2 te worden getoetst of de context het beledigend karakter aan de uitlating ontneemt. Dit betekent dat niet meer de inhoud van de uitlating moet worden geïnterpreteerd en geduid (zoals dat gebeurt in stap 1), maar dat de functionaliteit van de uitlating moet worden gewogen. Dat betekent dat moet worden beoordeeld in welk kader de uitlating wordt gedaan, waaróm de uitlating wordt gedaan, en wat de functie is, in maatschappelijk opzicht bezien, van het doen van de uitlating. Voorbeelden van een dergelijke functie oftewel context zijn het maatschappelijk debat, de geloofsopvatting en de artistieke expressie.

De context in onderhavige zaak wordt gevormd door het maatschappelijk debat. Naar de huidige stand van de jurisprudentie heeft de context met name het effect dat het beledigend karakter van een uitlating wordt weggenomen. De gebezigde uitlating is dan weliswaar op zichzelf beledigend over een groep mensen wegens hun godsdienst, maar de context ontneemt het strafbaar beledigende karakter.

De meest uitgesproken vorm van maatschappelijk debat is het politieke debat. Dit politieke debat vormt om die reden een krachtige context, die het beledigend karakter aan een uitlating relatief gemakkelijk kan ontnemen. Dat is ook vanzelfsprekend. Een pluralistische democratie uit zich in een politiek spectrum waarin zeer uiteenlopende standpunten worden aangehangen en verdedigd. Een ware democratie maakt het mogelijk dat ook over gevoelige zaken, dogma's en taboes, open en op het scherpst van de snede kan worden gediscussieerd.

Dit past binnen de ruimte die, (mede) gezien de Europese jurisprudentie, dient te worden geboden aan de vrijheid van meningsuiting. Maar ook deze vrijheid kent grenzen.

Het gaat weliswaar om de voor verdachte van belang zijnde bijdrage aan het maatschappelijk debat, maar de subjectieve opvatting van verdachte is niet altijd doorslaggevend. Sommige uitlatingen zijn niet te plaatsen in een maatschappelijk debat of kunnen niet worden aangemerkt als een serieuze *bijdrage* aan dat debat. En die uitlatingen kunnen dan ook - objectief bezien- wat dat betreft niet voor verdachte van betekenis zijn voor dat debat.[58]

---

[58] De zinsnede 'voor de verdachte van betekenis zijnde bijdrage' is ontleend aan het arrest Herbig. In het Herbig-arrest brengt de Hoge Raad dit als volgt onder woorden: '*Het* (en dat is dan het hof - OM) *heeft vervolgens geoordeeld dat die uitlating, beschouwd in haar context, kenbaar in direct verband stond met de geloofsovertuiging van de verdachte en dat diens bedoeling de mensheid te waarschuwen duidelijk was, in welke laatste vaststelling ligt besloten dat die uitlating voor de verdachte van betekenis is voor een maatschappelijk debat.*' HR 14 januari 2003, *LJN* AE7632, *NJ* 2003, 261, (Herbig), m.nt. P.A.M. Mevis, paragraaf 3.4.1.

Samenvatting stap 3
Als je in stap 2 hebt geconcludeerd dat de context het beledigend karakter aan een uitlating ontneemt, dan kom je toe aan stap 3. In deze fase wordt beoordeeld of de uitlating onnodig grievend is.

Het begrip 'onnodig grievend' kan worden omschreven als een wanverhouding of disproportionele verhouding tussen grievendheid en functionaliteit. Gewogen dient te worden of er, objectief bezien, een wanverhouding bestaat tussen enerzijds de grievendheid van de uitlating en anderzijds de functionaliteit van de uitlating in het maatschappelijk debat.

Indien die wanverhouding er is, worden de grenzen van het aanvaardbare overschreden en wordt de uitlating als onnodig grievend aangemerkt.

In dat geval kan de uitlating als beledigend worden gekwalificeerd en is het bestanddeel 'beledigend' in de zin van artikel 137c Sr vervuld. Dit betekent dat een veroordeling voor groepsbelediging kan volgen.

Indien die wanverhouding er niet is, dan is het bestanddeel 'beledigend' in de zin van artikel 137c Sr niet vervuld. Je komt dan niet toe aan een bewezenverklaring op dit punt.

Beoordeling uitlatingen zoals ten laste gelegd (feit 1)

Na deze theoretische behandeling van 137c Sr, buigen we ons nu over de in feit 1 ten laste gelegde uitlatingen.

De onder feit 1 ten laste gelegde uitlatingen zijn afkomstig uit de Volkskrant van 8 augustus 2007 met de titel 'Genoeg is genoeg; verbied de Koran'. Door de partiële niet-ontvankelijkheid van het OM[59] ten aanzien van de uitlating *'Ik heb genoeg van de Koran in Nederland: verbied dat fascistische boek'* zal deze uitlating[60] hierna buiten beschouwing blijven. Naast 3 uitlatingen uit de Volkskrant, staat voorts één uitlating uit de film Fitna ter beoordeling.

Feit 1, uitlating 1
De eerste uitlating op de dagvaarding is afkomstig uit genoemd artikel uit de Volkskrant en luidt:

'Een gematigde islam bestaat niet. Het bestaat niet, omdat er geen onderscheid is tussen Goede islam en Slechte islam. Er is islam, en daar houdt het mee op. En islam is de Koran, en niets dan de Koran. En de Koran is het Mein Kampf van een religie die beoogt anderen te elimineren, die

[59] Beslissing Rechtbank Amsterdam 30 maart 2011, *LJN* BP9517.
[60] Deze uitlating was in het requisitoir van vorig jaar genummerd als uitlating 4, requisitoir 12 oktober 2010, p. 55.

Samenvatting stap 3
Als je in stap 2 hebt geconcludeerd dat de context het beledigend karakter aan een uitlating ontneemt, dan kom je toe aan stap 3. In deze fase wordt beoordeeld of de uitlating onnodig grievend is.

Het begrip 'onnodig grievend' kan worden omschreven als een wanverhouding of disproportionele verhouding tussen grievendheid en functionaliteit. Gewogen dient te worden of er, objectief bezien, een wanverhouding bestaat tussen enerzijds de grievendheid van de uitlating en anderzijds de functionaliteit van de uitlating in het maatschappelijk debat.

Indien die wanverhouding er is, worden de grenzen van het aanvaardbare overschreden en wordt de uitlating als onnodig grievend aangemerkt.

In dat geval kan de uitlating als beledigend worden gekwalificeerd en is het bestanddeel 'beledigend' in de zin van artikel 137c Sr vervuld. Dit betekent dat een veroordeling voor groepsbelediging kan volgen.

Indien die wanverhouding er niet is, dan is het bestanddeel 'beledigend' in de zin van artikel 137c Sr niet vervuld. Je komt dan niet toe aan een bewezenverklaring op dit punt.

Beoordeling uitlatingen zoals ten laste gelegd (feit 1)

Na deze theoretische behandeling van 137c Sr, buigen we ons nu over de in feit 1 ten laste gelegde uitlatingen.

De onder feit 1 ten laste gelegde uitlatingen zijn afkomstig uit de Volkskrant van 8 augustus 2007 met de titel 'Genoeg is genoeg; verbied de Koran'. Door de partiële niet-ontvankelijkheid van het OM[59] ten aanzien van de uitlating *'Ik heb genoeg van de Koran in Nederland: verbied dat fascistische boek'* zal deze uitlating[60] hierna buiten beschouwing blijven. Naast 3 uitlatingen uit de Volkskrant, staat voorts één uitlating uit de film Fitna ter beoordeling.

Feit 1, uitlating 1
De eerste uitlating op de dagvaarding is afkomstig uit genoemd artikel uit de Volkskrant en luidt:

'Een gematigde islam bestaat niet. Het bestaat niet, omdat er geen onderscheid is tussen Goede islam en Slechte islam. Er is islam, en daar houdt het mee op. En islam is de Koran, en niets dan de Koran. En de Koran is het Mein Kampf van een religie die beoogt anderen te elimineren, die

[59] Beslissing Rechtbank Amsterdam 30 maart 2011, *LJN* BP9517.
[60] Deze uitlating was in het requisitoir van vorig jaar genummerd als uitlating 4, requisitoir 12 oktober 2010, p. 55.

die anderen – niet-moslims - ongelovige honden noemt, inferieure wezens. Lees de Koran, dat Mein Kampf, nog eens. In welke versie dan ook, je zult zien dat al het kwade dat de zoons van Allah tegen ons en henzelf begaan, uit dat boek afkomstig is (Oriana Fallaci, The Force of Reason, post-script, pag. 305, februari 2006).'

De woorden uit deze uitlating zijn afkomstig uit een boek van Fallaci. We hebben een relevant deel uit dit boek, deels vertaald, aan het dossier toegevoegd.

Wij zijn, nog steeds, van mening dat Wilders hier een uitlating van Fallaci citeert en dus een uitlating van haar aan het openbaren is, in de zin van artikel 137e Sr. Omdat de tenlastelegging is toegesneden op uitlatingen van Wilders die zouden vallen onder artikel 137c Sr, menen wij dat er geen bewezenverklaring kan volgen voor deze uitlating. Immers het is niet Wilders die zich (beledigend) heeft uitgelaten. Wij vragen daarom een (partiële) vrijspraak.

Indien u, rechtbank, zou menen dat de ten laste gelegde uitlating de woorden van Wilders zijn geworden, doordat hij de woorden van Fallaci tot de zijne heeft gemaakt, dan dient te worden beoordeeld of deze uitlating strafbaar beledigend is over een groep mensen, te weten moslims, wegens hun godsdienst.

Hiervoor hebben wij uiteengezet dat in de eerste stap van ons beoordelingskader dient te worden beoordeeld of een uitlating naar objectieve maatstaven op zichzelf beoordeeld beledigend is over een groep mensen die gekenmerkt wordt door hun godsdienst. Met de uitlating moeten negatieve conclusies worden getrokken ten aanzien van de mensen van die groep.

Wij menen te kunnen constateren dat genoemde uitlating niet over mensen gaat, maar over de islam en de Koran. Wilders is van mening dat er maar één islam bestaat en die is neergelegd in de Koran. Hij vergelijkt de Koran met Mein Kampf. Wilders trekt in deze uitlating geen conclusies over moslims. Hij bekritiseert hun godsdienst.

Binnen deze uitlating staat de zinsnede *'(...) je zult zien dat al het kwade dat de zoons van Allah tegen ons en henzelf begaan, uit dat boek afkomstig is'*. Wij zijn van mening dat met 'zoons van Allah' op moslims wordt gedoeld. Deze zinsnede dient om aan te duiden dat al het kwade uit de Koran afkomstig is en dat moslims dat kwaad in de praktijk gestalte geven. Wilders trekt naar onze mening hiermee geen negatieve conclusies over moslims. Deze zinsnede betreft het gedrag van moslims, namelijk - volgens Wilders - het in de praktijk brengen van het kwade dat uit de Koran afkomstig is. En zoals we hiervoor hebben gezien blijkt uit de wetsgeschiedenis dat kritiek op gedragingen van hen, die tot de groep behoren, niet strafbaar is.[61] Met name geldt dit voor

[61] 'Het beledigen van een groep zal dus - anders dan nu - alleen strafbaar zijn als men de mensen, behorend tot die groep, collectief treft in hetgeen voor die groep kenmerkend is, namelijk in hun ras, hun godsdienst of levensovertuiging en men hen beledigt juist omdat zij van dit ras, dat geloof of die levensovertuiging zijn. Alle, zelfs felle kritiek op opvattingen die

gedrag dat direct verband houdt met of direct voortvloeit uit de godsdienst, zoals in deze zinsnede het geval is.

Wij concluderen derhalve dat de uitlating naar zijn bewoordingen niet onmiskenbaar betrekking heeft op mensen. Bij de beoordeling of de uitlating op zichzelf over een groep mensen gaat, dient behalve naar de bewoordingen ook te worden gekeken naar de samenhang met de rest van de uiting. Als we deze uitlating in samenhang met de rest van de uiting beoordelen, krijgt deze in onze visie geen andere betekenis.

Pas als een uitlating onmiskenbaar betrekking heeft op een groep mensen die door hun godsdienst worden gekenmerkt en er negatieve conclusies worden getrokken ten aanzien van de mensen van de groep, wordt die groep in diskrediet gebracht of de waardigheid van die groep miskend. Nu dit zich niet voordoet in uitlating 1, is de uitlating niet beledigend over een groep mensen wegens hun godsdienst als bedoeld in artikel 137c Sr. Omdat stap 1 van het toetsingskader niet kan worden doorlopen, is het bestanddeel 'beledigend' van 137c Sr niet vervuld.

Wij vragen derhalve vrijspraak voor deze uitlating.

Feit 1, uitlating 2 en 3

Wij komen tot dezelfde conclusie wat betreft de uitlatingen 2 en 3. Dit zijn wel uitlatingen van Wilders en eveneens afkomstig uit het artikel uit de Volkskrant met de titel 'Genoeg is genoeg: verbied de Koran'.

De tweede uitlating luidt:

'De kern van het probleem is de fascistische islam, de zieke ideologie van Allah en Mohammed zoals neergelegd in de islamitische Mein Kampf: de Koran. De teksten uit de Koran laten weinig aan de verbeelding over'.

De derde uitlating luidt:

'Verbied dat ellendige boek zoals ook Mein Kampf verboden is!'

Het betreft beide uitlatingen over de islam en de Koran en voor deze uitlatingen geldt hetzelfde als ten aanzien van uitlating 1: het zijn naar hun bewoordingen duidelijk geen uitlatingen over een groep mensen wegens hun godsdienst in de zin van artikel 137c Sr. Uiteraard dienen deze

---

in die groep leven of op het gedrag van hen, die tot de groep behoren, blijft buiten het bereik van de strafwet.' *Handelingen I* 1970-1971, p. 555.

uitlatingen ook in samenhang met de hele uiting waarvan zij deel uitmaken te worden beoordeeld. Maar aangezien deze uitlatingen zo expliciet helder zijn over hun onderwerp, de Koran en de islam, geeft de samenhang geen andere betekenis en lading aan hun inhoud. Ten aanzien van deze uitlatingen komen wij tot de slotsom dat er geen negatieve conclusies over moslims worden getrokken.

Ten aanzien van de uitlatingen 2 en 3 vragen wij derhalve eveneens vrijspraak omdat het bestanddeel 'beledigend over een groep mensen wegens hun godsdienst' in de zin van artikel 137c Sr, niet is vervuld.

Feit 1, uitlating 4

De vierde[62] en laatste uitlating uit feit 1 is afkomstig uit de door, of in ieder geval in opdracht van Wilders gemaakte film Fitna en luidt:

'De islam wil overheersen, onderwerpen en is uit op de vernietiging van onze Westerse beschaving. In 1945 werd in Europa het nazisme overwonnen. In 1989 werd in Europa het communisme overwonnen. Nu moet de islamitische ideologie worden overwonnen. Stop de islamisering. Verdedig onze vrijheid.'

Deze uitlating heeft naar zijn bewoordingen onmiskenbaar betrekking op de islam. Op geen enkele wijze worden moslims genoemd.

Ingevolge de toets die volgens stap 1 dient te worden gedaan, moet deze uitlating tevens worden beoordeeld in samenhang met de rest van de uiting. Wij zijn van mening dat de te beoordelen uitlating uit Fitna hierdoor geen andere betekenis krijgt en ook in samenhang met de rest van de film dus geen betrekking heeft op een groep mensen.

De film is eerder ter zitting getoond en u heeft daarvan dus kennis genomen. Wij verwijzen voor een korte omschrijving van de film naar ons requisitoir van 2010.[63] In onze visie uit Wilders met deze film kritiek op de islam en de toenemende invloed die deze heeft of zal krijgen in of op Nederland. In de film Fitna komen moslims voor en met name in het tweede deel van de film worden moslims neergezet in een negatieve setting. Ook in het afsluitende gedeelte van de film waar wordt aangegeven dat moslims zelf de haatdragende verzen uit de Koran moeten scheuren en waarin de woorden in beeld komen: 'moslims willen dat u de ruimte geeft aan de islam, maar de islam biedt geen ruimte aan u', worden moslims met zoveel woorden genoemd.

---

[62] Deze uitlating was in het requisitoir van vorig jaar genummerd als uitlating 5, requisitoir 12 oktober 2010, p. 56.
[63] Requisitoir van 12 oktober 2010, p. 56-58.

Dit leidt in onze visie niet tot de conclusie dat de in feit 1 opgenomen uitlating uit Fitna onmiskenbaar betrekking heeft op moslims. Uit het voor de uitleg van artikel 137c Sr voor ons maatgevende arrest, te weten het 'Gezwel-arrest',[64] blijkt dat er in juridisch opzicht een scheiding dient te worden gemaakt tussen de godsdienst en degenen die die godsdienst aanhangen. Als de islam of de islamitische ideologie in een uitlating wordt genoemd, kan dit niet zonder meer vereenzelvigd worden met moslims, wanneer zij op een andere plaats in de uiting worden genoemd. Dit zou de beoordeling van een uitlating in samenhang met de rest van de uiting onaanvaardbaar oprekken. Dit wordt anders als daar objectieve aanknopingspunten voor zijn, maar die situatie doet zich hier niet voor.

Met name de zinsdelen '*maar de islam biedt geen ruimte aan u'* en '*maar de islam heeft geen enkel respect voor u'*, wijzen er op dat Wilders zijn kritiek richt op de islam en niet op de moslims. Deze zinsneden gaan aan de te beoordelen uitlating vooraf. Als gezegd houdt deze uitlating in:

'De islam wil overheersen, onderwerpen en is uit op de vernietiging van onze westerse beschaving. In 1945 werd in Europa het nazisme overwonnen. In 1989 werd in Europa het communisme overwonnen. Nu moet de islamitische ideologie worden overwonnen. Stop de islamisering. Verdedig onze vrijheid.'

Wilders heeft het in deze uitlating als gezegd over de islam. Hij ziet de islam als een gevaar voor de westerse beschaving. Hij vergelijkt de islam met het nazisme en het communisme, twee totalitaire ideologieën waarin geweld een belangrijke rol speelt. In de visie van Wilders moet de islam in Europa net zo overwonnen worden en een halt worden toegeroepen als eerder het nazisme en het communisme. Wilders trekt hiermee negatieve conclusies over de islam.

Wij concluderen dan ook dat uitlating 4 geen betrekking heeft op mensen en dus ook niet onmiskenbaar betrekking heeft op een groep mensen. Zowel naar zijn bewoordingen als ook bezien in samenhang met de rest van de film, worden naar onze mening in de te beoordelen uitlating geen negatieve conclusies over moslims getrokken. Het bestanddeel 'beledigend over een groep mensen' uit artikel 137c Sr is daarom niet vervuld. Om die reden vragen wij vrijspraak voor deze ten laste gelegde uitlating.

<u>Conclusie</u>
Wij concluderen derhalve tot algehele vrijspraak voor feit 1.

Het voorgaande laat onverlet dat de onder feit 1 ten laste gelegde uitlatingen wel kwetsend kunnen zijn voor moslims. Vergelijkingen van de Koran en de islam met Mein Kampf, het

[64] HR 10 maart 2009, *LJN* BF0655, *NJ* 2010, 19, m.nt. P.A.M. Mevis.

nationaal-socialisme en communisme kunnen zonder meer de gevoelens kwetsen. Maar '(...) n*et zomin als de verklaring van een atheïst dat het christendom de mensheid dom houdt*'[65], strafbaar beledigend is in de zin van artikel 137c Sr, kunnen de uitlatingen van Wilders worden gekwalificeerd onder dit wetsartikel.

[65] Advies prof.mr. Th.A. de Roos aan het OM, tabblad 38, aanvullend advies, p. 3.

Artikel 137d Sr, aanzetten tot haat en aanzetten tot discriminatie (feit 2, 3, 4 en 5)

Inleiding

Zojuist hebben wij de theorie van artikel 137c Sr besproken en de uitlatingen die onder feit 1 zijn ten laste gelegd. Nu gaan wij het hebben over artikel 137d Sr. Het aanzetten tot haat en het aanzetten tot discriminatie. Wij noemen deze twee strafbaarstellingen bewust gescheiden omdat ze van elkaar verschillen. Die verschillen zijn naar onze mening zelfs zo groot dat het wellicht wenselijk zou zijn om ze niet samen in één formulering onder te brengen. Wij hebben ze in elk geval als aparte feiten ten laste gelegd. In artikel 137d Sr is ook aanzetten tot gewelddadig optreden tegen persoon of goed van mensen strafbaar gesteld, maar aangezien dat in deze zaak ons inziens niet aan de orde is c.q. het hof daarvoor geen vervolging heeft bevolen, laten wij bespreking hiervan buiten beschouwing. Ons requisitoir over de ten laste gelegde feiten is onvermijdelijk een uitgebreid verhaal. Wij hebben getracht ons zoveel mogelijk tot hoofdlijnen te beperken. Bij de theoretische bespreking van artikel 137d herhalen wij een citaat uit de wetsgeschiedenis dat wij wellicht al eerder genoemd hebben, maar dat doen wij dan omdat wij menen dat dit op dat punt in ons requisitoir van belang is. In ons requisitoir zullen wij ook uitlatingen van Wilders citeren en pogen die van een betekenis te voorzien oftewel te duiden. De indruk zou daaruit kunnen ontstaan dat wij zijn gedachtegoed of standpunt onderschrijven. Het is echter in het geheel niet onze taak om gedachtegoed of standpunten van Wilders wel of niet te onderschrijven. Het is onze taak om over uitlatingen een strafrechtelijk standpunt in te nemen en we zullen ons daartoe dan ook beperken.

Artikel 137d Sr is naar onze mening een buitengewoon lastig te doorgronden strafartikel. Hierdoor is het ons inziens noodzakelijk om zeer minutieus te kijken naar de betekenis en de invulling van de bestanddelen.

Het artikel luidt in het voor deze zaak relevante lid 1:

'Hij die in het openbaar, mondeling of bij geschrift of afbeelding, aanzet tot haat tegen of discriminatie van mensen of gewelddadig optreden tegen persoon of goed van mensen wegens hun ras, hun godsdienst of levensovertuiging, hun geslacht, hun hetero- of homoseksuele gerichtheid of hun lichamelijke, psychische of verstandelijke handicap, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste een jaar of geldboete van de derde categorie.'

Voordat we ingaan op de bestanddelen, beginnen we met een schets op algemene lijnen. Wij belichten eerst de wetsgeschiedenis van dit artikel waaruit wij concluderen dat de wetgever om diverse redenen een beperkte werking voor ogen stond.

Wetsgeschiedenis

Negatieve beeldvorming
Wat was de bedoeling van de regering met deze bepaling?

Het Amsterdamse hof wijdt in zijn beschikking van 21 januari 2009 enkele zinnen aan dit onderwerp. In de slotalinea van zijn beoordeling inzake aanzetten tot haat schrijft het hof het volgende:

'Het haatzaai-artikel in het Wetboek van Strafrecht had, blijkens zijn ontstaansgeschiedenis gedurende de jaren dertig van de vorige eeuw, uitgerekend een politieke achtergrond. Juist de scheldpartijen en haatcampagnes van politieke groeperingen tegen andersdenkenden (zoals de joden, de christenen en de kapitalisten) vormden de directe aanleiding om het haatzaaien tot strafbaar feit te verklaren teneinde, zoals de toenmalige regering dat uitdrukte, beletselen op te werpen tegen 'de volksverruwing in woord en geschrift' en tegen 'de volksvergiftiging die haat en wrok in de harten zaait en dreigt gevaarlijke stemmingen in een deel van het volk teweeg te brengen[ix]'.

Het hof ziet in de wetsgeschiedenis dan ook geen beletsel, integendeel zelfs, om te concluderen dat Wilders zich heeft schuldig gemaakt aan een vorm van haatzaaien die naar Nederlands recht strafbaar is.'[66]

U hoort dat het hof allerlei overwegingen aanhaalt uit de dertiger jaren die er toe zouden hebben geleid dat het aanzetten tot haat-artikel in de wet is opgenomen. Die overwegingen zijn inderdaad in de wetsgeschiedenis van destijds terug te vinden. Maar ze hebben niet geleid tot de invoering van het artikel dat aanzetten tot haat strafbaar stelt. Wel tot de invoering van het groepsbeledigingsartikel. Het aanzetten tot haat-artikel is pas in de zeventiger jaren in ons wetboek opgenomen. Voor die tijd bestond er wel een artikel 137d Sr, maar dat ging toen over groepsbeledigen op schrift en niet over aanzetten tot haat. Wij wijzen er dus nadrukkelijk op dat de toenmalige regering het verschijnsel van *'volksvergiftiging die haat in de harten zaait'*, haatzaaien dus, beantwoordde met de invoering van het groepsbeledigingsartikel en niet met het aanzetten tot haat-artikel.

Rosier heeft, zoals gezegd bij de behandeling van artikel 137c Sr, over discriminatie een proefschrift geschreven en schrijft over de ratio achter de discriminatieartikelen, die zijn ingevoerd in de jaren '70, het volgende:

*'**Centraal** in de motivering van de noodzaak om discriminerende meningsuiting strafrechtelijk te bestrijden stond, naast de bestrijding van agressie, het bestrijden van negatieve beeldvorming en*

---

[66] Hof Amsterdam 21 januari 2009, *LJN* BH0496, *NJ* 2009, 191, m.nt. Y. Buruma, paragraaf 12.1.2.

zo indirect van het fenomeen dat mensen op grond van desbetreffende persoonskenmerken in het maatschappelijk verkeer worden achtergesteld. In het algemeen werd over de uitingen die onder 137c en 137d Sr vallen gesteld dat 'dergelijke uitlatingen een olievlekwerking kunnen hebben en de maatschappelijke positie van de gehele groep kunnen aantasten."[67]

Waar het, in de visie van Rosier, derhalve primair niet om gaat zijn de gekwetste gevoelens van de betreffende groep, maar om het gevaar dat anderen deze groepen, vanwege negatieve beeldvorming, gaan achterstellen in het maatschappelijk leven.

In de Memorie van Antwoord (bij de uitbreiding van de discriminatiebepalingen in de jaren '90) schrijft de minister:

'Wanneer groepen in het openbaar worden beledigd, of wanneer in het openbaar wordt aangezet tot haat tegen of discriminatie van die groepen zal dat anderen kunnen brengen tot agressieve handelingen tegen personen uit deze groepen. Het is uit het verleden voldoende bekend hoe door ophitsing mensen tot agressie tegen personen die tot een bepaalde groep behoren, kunnen worden gebracht.'[68]

U hoort hier dat de minister het groepsbeledigen en aanzetten tot haat en discriminatie in één adem noemt. Op een andere plaats in de Memorie van Antwoord schrijft hij:

*'De artikelen 137 **c, d** en e moeten in samenhang worden gezien. Zij zijn bedoeld om discriminatie van bepaalde groepen tegen te gaan. Zoals ook in de Memorie van Toelichting is betoogd, kan door belediging en aanzetten tot haat en discriminatie een negatief beeld van een bepaalde groep ontstaan, wat kan leiden tot discriminatie en maatschappelijke achterstelling van degenen die tot deze groep behoren.'*[69]

Dát is derhalve hetgeen de wetgever heeft willen tegengaan met deze artikelen: het ontstaan van negatieve beelden over de beschermde groepen bij derden. Want deze derden kunnen op grond van deze negatieve beelden overgaan tot handelen en dat kan de openbare orde in gevaar brengen. De gevoelens van deze beschermde groepen spelen bij dit alles in beginsel geen rol van betekenis.

Het hof overweegt in het vervolgingsbevel onder de titel 'Het toetsingskader':

'In deze beklagzaak komt het fundamentele, zowel grondwettelijk als verdragsrechtelijk gewaarborgde recht van vrije meningsuiting (...) te staan tegenover het (...) eveneens

---

[67] Rosier 1997, p. 89.
[68] *Kamerstukken II*, 1987/88, 20239, nr. 5, p. 12 (MvA).
[69] *Kamerstukken II*, 1987/88, 20239, nr. 5, p. 6 (MvA).

fundamentele, grondwettelijk en verdragsrechtelijk gewaarborgde recht van eenieder of van een geloofsgemeenschap om op godsdienstig gebied niet te worden gediscrimineerd (...), meer in het bijzonder (en hier komt het wat ons betreft nu op aan) *het recht om niet in godsdienstige gevoelens te worden gekwetst, zoals dat in het Wetboek van Strafrecht wordt beschermd door strafbaarstelling van bepaalde uitingsdelicten (o.m. in de artt. 137c,* ***137d****, 137e, 147, 261 en 266 Sr).*[70]

Dit laatste is naar wij menen derhalve op grond van de wetsgeschiedenis beslist niet juist. De discriminatieartikelen zijn inderdaad in het leven geroepen om groepen te beschermen. Maar het gaat niet om de gevoelens van de groep, het gaat om het beeld bij anderen en de mogelijk daaruit voortvloeiende aantasting van de openbare orde.

Uit die bedoeling van de wetgever spruit voort dat deze bepalingen een beperkte werking hebben. In die zin dat als er geen negatieve werking op derden is, de ratio voor de toepassing van de artikelen ook ontbreekt. Dit is, net zoals we bij artikel 137c Sr hebben gezien, de eerste reden voor de beperkte werking van artikel 137d Sr.

Vrijheid van meningsuiting

Het huidige artikel 137d Sr, het aanzetten tot haat, discriminatie of geweld, is, als gezegd, begin jaren '70 in onze strafwet opgenomen ter uitvoering van het Internationaal Verdrag van New York van 7 maart 1966 inzake de Uitbanning van elke vorm van **Rassen**discriminatie, het IVUR. In dit verdrag kwamen de staten overeen het aanzetten tot rassendiscriminatie bij wet strafbaar te stellen. In die eerste 'aanzetten tot haat en discriminatie' - versie van artikel 137d Sr was door de wetgever naast ras als grond tevens opgenomen: godsdienst of levensovertuiging. Het IVUR verplichtte daar overigens niet toe. Jaren later zijn nog de andere gronden toegevoegd, te weten: geslacht, seksuele gerichtheid en handicap.

Reeds bij de totstandkoming van het IVUR waren bedenkingen geuit tegen de vergaande werking van dit verdrag en was men bevreesd voor een te vergaande inperking van de vrijheid van meningsuiting en de vrijheid van vereniging. Om aan die bezwaren tegemoet te komen werd in artikel 4 van het IVUR een bepaalde clausule opgenomen. Artikel 4 en de clausule besparen we u verder, maar met het opnemen van deze clausule was voor een aantal Westerse landen artikel 4 aanvaardbaar geworden en daarmee was een belangrijk politiek probleem uit de weg geruimd. Voor sommige andere landen bleef het artikel 4 evenwel, ook mét deze clausule, zo onverteerbaar dat zij het verdrag niet ratificeerden.[71] Wat wij hiermee willen laten zien en onderstrepen is dat bij de totstandkoming van het verdrag (dat ten grondslag ligt aan artikel 137d Sr), dat nota bene alleen nog maar over ras ging, er al zodanig grote bezwaren rezen uit

[70] Hof Amsterdam 21 januari 2009, *LJN* BH0496, *NJ* 2009, 191 m.nt. Y. Buruma, paragraaf 10.
[71] Rosier 1997, p. 33-34.

oogpunt van de bescherming van de vrijheid van meningsuiting dat sommige landen niet wilden ratificeren.
De Nederlandse regering kon die bezwaren en bedenkingen grotendeels delen. Zij oordeelde dat *'de mogelijkheid van een onbelemmerde meningsvorming'* niet opgeofferd mocht worden aan *'een doeltreffende bestrijding van rassendiscriminatie'* en daarmee verwante verschijnselen. Zij meende echter dat de in artikel 4 van het verdrag opgenomen clausule nu juist de strekking had om de staten te verplichten bij het treffen van hun maatregelen de vrijheid van meningsuiting te eerbiedigen.[72]

Bij de introductie van artikel 137d Sr rond 1971 was er in de Tweede en Eerste Kamer veel bezorgdheid over de effecten van betreffend artikel op de vrijheid van meningsuiting. Een aantal leden zag in de ontworpen bepaling een bedreiging van de vrijheid van meningsuiting. De regering meende dat voor die bezorgdheid geen aanleiding bestond, immers:

'Aan kritiek op opvattingen, zelfs al zou die kritiek beledigend zijn, wordt strafrechtelijk niets in de weg gelegd.'[73]

Meerdere leden van de Kamer spraken er hun bevreemding over uit dat de regering een strafrechtelijke bescherming wilde bieden aan door godsdienst of levensbeschouwing gekenmerkte groepen, omdat die groepen een zodanige bescherming niet nodig zouden hebben. De regering antwoordde dat zij de gemaakte opmerkingen in zoverre kon onderschrijven dat er geen reden was voor een algemene strafrechtelijke bescherming van op godsdienst of levensbeschouwing gegronde instituten of organisaties terzake van hun optreden in de Nederlandse samenleving. Voor kritiek op dat optreden dient een zo groot mogelijke ruimte te worden gelaten.

Daarna formuleert de regering in onze ogen de kern van haar zienswijze door te zeggen dat:

*'de voorgestelde strafbepaling**en*** (dus zowel 137c als 137d Sr – OM) *aan kritiek niets in de weg leggen, ook niet indien de kritiek **de diepste overtuigingen** mocht betreffen waarop die instituten en organisaties zijn gegrond.'*[74]

*'De strafbaarheid begint waar kritiek ontaardt in het aantasten van de eer en goede naam van, of het aanzetten tot haat tegen of discriminatie van de groep wegens het **enkele** feit dat de leden daarvan de godsdienst of levensbeschouwing zijn toegedaan, waartegen de kritiek gericht is. Daartegen is geen verweer, hoe sterk de maatschappelijke positie van de groep ook moge zijn.'*[75]

---

[72] Geparafraseerd uit Rosier 1997, p. 35.
[73] *Kamerstukken II*, 1969/70, 9724, nr. 6, p. 4 (MvA).
[74] *Kamerstukken I*, 1970/71, 9724, nr. 22a, p. 3-4 (MvA).

Dit antwoord van de regering laat zien dat de regering ver wilde gaan in het beschermen van de vrijheid van meningsuiting. Wij begrijpen de woorden van de regering aldus, dat deze uitdrukken dat kritiek op de diepste overtuigingen van de gelovigen, en op het geloof zelf en de daarop gebaseerde instituten en organisaties, is toegestaan, en dat dit ook geldt voor artikel 137d Sr. Kritiek is echter strafbaar wanneer deze zich onmiskenbaar op de mensen zelf richt en niet, slechts, op hun opvattingen, overtuigingen en gedragingen.

Op de vraag van de bedoelde leden (van de Eerste Kamer) of een beledigende aanval op een overtuiging niet *eo ipso,* als vanzelf, een belediging inhoudt van degenen die die overtuiging zijn toegedaan, antwoordde de regering, dat het gebruik van beledigende kwalificaties voor een overtuiging slechts een belediging van mensen kan inhouden, indien daarbij tevens conclusies ten aanzien van die mensen worden getrokken.[76] Dit is in onze ogen een zeer cruciaal punt in deze strafzaak.
Indien men zou aannemen dat kritiek op een godsdienst **wel** tevens kritiek zou inhouden op degenen die die godsdienst aanhangen, dan zou iedere kritiek op een godsdienst die in negatieve bewoordingen is gesteld meteen mogelijk een strafbaar feit zijn jegens gelovigen, wegens hun godsdienst. Wij geven één hopelijk eenvoudig en weinig aanstootgevend voorbeeld. Stel dat iemand zou zeggen: 'Wat het Christelijke geloof zegt over het ontstaan der soorten is onzin', dan zou daarmee meteen een strafbaar feit gepleegd worden jegens Christelijke gelovigen. Wij nemen aan dat veel mensen begrijpen dat dit niet de bedoeling is van de wetgever. Als de regering zegt: *'gebruik van beledigende kwalificaties voor een overtuiging kan slechts belediging van mensen inhouden indien tevens conclusies ten aanzien van die mensen getrokken worden.'* dan bedoelt de regering, naar wij aannemen, dat deze, ter bescherming van de vrijheid van meningsuiting en een vrij publiek debat, vast wil houden aan een principieel onderscheid tussen geloof enerzijds en gelovigen anderzijds. Het opmerkelijke is uiteraard dat een onderscheid als dit zich alleen kan voordoen bij de grond geloof of levensovertuiging en niet bij bijvoorbeeld de grond ras. Een reden te meer om deze gronden goed uit elkaar te houden.

Voor wat artikel 137c Sr betreft heeft de Hoge Raad in het Gezwel-arrest vastgehouden aan deze principiële keuze van de wetgever. Bij de passage 'Stop het gezwel dat islam heet' was de vraag aan de orde omtrent het onderscheid tussen geloof en gelovigen. Vooropgesteld willen wij erop wijzen dat met een uitlating als deze ongetwijfeld de aanhangers van de islam, de gelovigen, in hun gevoelens worden gekwetst. Maar de Hoge Raad overweegt:

'Artikel 137c Sr stelt strafbaar het zich beledigend uitlaten 'over een groep mensen wegens hun godsdienst', doch niet het zich beledigend uitlaten over een godsdienst, ... ook niet indien dit

---

[75] *Kamerstukken I*, 1970/71, 9724, nr. 22a, p. 3-4 (MvA).
[76] *Kamerstukken I*, 1970/71, 9724, nr. 22a, p. 3-4 (MvA).

geschiedt op zo'n wijze dat de aanhangers van die godsdienst daardoor in hun godsdienstige gevoelens worden gekrenkt."[77]

Dit sluit aan bij die bedoeling van de wetgever en het onderscheid dat deze wenst te maken.

Naar onze mening dient dit essentiële onderscheid ook bij artikel 137d Sr te gelden.[78] De Hoge Raad hanteert in het Gezwel-arrest het argument dat de wetgever bij artikel 137c Sr met het bestanddeel 'beledigend **over mensen**' een beperkte reikwijdte heeft beoogd en dat daarom de uitlating onmiskenbaar betrekking moet hebben op mensen. Uit de wetsgeschiedenis blijkt, wij hebben het u al voorgehouden, dat de wetgever die beperkte reikwijdte zowel voor artikel 137c Sr als voor artikel 137d Sr bedoelt.

In artikel 137d Sr is door de wetgever opgenomen dat tot haat moet worden aangezet **tegen mensen** en dat tot discriminatie moet worden aangezet **van mensen**. Gezien de gezamenlijke plaatsing in het wetboek, de ratio van, en de eerder geschetste verwantschap tussen de artikelen 137c en 137d Sr, menen wij dat ook bij de toepassing van artikel 137d Sr de eis geldt dat zowel 'aanzetten tot haat' als 'aanzetten tot discriminatie' **onmiskenbaar** betrekking moet hebben op mensen die door hun godsdienst worden gekenmerkt.

Wij menen dat er ondanks het duidelijke verschil in strafbaarstelling, veel overeenkomsten tussen de artikelen 137c en 137d Sr zijn, met als consequentie dat een conforme uitleg op bepaalde punten gepast lijkt.
Rechtsgeleerde schrijvers zijn verdeeld op dit punt: Rosier meent dat er (überhaupt) geen verschil is, in die zin dat discriminerende beledigingen beschouwd kunnen worden als een vorm van aanzetten tot haat en discriminatie[79] en Mevis in zijn noot bij het Gezwel-arrest meent dat het verschil tussen beide artikelen groter is dan het lijkt.[80] Wij willen in dit kader slechts twee punten belichten die beide in elk geval niet in de weg staan aan de door ons genoemde conforme uitleg van beide artikelen.
Ten eerste, men zou kunnen menen dat artikel 137d Sr wel op het IVUR is gebaseerd en artikel 137c Sr niet. Dat is in beginsel wel juist, maar daarbij dient men zich te realiseren dat de grond 'wegens godsdienst' noch bij artikel 137c Sr noch bij artikel 137d Sr op het IVUR is gebaseerd. Hierin kan derhalve geen reden gevonden worden om de strafbaarheid van artikel 137d Sr wegens godsdienst ruimer of anders te behandelen.
Ten tweede. In de noot bij het Gezwel-arrest heeft annotator Mevis er op gewezen dat de Hoge Raad in zijn arrest uitdrukkelijk mededeelt dat zijn oordeel niet over artikel 137d Sr gaat. Mevis acht dit betekenisvol maar kan geen éénduidige verklaring hiervoor geven. Wij als OM denken

---

[77] HR 10 maart 2009, *LJN* BF0655, *NJ* 2010, 19, m.nt. P.A.M. Mevis, r.o. 2.5.1.
[78] Zie ook A.J. Nieuwenhuis en E. Janssen, 'De onduidelijke verhouding tussen vrijheid van meningsuiting en discriminatie. Een analyse van de groepsbelediging en het haatzaaien.', *Mediaforum* 2011-4, p. 100.
[79] Rosier 1997, p. 105.
[80] HR 10 maart 2009, *LJN* BF0655, *NJ* 2010, 19, m.nt. P.A.M. Mevis .

dat een verklaring zou kunnen liggen in het gegeven dat artikel 137d Sr weliswaar meer subsidiair ten laste was gelegd, maar in cassatie bij de Hoge Raad niet meer aan de orde kwam. Op te merken valt trouwens dat de HR onder 2.4.1 en 2.4.2 ook nadrukkelijk schrijft dat het arrest niet over artikel 147 Sr gaat en ook dat het niet over de gronden ras, homoseksuele gerichtheid en handicap gaat. Wat hier ook van zij, nu onbekend is gebleven waarom de Hoge Raad dit zo uitdrukkelijk vermeldt, kan in elk geval niet gezegd worden dat het maken van het onderscheid tussen geloof of gelovigen bij de uitleg van artikel 137d Sr op grond van het Gezwel-arrest onjuist zou zijn.

Samenvatting

Om de zaken zo helder mogelijk te krijgen, resumeren wij. De strafbaarstelling via de artikelen 137c en 137d Sr is bedoeld om het aantasten van het groepsbeeld van de beschermde groep bij derden tegen te gaan. Door die aantasting worden groepen in hun maatschappelijk functioneren belemmerd en daarmee wordt de openbare orde aangetast. Het gekwetst zijn van gevoelens en met name godsdienstige gevoelens speelt daarbij geen rol en is derhalve niet relevant. De strafbaarstelling middels de artikelen 137c en 137d Sr is per definitie een aantasting van de vrijheid van meningsuiting. Mede daarom stond de wetgever indertijd een beperkt werkingsbereik voor ogen. Bij artikel 137c Sr en, naar onze mening ook bij artikel 137d Sr dient goed onderscheid te worden gemaakt tussen kritiek op het geloof en kritiek op de gelovigen. Zowel bij beledigend over mensen, als bij aanzetten tot haat tegen mensen, als bij aanzetten tot discriminatie van mensen, dient de uitlating onmiskenbaar betrekking te hebben op mensen.

Aanzetten tot

Na de belichting van deze algemene aspecten komen wij tot de concretere invulling van de bestanddelen van artikel 137d Sr.

Bij lezing van artikel 137d Sr stuit men eerst op de bestanddelen: 'Hij die in het openbaar, mondeling of bij geschrift of afbeelding...'. Deze bestanddelen achten wij zoals eerder aangegeven vervuld. De moeilijkheid van artikel 137d Sr schuilt in de uitleg van aanzetten tot haat en aanzetten tot discriminatie. Wat is überhaupt 'aanzetten tot'?

Rosier schrijft enigszins ontnuchterend dat aan de wetsgeschiedenis nauwelijks aanknopingspunten kunnen worden ontleend om tot aanvaardbare interpretaties van de delictsomschrijvingen te komen. Wij citeren:

'De Nederlandse wetgever heeft überhaupt niet echt lang nagedacht over de vraag welke soort uitlatingen in welke zin precies schadelijk zijn en heeft ook niet de vraag gesteld of de eventueel daaraan te ontlenen argumenten voor strafbaarstelling wel stand kunnen houden in het licht van de argumenten die gegeven kunnen worden voor een strenge bescherming van de vrijheid van meningsuiting. De wetgever heeft volstaan met het opsommen van een aantal ruim omschreven

kwaden (aantasting van eer en eigenwaarde, negatieve beeldvorming, verstoring van de openbare orde). Inderdaad heeft de wetgever daarmee een nuttige indicatie gegeven van waar we het moeten zoeken als we de vraag willen beantwoorden welk soort uitingen in welke zin schadelijk zijn. De wetsartikelen die de wetgever ter bestrijding van die kwaden heeft ingezet, heeft hij een dermate vage en ruime delictsomschrijving meegegeven dat de vraag gerechtvaardigd is of hij überhaupt wel oog had voor de waarde van de vrijheid van meningsuiting. De wetgever besteedde geen aandacht aan de vraag hoe het evidente feit dat er ruimte moet zijn voor ideologische strijd verenigd kon worden met een verbod om zich beledigend uit te laten over anderen wegens hun godsdienst.'[81]

'Het begrip aanzetten (en wij citeren nog steeds uit het proefschrift van Rosier) *werd überhaupt niet aan enige bespiegeling onderworpen.'*[82]

Om te begrijpen wat het bestanddeel 'aanzetten tot' inhoudt, hanteren wij de volgende benadering. In 'aanzetten tot' zitten twee juridische componenten samengepakt die bij een heleboel andere misdrijven los van elkaar staan en los van elkaar beoordeeld worden: de handeling zelf en het opzet. Het gegeven dat in artikel 137d Sr het opzet zit ingebakken in het woord 'aanzetten' maakt nog niet dat de twee componenten niet los van elkaar beoordeeld moeten worden. Wij moeten dus enerzijds de handeling 'aanzetten tot' juridisch duiden en vervolgens beoordelen of het opzet op die handeling aanwezig is.

Aanzetten is opruien

Wij beginnen met 'aanzetten tot'. Rosier schrijft dat door regering en Kamer niet erg veel woorden zijn besteed aan artikel 137d Sr. De term 'aanzetten tot', zo schrijft hij, lijkt voor zichzelf te spreken.[83]

In het wetboek bestond al artikel 131 Sr: opruien. Dat artikel kent net als artikel 137d Sr de bestanddelen 'in het openbaar' en 'mondeling, bij geschrift of afbeelding' en bevat tevens de bestanddelen 'opruien tot enig strafbaar feit of geweld'. In de memorie van toelichting op artikel 137d Sr werd uiteengezet:

*'Dat **aanzetten** kan, voor zover het betrekking heeft op gewelddadig optreden (...), reeds worden bestreden met toepassing van artikel 131 Sr van het Wetboek van Strafrecht, dat in zoverre als dat toepasselijk is, voorrang heeft boven artikel 137d Sr.'*[84]

Kortom, opruien is ook aanzetten. Dat 'aanzetten' hetzelfde is als 'opruien' is te lezen bij de uitleg die Tekst & Commentaar geeft bij opruiing. Daar staat: *'Het begrip opruiing moet worden*

---

[81] Rosier 1997, p. 250.
[82] Rosier 1997, p. 251.
[83] Rosier 1997, p. 95.
[84] *Kamerstukken II*, 1967/68, 9724, nr. 3, p. 5 (MvT).

opgevat als het aanzetten tot iets ongeoorloofds.'[85] Ofwel, aanzetten is opruien. Over en weer wordt dus naar de andere term ter verduidelijking verwezen.
Rosier trekt op basis van de door hem geraadpleegde handboeken de conclusie dat 'aanzetten' hetzelfde betekent als 'opruien' en dat 'opruien' zoiets betekent als ophitsen, opstoken, aansporen. Wij zijn het met Rosier eens dat het ene begrip derhalve ook niet ruimer of enger is dan het andere begrip.[86]

Direct en indirect
Indien men nadenkt over de vraag hoe men anderen kan aanzetten tot iets, is het al snel duidelijk dat men dat kan doen door een directe aansporing, bijvoorbeeld door te zeggen: *'Gooi die bakstenen tegen die ruiten'*. Maar ook door een indirecte aansporing, bijvoorbeeld door te zeggen: *'Daar liggen bakstenen'*, of: *'Die ruiten daar kúnnen kapot'*.
Rosier filosofeert in zijn boek over dit probleem en meent dat de mate van indirectheid bijna onbegrensd is en komt daardoor tot de vraag: hoe omwonden (indirect) mag een betoog eigenlijk zijn om nog als 'aanzetten tot' te gelden?[87]

Na allerlei beschouwingen komt hij tot de volgende (door ons geparafraseerde) conclusie: Mijn overwegingen tonen dat de noodzaak om in de delictsomschrijving en de interpretatie daarvan ruimte te maken voor indirecte vormen van aanzetten als het ware afgedwongen wordt door het karakter van het kwaad dat door strafbaarstelling voorkomen zou moeten worden: beeldvorming en ontwikkeling van een klimaat van haat, of, nog algemener, de omschrijving gebruikend die Remmelink aanwendt om het door 131 Sr te bestrijden kwaad aan te duiden: 'de kans op ongunstige beïnvloeding van het publiek.' De wetgever, zo kunnen we aannemen, richt zich met artikel 137d Sr tegen degenen die door hun opmerkingen en uitlatingen die kans vergroten (aldus Rosier).[88]

Hij vervolgt: *'Nu is het echter tijd voor de volgende stap. Het beeld dat ik naar ik hoop met bovenstaande citaten en overwegingen heb opgeroepen is dat van **een bijzonder ruim begrip**, waar veel te veel onder te subsumeren valt. Dat beeld behoeft natuurlijk een zeer fundamentele correctie, een correctie die gedicteerd wordt door het opzetvereiste van art. 137d.'*[89]

Wij onderschrijven het standpunt dat indirect aanzetten een relatief ruim begrip is. Desondanks menen wij dat de opvatting van Rosier enigszins eigenaardig aandoet. De opvatting dus dat 'aanzetten tot' een veel te ruim begrip is, maar dat het opzetvereiste dit corrigeert en dus een belangrijke rol heeft. Als we kijken in Tekst & Commentaar bij het zusterdelict opruien, dan zien

---

[85] Tekst & Commentaar Strafrecht 8e druk, art. 131 aant. 1.
[86] Rosier 1997, p. 95.
[87] Rosier 1997, p. 96.
[88] Rosier 1997, p. 100.
[89] Rosier 1997, p. 100.

we dat daar het opzetvereiste een onopvallende rol heeft. Wij menen dat er geen goede reden is te bedenken waarom dat bij artikel 137d anders zou zijn.

Wij menen dat het allereerst de *samenhang* is die het ruime begrip 'aanzetten' beperkt. Daarnaast zijn wij het met Rosier eens dat het *opzetvereiste* dat eveneens doet. Wij leggen dit uit, eerst met betrekking tot de samenhang, daarna met betrekking tot het opzet.

Aanzetten een bijzonder ruim begrip?
De visie dat 'aanzetten tot' een bijzonder ruim begrip is, lijkt te worden gesteund en versterkt door het Amsterdamse hof. De directe aanleiding hiertoe is een belangrijke zin in de beschikking van het hof. Die zin luidt:

'Het hof is van oordeel dat de uitlatingen van Wilders, zoals opgesomd in paragraaf 4 van deze beschikking (en dat zijn letterlijk alle uitlatingen waartegen aangifte is gedaan - OM), *in samenhang bezien geschikt zijn om haat te zaaien en aan te zetten tot discriminatie, niet alleen vanwege de inhoud maar ook vanwege de wijze van presenteren.*[90]

Het hof ziet en gebruikt kennelijk een samenhang tussen uitlatingen, die op geheel verschillende data zijn gedaan. Op welke samenhang dan wordt gedoeld is niet verder in de beschikking van het hof tot uitdrukking gebracht. Wij nemen aan dat het hof van mening is dat bij 'aanzetten tot haat' en 'aanzetten tot discriminatie' uitlatingen gedaan op verschillende data een samenhang kunnen hebben die maakt dat het geheel in combinatie met de wijze van presenteren een 'aanzetten tot' vormt. Het hof gebruikt de samenhang dan kennelijk als een manier om invulling te geven aan het begrip 'aanzetten tot'.

De samenhang beperkt het ruime begrip 'aanzetten'
Wij menen dat op deze wijze aan het begrip samenhang een onjuiste invulling wordt gegeven. Het Hof oordeelt kennelijk dat de samenhang tussen uitlatingen gedaan op verschillende data het strafbare 'aanzetten' *verruimt*. Wij menen dat de samenhang het ruime begrip 'aanzetten' juist *beperkt*, en lichten dat als volgt toe.

Bij een doorsnee uitingsdelict zegt of schrijft de verdachte iets op datum x. Daartegen wordt aangifte gedaan en de uiting moet beoordeeld worden. Wij gaan nu met betrekking tot het begrip samenhang een aantal voorbeelden geven, en die ontlenen wij aan artikel 137c Sr, maar zij zijn, omdat het algemeen geldende uitgangspunten betreft, ook toepasbaar op artikel 137d Sr. Bij groepsbelediging beoordelen wij de uitlating aan de hand van het criterium dat de Hoge Raad ons heeft gegeven in het Herbig-arrest.[91] Het criterium waar wij op doelen is stap 1 in het beslissingsmodel van de Hoge Raad: de uitlating is op zichzelf, los van de context, beledigend

[90] Hof Amsterdam 21 januari 2009, *LJN* BH0496, *NJ* 2009, 191, m.nt. Y. Buruma, paragraaf 12.1.2.
[91] HR 14 januari 2003, *LJN* AE7632, *NJ* 2003, 26, (Herbig) m.nt. P.A.M. Mevis.

voor een groep. In de doctrine is het criterium 'op zichzelf ' uitgewerkt in 'naar zijn bewoordingen en samenhang'.[92]
Het kan heel goed voorkomen dat bewoordingen *sec* voor meerdere uitleg vatbaar zijn, en dat de samenhang met de rest van de tekst de betekenis van de bewoordingen of de betekenis van de woorden jegens een bepaalde groep duidelijk maakt. Wij geven, voor de duidelijkheid, drie voorbeelden uit de jurisprudentie.

Eerste voorbeeld.
Als er in een uitlating gesproken wordt over Surinamers of Antillianen is dat *sec* naar zijn bewoordingen een uitlating over twee groepen die gekenmerkt worden door hun nationaliteit. U moet weten, uitlatingen over nationaliteit zijn niet strafbaar. Uit de samenhang met de rest van de tekst kan echter volgen dat het niet gaat over hun nationaliteit, maar over hun ras.[93] De samenhang met de rest van de tekst geeft dan de sleutel tot de interpretatie van de woorden. Of de tekst beledigend is, komt dan nog niet eens in beeld. Hier is alleen nog maar aan de orde of het over ras gaat of over nationaliteit. In beide betekenissen gaat het overigens over groepen mensen.

Tweede voorbeeld uit de jurisprudentie.
Als gezegd wordt: *'Mijn partij is voor onvoorwaardelijke terugzending van criminele en parasiterende vreemdelingen'*, blijkt hieruit niet dat dit over mensen gaat wegens hun godsdienst. Dat wordt pas duidelijk als deze eerdere zin wordt gelezen in samenhang met wat er achter staat: ' *(...) want dan behoren veelwijverij, het ritueel slachten en het besnijden van meisjes tot het verleden.'*[94] In beide betekenissen gaat het alweer over groepen mensen.

Derde voorbeeld uit de jurisprudentie.
Een politicus zegt: *'Wij schaffen zodra wij de mogelijkheid en de macht hebben de multiculturele samenleving af'*.[95] Dit is een uitlating die meerdere betekenissen kan hebben. Bijvoorbeeld: Wij zorgen ervoor dat er in Nederland nog maar één normen- en waardenstelsel geldt, een monoculturele samenleving. Deze betekenis gaat niet over een groep mensen maar over een abstract begrip. Maar het kan ook betekenen: Wij gaan een zeer actief assimilatiebeleid voeren. Ook dat betreft qua betekenis een abstract begrip. Maar het kan tevens betekenen: Wij gooien alle buitenlanders eruit. Deze betekenis betreft wel een groep mensen.
De rechter heeft indertijd als volgt geoordeeld: De uitlating, bezien in samenhang met de overige tijdens de demonstratie gedane uitlatingen, in het bijzonder de woorden '*Nederland voor de*

---

[92] HR 9 januari 2001, *LJN* AA9367, HR 14 januari 2003, *LJN* AE7632, *NJ* 2003, 261, m.nt. P.A.M. Mevis, HR 15 april 2003, *LJN* AF4778, HR 6 januari 2004, *LJN* AN8498, *NJ* 2004, 201, HR 22 maart 1988, *LJN* AD0230, *NJ* 1988, 876, Hof Amsterdam, 24 mei 1996, *NJ* 1996, 562.
[93] HR 15 juni 1976, *LJN* AB5842, *NJ* 1976, 551.
[94] Rb Zwolle 25 april 1994, in A.C. Possel (red.), *Rechtspraak Rassendiscriminatie*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1995, (hierna: RR) nr. 346, p. 751.
[95] HR 18 mei 1999, *LJN* ZD1538, *NJ* 1999, 634, m.nt. A.C. Hart.

Nederlanders' 'Eigen volk eerst' en *'Vol is vol'* kan niet anders worden gezien dan als te zijn gericht op de verwijdering van etnische minderheden uit de Nederlandse samenleving.[96] Kortom, de betekenis van de woorden *'Wij schaffen de multiculturele samenleving af'* is *'Wij gooien alle buitenlanders eruit.'* De woorden lijken een abstract begrip te betekenen maar *de facto* betekenen ze: een groep mensen.

De samenhang in een uiting kan dus met zich meebrengen dat de geïsoleerde betekenis van een woord of woorden zijnde een abstract begrip (bijvoorbeeld islam), daadwerkelijk betekent een groep mensen (bijvoorbeeld islamieten). Uit die samenhang moet dat dan echter wel duidelijk en, om in de woorden van de Hoge Raad te blijven, onmiskenbaar blijken. Vervolgens dient dan te worden bezien, indien eenmaal de betekenis van de woorden is vastgesteld, of die woorden beledigend zijn of aanzetten tot discriminatie.

Uit deze voorbeelden blijkt dat de samenhang vaak twee functies heeft. **De samenhang geeft aan welke betekenis aan bepaalde woorden moet worden gegeven en de samenhang kan maken dat er sprake is van belediging.** Dus als op één plaats in een document staat 'Nederlanders zijn kruiken' en ergens anders in hetzelfde document staat 'kruiken zijn beesten', dan levert de samenhang op dat bedoeld wordt te zeggen dat Nederlanders beesten zijn. De volgende stap die dan in het beoordelingsproces moet worden gezet is of de uitlating 'Nederlanders zijn beesten' beledigend is over Nederlanders. Het begrip 'samenhang' dient trouwens onderscheiden te worden van een repeterend patroon. Een éénmalige uitlating die binnen een bepaalde samenhang niet oplevert een aanzetten tot haat of een aanzetten tot discriminatie, kan niet door loutere herhaling wel die betekenis krijgen. Nul plus nul plus nul is niet één. Een repeterend patroon kan wellicht wel in het kader van het bewijs van opzet een rol spelen.

Ook bij aanzetten tot haat en discriminatie geldt, naar onze mening, het uitgangspunt dat **de samenhang bepalend kan zijn voor de vraag welke betekenis aan bepaalde woorden moet worden gegeven en dat de samenhang** de componenten van het aanzetten tot haat of discriminatie op zodanige wijze bij elkaar kan brengen **dát er sprake is van aanzetten tot haat en discriminatie.**

Samenhang - geven van betekenis

Eerst het geven van betekenis. Men dient zich te realiseren dat iemand die een uitlating doet, daarmee iets wil zeggen. De spreker of de schrijver legt bijna altijd de betekenis van wat men zegt in de uiting zelf, waarbinnen de uitlating wordt gedaan. Anders begrijpen de toehoorders de uitlating niet en heeft het doen van de uitlating geen zin. Dan is het een onbegrijpelijke uitlating. Kortom, de betekenis van een uitlating is bijna altijd te vinden in de uiting zelf. Ons is uit de jurisprudentie niet één voorbeeld bekend waar voor het vinden van betekenis van een uitlating,

[96] HR 18 mei 1999, *LJN* ZD1538, *NJ* 1999, 634, m.nt. A.C. Hart.

buiten de uiting zelf wordt gekeken. Dat wil dus zeggen buiten het geschrift zelf, buiten de speech zelf, buiten het boek zelf of buiten de manifestatie zelf. Het enige voorbeeld dat wij kennen, niet uit de jurisprudentie maar uit de praktijk, is het gebruik van geheimtaal. In sommige schrijfsels op een bekende sensatiewebsite in Nederland konden op een gegeven moment beledigende uitlatingen over Finnen aangetroffen worden. Alles wat normaliter buitenlanders of allochtonen in de schoenen geschoven werd, werd nu aan Finnen toegeschreven. De ware betekenis van deze uitlatingen was alleen maar te begrijpen indien men wist dat er eerder, op heel andere plekken op betreffende website, een afspraak was gemaakt om de woorden allochtoon en buitenlander steevast te vervangen door Finnen. Concluderend: de betekenis van een uitlating is nagenoeg altijd te vinden in de uiting zelf.

Arrest Combat 18

In het kader van het geven van betekenis aan een uitlating besteden wij aandacht aan het arrest Combat 18. Dit arrest van de Hoge Raad werd gewezen op 23 november 2010, na het vorige requisitoir in oktober dus, en wij achten het van belang om enkele woorden aan dit arrest te wijden.

Dat de betekenis van een uitlating in de uiting zelf te vinden is, geldt namelijk vooral voor woorden. Woorden hebben relatief gezien nauw gedefinieerde betekenissen. Bij uitlatingen die niet of niet alleen bestaan uit woorden, afbeeldingen bijvoorbeeld, is het duiden van betekenis doorgaans gecompliceerder. Het geven van betekenis aan een afbeelding vindt plaats door middel van interpretatie. Wat wil een afbeelding zeggen waarop Anne Frank staat afgebeeld die een Palestijnse sjaal draagt? Wellicht zijn er meerdere betekenissen te duiden. De situatie waarin de afbeelding te zien is, is medebepalend voor de interpretatie van de betekenis.

Min of meer een tussencategorie tussen woorden en afbeeldingen is de cijfer-lettercombinatie. Een cijfer-lettercombinatie heeft vaak een bepaalde betekenis. Die betekenis kent men echter alleen als men op de hoogte is van de achtergrond. Voorbeelden zijn: 24/7, 9/11, G20, K3, 14-18, 88, 6 miljoen en Combat 18. Over die laatste cijfer-lettercombinatie gaat het arrest van de Hoge Raad. Ten aanzien van een aantal t-shirts met daarop 'Combat 18', en de woorden 'Whatever it takes' en 'support', heeft de Hoge Raad aangegeven dat de betekenis daarvan dient te worden bepaald *'in de gegeven omstandigheden van het geval en in het licht van mogelijke associaties die deze uitlatingen wekken'*.[97]

Mevis schrijft in zijn annotatie dat het arrest betrekking heeft op voorwerpen in de zin van artikel 137e lid 1 onder 2 Sr. Hierin is strafbaar gesteld, kort gezegd, het ter verspreiding in voorraad hebben van voorwerpen met een beledigende of tot haat, discriminatie of geweld aanzettende boodschap.

---

[97] HR 23 november 2010, *LJN* BM9135 en BM9132, *NJ* 2011, 115, m.nt. P.A.M. Mevis.

Volgens Mevis gaat van sommige voorwerpen, zoals bepaalde nazistische voorwerpen, **onmiskenbaar** een dergelijke boodschap uit, in dat geval ten aanzien van Joden.[98] Echter, en wij citeren Mevis:

*'De reikwijdte van de strafbaarheid van artikel 137e Sr zou flink ingeperkt worden als alleen **onmiskenbaar** associaties oproepende teksten of afbeeldingen op voorwerpen onder de strafbepaling zouden vallen.'*[99]

Over de t-shirts met 'Combat 18' schrijft hij:

'Aannemende dat de betreffende t-shirts verder geen afbeeldingen bevatten, leveren de genoemde woorden op zichzelf niet een onmiddellijk duidelijke, door een grote meerderheid van de bevolking herkende associatie op. Dat is alleen bij degenen met nadere achtergrondkennis het geval.'[100]

De Hoge Raad heeft de zaak terugverwezen naar het Hof Den Haag en Mevis spreekt de hoop uit dat de verdere rechtsgang een duidelijk en handzaam criterium oplevert over de mate waarin de van de afbeelding uitgaande associatie betekenis moet hebben. Volgens hem zou het daarbij een mogelijk te strenge eis zijn om het criterium 'feit van algemene bekendheid' te gebruiken.[101]

Dit laatste zijn wij met Mevis eens, want wij menen dat de betekenis van een cijfer-lettercombinatie zoals Combat 18 géén feit van algemene bekendheid is. Wel wordt deze gebruikt in rechts-extreme kringen en is de betekenis in díe kringen dus algemeen bekend. De personen in deze kringen zullen derhalve, indien de uitlating hen bereikt, worden aangezet. De boodschap op het t-shirt krijgt betekenis als we die boodschap bezien in de omstandigheden van het geval en de mogelijke associaties die zij wekt.

Wij zien een overeenkomst tussen afbeeldingen en cijfer-lettercombinaties, in die zin dat het beide uitlatingen zijn die niet, of niet alleen, uit (relatief makkelijk te interpreteren) woorden bestaan. Dit soort boodschappen kan worden samengevat onder de noemer 'associatieve uitlatingen'. Dit soort 'associatieve uitlatingen' zou ook ten laste kunnen worden gelegd als een uitlating in de zin van artikel 137c of 137d Sr. Wij achten het daarom mogelijk dat de betekenis van het Combat 18-arrest zich uitstrekt tot alle cijfer-lettercombinaties en afbeeldingen, kortom

---

[98] Noot P.A.M. Mevis, paragraaf 2, bij HR 23 november 2010, *LJN* BM9135 en BM9132, *NJ* 2011, 115.
[99] Noot P.A.M. Mevis, paragraaf 3, bij HR 23 november 2010, *LJN* BM9135 en BM9132, *NJ* 2011, 115.
[100] Noot P.A.M. Mevis, paragraaf 4, bij HR 23 november 2010, *LJN* BM9135 en BM9132, *NJ* 2011, 115.
[101] Noot P.A.M. Mevis, paragraaf 6, bij HR 23 november 2010, *LJN* BM9135 en BM9132, *NJ* 2011, 115. Daarnaast heeft Mevis nog een ander bezwaar tegen het gebruiken van de term 'feit van algemene bekendheid', namelijk dat de omschrijving in zijn formulering is ontleend aan het strafvorderlijk bewijsrecht als uitzondering op de regel dat elk onderdeel van de bewezenverklaring moet steunen op enig, in het vonnis aangewezen, wettig bewijsmiddel (art. 339 lid 2 Sv).

tot alle 'associatieve uitlatingen'. Anders dan Mevis[102] zijn wij daarom minder stellig in de opvatting dat het arrest Combat 18 alleen van toepassing is op voorwerpen.

Of men nu Mevis volgt of onze visie, in de zaak Wilders is er geen sprake van voorwerpen in de zin van artikel 137e Sr en evenmin is er sprake van associatieve uitlatingen. De betekenis van het Combat 18 arrest voor onderhavige zaak is in onze visie dan ook verwaarloosbaar.

Tot zover onze beschouwingen over Combat 18.

Samenhang – bijeenbrengen componenten aanzetten tot haat of discriminatie
Wij waren gebleven bij het bespreken van de eerste functie van de samenhang, namelijk het geven van betekenis, en gaan nu verder met het tweede facet van samenhang: het bijeenbrengen van de componenten van aanzetten tot haat of discriminatie. Over de mogelijke samenhang van componenten binnen één uiting is geen enkele discussie. Het Janmaat-arrest,[103] dat wij in het derde voorbeeld aangehaald hebben in het kader van een betékenisgevende samenhang, toont dat er samenhang mag worden gezien of gebruikt tussen componenten die op dezelfde manifestatie of demonstratie aanwezig zijn geweest.
Het begrip samenhang is in theorie uiteraard onbegrensd. Ook samenhang derhalve met andere uitingen op andere data en in een andere verschijningsvorm of via een ander medium zou aangenomen kunnen worden. Men dient zich echter wel te realiseren dat we het hier níet hebben over politieke samenhang (de samenhang tussen de opkomende macht van China en de burgeroorlog in Congo), of de biologische samenhang (de verschuiving van het aardmagnetisme en de veranderende vogeltrek) of de astrologische samenhang (de stand van de sterren op het moment van iemands geboorte en zijn of haar karaktereigenschappen) maar over de **strafrechtelijke samenhang**.

Welke uitlatingen moeten en/of mogen meetellen bij het vervullen van een bestanddeel in een tenlastelegging? Er zijn twee factoren die daarbij een grote rol spelen. Ten eerste, de selectie, waarbij het probleem is: wat laten we wel meetellen en wat niet, en waarom. Ten tweede het opzet op die samenhang.

Ten eerste: de selectie
Wij schetsen een voorbeeld met betrekking tot aanzetten tot haat. In stuk A van januari 2008 staat een uitlating A1. Uitlating A1 is in de samenhang van stuk A zelf aanzettend tot haat. Dit is duidelijk geen probleem. Maar nu de situatie dat uitlating A1 in de samenhang van stuk A zelf NIET aanzettend tot haat is. Men zou nu uitlating B1 in stuk B van februari 2008 kunnen selecteren en zeggen dat A1 samen met B1 oplevert aanzetten tot haat.

---

[102] Noot P.A.M. Mevis, paragraaf 1, bij HR 23 november 2010, *LJN* BM9135 en BM9132, *NJ* 2011, 115.
[103] HR 18 mei 1999, *LJN* ZD1538, *NJ* 1999, 634, m.nt. A.C. Hart.

Het bezwaar tegen deze werkwijze is dat men achteraf uitlatingen bij elkaar gaat zetten die de verdachte zelf niet bij elkaar heeft gezet. Men gaat selecteren vanuit een bepaald oogpunt (wat past bij aanzetten tot haat) en selecteert daarbij wat vanuit dat oogpunt past. Men haalt een bepaalde uitlating (B1) uit zijn directe verband en samenhang en constateert een andere samenhang (met A1). Wat niet past bij die nieuwe samenhang wordt uiteraard weggelaten. Wat bijvoorbeeld weggelaten wordt is uitlating B2 die luidt: *'(...) wat mij betreft kunnen moslims wel degelijk gewonnen worden voor de democratie. Al de maatregelen die ik wil nemen tegen het moslimextremisme zijn ook bedoeld om die meerderheid van moslims die daar niets mee te maken heeft uit het verdachtenbankje te halen.*[104]
Wat wij willen zeggen is dat als je zo maar uitlating B1 aan A1 mag plakken, waarom zou je dan niet ook uitlating B2 daar aan mogen plakken. Of uitlating C2 uit oktober 2006 luidende: *'Als we morgen die straatterroristen aanpakken, profiteren andere Marokkanen daar van.*[105]
Strafrechtelijk gezien is dit, ons inziens, fundamenteel onjuist omdat je dan allerlei uitlatingen uit hun directe samenhang kan halen en een nieuwe samenhang kan construeren. Je moet dan, omwille van een evenwichtige beoordeling, daarbij ook overal de nuancerende en relativerende uitlatingen, zo die er zijn, meenemen. Er is dan althans geen valide reden om ook het plakken van die nuancerende en relativerende uitlatingen achterwege te laten. Kortom, de samenhang die gezien mag worden tussen uitlatingen werkt, zoals gezegd, beperkend bij de vraag wat mee mag worden genomen bij de strafrechtelijke beoordeling van een uitlating.

Ten tweede: het opzet
Zoals eerder gezegd zijn wij het daarnaast eens met Rosier dat ook het opzetvereiste beperkend werkt bij de vraag wat onder het relatief ruime begrip 'aanzetten' valt. Vooruitlopend op de latere uiteenzetting over dit onderwerp[106] zeggen wij nu dat het opzet gericht moet zijn op het aanzetten tot haat of discriminatie. Dat betekent in zijn simpelste vorm dat er tenminste een bewustheid moet zijn ten aanzien van de tot haat of discriminatie aanzettende uitlatingen en de samenhang daartussen. Indien het gaat om twee uitlatingen in één geschrift, dus A1 en A2, dan kan vaak eenvoudig geoordeeld worden dat iedere normale lezer moet begrijpen dat dit aanzet tot haat of discriminatie, en de verdachte dus ook. En daarmee is dan het bewijs van opzet rond. Maar dat wordt anders als het gaat om twee of meer uitlatingen in twee of meer uitingen. Dan is het helemaal niet meer eenvoudig vast te stellen dat het voor iedere normale lezer duidelijk is dat het om dat samenstel van uitlatingen gaat, en de samenhang daartussen, en dat dat samenstel oplevert het aanzetten tot haat of discriminatie. Kortom, het bewijs van het opzet is dan naar onze mening niet meer te leveren. Ja, het is wel te leveren als we met een verdachte te maken hebben die verklaart: Ja, indien je uitlating A1 in geschrift A combineert met uitlating B1 tijdens televisieinterview B dan is dat aanzetten tot haat of discriminatie en daarvan was ik mij

---

[104] Interview in de Volkskrant, 4 maart 2005, uit: W. Dinsbach, C. de Fey, E. Nieuwenhuizen, *Juridische analyse uitspraken Wilders*, Rotterdam: Art.1 2008, p. 30.
[105] 'De Paus heeft volkomen gelijk', interview met Geert Wilders, *Volkskrant*, 7 oktober 2006.
[106] Zie de paragraaf 'opzet'.

ook bewust. Maar zo'n verdachte zullen we niet snel treffen. Ook in deze zaak trouwens niet. Kortom, het opzetvereiste is een ernstig limiterende factor voor het gebruiken van de samenhang tussen uitlatingen in verschillende uitingen gedaan.

Resumerend menen wij dat met het voorgaande is aangegeven dat het direct en vooral indirect aanzetten tot weliswaar een relatief ruim begrip is, maar dat zowel de samenhang als het opzet aanzienlijk beperkende factoren zijn. De strafrechtelijke samenhang beperkt zich in beginsel bij elke uitlating tot één artikel, één boek, één interview, één bijeenkomst. Het opzet dient ook gericht te zijn op de samenhang en dat moet bewezen kunnen worden.

Opruiend element

Wij hebben al eerder Rosier aangehaald die concludeert dat 'aanzetten' hetzelfde betekent als 'opruien' en dat 'opruien' zoiets betekent als ophitsen, opstoken, aansporen.
Indien men de termen **ophitsen** en **opstoken** hoort, ontstaat de indruk, althans bij sommigen, dat bij de uitlating die men doet om anderen te brengen tot haat, discriminatie of geweld, er voor strafbaarheid sprake moet zijn van een opruiend element, iets dat de louter inhoudelijke aansporing extra kracht bijzet, een krachtversterkend element. De termen 'opruien' en 'ophitsen' zijn tenslotte andere termen dan 'aanraden', 'adviseren' en 'aanbevelen'.

Bij een (gedeeltelijke) veroordeling van Janmaat (en de vereniging Centrum Democraten) door het hof Den Haag in 1995 schrijft annotator Woltjer het volgende:

'Een ander aspect van art. 137d Sr is het bewijs dat is vereist voor het 'aanzetten tot haat of discriminatie'. Het IVUR spreekt van incitement en niet van advocating, hetgeen eerder neerkomt op opruien dan op propageren. Er zal sprake moeten zijn van een zekere vorm van kwaadaardigheid. Gelet op deze zaken is het opmerkelijk dat het hof behalve belediging ook aanzetten tot haat en discriminatie bewezen heeft verklaard.'[107] Die zekere vorm van kwaadaardigheid ontbrak kennelijk in de ogen van de annotator.

Dezelfde zaak komt vervolgens bij de Hoge Raad en die verwijst de zaak naar het hof Amsterdam. Het hof Amsterdam spreekt van een fors aantal uitlatingen vrij en overweegt daarbij:

'In het bijzonder acht het hof niet wettig en overtuigend bewezen dat de teksten onder 1 sub c, e en m 'aanzetten' tot haat of discriminatie als bedoeld in art 137d en zoals dit begrip moet worden uitgelegd conform het IVUR. Niet buiten redelijke twijfel is aannemelijk geworden dat de aard en strekking van de uitgesproken teksten en de ernst van de daarin geuite aantijgingen het voor

[107] Hof Den Haag 29 maart 1995, in F.R. van Eck, A. Kellermann, J.W. Nieuwboer (red), *Rechtspraak Rassendiscriminatie 1995-2000*, Rotterdam: Landelijk Bureau ter bestrijding van Rassendiscriminatie (hierna: RR) 2001, nr. 362, p.54.

'aanzetten' noodzakelijke ***opruiingselement*** *aanwezig doen zijn.'*[108] Het standpunt van het Hof luidt kort samengevat: Bij aanzetten zonder opruiingselement is geen bewezenverklaring mogelijk.

In de jurisprudentie is derhalve steun te vinden voor het standpunt dat er bij aanzetten tot haat en aanzetten tot discriminatie, naast de enkele aansporing, sprake moet zijn van een opruiend element. Wij zullen onze visie geven op deze kwestie in het kader van, nu ten eerste, de bespreking van aanzetten tot haat en vervolgens aanzetten tot discriminatie.

Samenvatting

Wij vatten al het voorgaande kort voor u samen. Ook bij de toepassing van artikel 137d Sr dient onderscheid te worden gemaakt tussen kritiek op het geloof en kritiek op de gelovigen. Zowel bij beledigend over mensen, als bij aanzetten tot haat tegen mensen als bij aanzetten tot discriminatie van mensen dient de uitlating onmiskenbaar betrekking te hebben op mensen. 'Aanzetten' betekent hetzelfde als 'opruien'. Het ene begrip is niet ruimer of enger dan het andere begrip.

Er is een directe vorm van aanzetten en een indirecte vorm. Vooral de indirecte vorm van aanzetten maakt aanzetten tot een relatief ruim begrip. Maar zowel de samenhang als het opzet zijn beperkende factoren voor dat ruime begrip aanzetten. De strafrechtelijke samenhang beperkt zich in beginsel bij elke uitlating tot één artikel, één boek, één interview, één bijeenkomst. Het opzet dient gericht te zijn op de samenhang en dient derhalve bewezen te worden.

In de jurisprudentie is steun te vinden voor de stelling dat naast de louter inhoudelijke aansporing, er sprake moet zijn van een opruiend element - wij noemen dat een krachtversterkend element - om te kunnen spreken van aanzetten. Wij zullen nu vervolgens in de bespreking van 'aanzetten tot haat' en 'aanzetten tot discriminatie' de vraag meenemen of die eis inderdaad gesteld moet worden.

Aanzetten tot haat

Wij signaleren het verschijnsel, zelfs in de beschikking van het Hof, dat de term 'haatzaaien' wordt gebruikt indien men 'aanzetten tot haat' bedoelt en willen wijzen op de verkeerde indruk die het begrip 'haatzaaien' kan wekken. Het woord zaaien wekt associaties met het stelselmatig planten van iets kleins. Daardoor kan makkelijk de indruk ontstaan dat 'haatzaaien' en dus 'aanzetten tot haat' zou kunnen bestaan uit het stelselmatig planten van een relatief geringe hoeveelheid haatdragende informatie over een groep. Deze indruk is in onze ogen zeer misleidend. Ten eerste misleidend omdat de suggestie wordt gewekt dat er een relevante samenhang kan zijn tussen uitlatingen die op heel verschillende data worden gedaan en ten

[108] Hof Amsterdam 23 december 1996, *RR* 2001, nr 416, p.199.

tweede misleidend omdat het een indruk wekt van het elementaire mechanisme van 'aanzetten tot haat' die beslist onjuist is. We zullen hierna uitleggen dat aanzetten tot haat *de facto* iets heel anders is. Wij zelf zullen derhalve als het gaat om 'aanzetten tot haat' niet het begrip 'haatzaaien' gebruiken.

Wat is haat? De term is afgeleid uit artikel 4 van het IVUR, het verdrag op grond waarvan aanzetten tot haat (en discriminatie en geweld) in ons wetboek terecht is gekomen. In de literatuur wordt aan het begrip 'haat' de omschrijving gegeven van een houding van vergaande vijandigheid, een extreme vorm van vijandigheid, een gevoel van diepe afkeer.[109] Het is een emotie over mensen die geen ruimte laat voor nuancering, relativering of respectering. Bij gevoelens van haat worden aan het object van de haat geen rechten meer verleend of gevoelens toegekend en men is ook niet meer ontvankelijk voor informatie die de rol van de gehate groep nuanceert of relativeert. Bij aanzetten tot haat gaat het derhalve om het aanzetten tot een extreme emotie. Het is het bestaansrecht van mensen dat in het geding is. Op haatsites wordt de tegenpartij dan ook geen meningsvrijheid gegund. Zij is niet alleen 'minder' of 'onder' maar verdient überhaupt geen respect. Indien er sprake is van haat, is er geen intentie de tegenpartij te overtuigen of tot iets te bewegen of op enige wijze een beroep op deze te doen.
Haat kan beschouwd worden als een essentiële grondstof voor dehumanisering en uitroeiing. Daarom is haat gevaarlijk. Dat is de reden dat 'aanzetten tot haat', via de verdragsverplichting uiteraard, in het wetboek terecht is gekomen. Ondanks het gegeven dat haat een zeer vreemde eend is in de drievoudige reeks haat, discriminatie en geweld. Aanzetten tot discriminatie of geweld is aanzetten tot een gedraging. Aanzetten tot het daadwerkelijk ongelijk behandelen of aanzetten tot het plegen van geweld. Dat zijn gedragingen. Haat is slechts een geesteshouding. Aanzetten tot haat is dus het aanzetten tot een bepaalde geesteshouding. Dat is uniek voor het wetboek. Toch hebben de verdragssluitende partijen en onze wetgever indertijd gemeend dat ook aanzetten tot haat in ons wetboek thuishoort. De gedachte erachter is waarschijnlijk, dat heeft de geschiedenis ons intussen wel geleerd, dat haat leidt tot discriminatie en geweld.[110]

Het is relatief makkelijk te begrijpen dat je mensen zowel direct als indirect tot discriminatie en geweld kan aanzetten. We zullen het straks nog toelichten. Maar je kunt mensen echter alleen maar indirect tot haat brengen. Je kunt immers niet iemand aanzetten tot haat door tegen hem of haar te zeggen: ga groep x haten! Dat heeft geen enkele werking. Omdat derhalve aanzetten tot haat een (deels) ander karakter heeft dan aanzetten tot discriminatie en aanzetten tot

---

[109] Rosier 1997, p. 99. Zie bijvoorbeeld ook C. Brants, R. Kool, A. Ringnalda, *Strafbare discriminatie*, Utrecht: Willem Pompe Instituut voor Strafrechtwetenschappen Universiteit Utrecht, 2007, p. 70.

[110] Janssens & Nieuwenhuis, 2008, p. 158: '*In de Duitse juridische literatuur vinden we haat omschreven als heftige emotionele gevoelens van vijandschap. Dat strookt in zeker opzicht met een geval in de Nederlandse jurisprudentie waarin alléén het aanzetten tot haat in het geding was. De rechter meende dat de uitlating groepen tegenover elkaar plaatste en zo voor een 'intrinsiek conflictueuze tweedeling' zorgde (HR 2 april 2002, NJ 2002, 421). Deze omschrijving is in overeenstemming met de bedoeling van de wetgever niet zozeer de haat als zodanig tegen te gaan, maar veeleer de discriminatie en het geweld als mogelijk gevolg daarvan.*'

gewelddadig optreden, is het zo dat aanzetten tot haat ook (deels) iets anders moet worden ingevuld.
Bij aanzetten tot haat moet het, vanwege die indirectheid, derhalve in de kern gaan om het neerzetten van een beeld dat potentieel voldoende krachtig is om haat, die extreme emotie, te genereren c.q. op te roepen.[111]

Intrinsiek conflictueuze tweedeling
Als het gaat om aanzetten tot haat kent de Nederlandse jurisprudentie niet veel zaken. Veroordelingen voor aanzetten tot haat komen een stuk minder voor dan veroordelingen voor aanzetten tot discriminatie. Naar onze mening is in 2002 een betekenisvol arrest gewezen waarin de Hoge Raad een uitspraak van het hof Amsterdam in stand liet.
In dat arrest werd een rechts-extremist, Michiel K., veroordeeld wegens het verspreiden van teksten op pamfletten.[112]

Het Amsterdamse hof overwoog als volgt:

'In de door verdachte overhandigde tekst van de redevoering wordt — naar het hof begrijpt — (mede) de balans opgemaakt van het door de overheid gedurende jaren gevoerde beleid met betrekking tot toelating tot Nederland van vreemdelingen. Verdachte, tevens de steller van de tekst van de redevoering, geeft daarin, (en denkt u daarbij aan het eerder aangehaalde 'neerzetten van een beeld' – OM), *een beschrijving van de huidige en toekomstige samenleving, onmiskenbaar bezien vanuit het perspectief van* ***één*** *deel van de samenleving, gekarakteriseerd als 'onze eigen Nederlandse burger'. De uit die categorie van burgers bestaande groep zou worden overvleugeld door een andere, krachtiger groep, gevormd door de hier te lande verblijvende vreemdelingen. De samenleving is aldus in twee groepen verdeeld. Binnen dat onderscheid bevindt zich — aangemerkt als onwetend slachtoffer van het gevoerde beleid — 'onze tot weerloosheid getrainde doorsnee burger' tegenover de ingestroomde vreemdeling, waarmee onmiskenbaar wordt gedoeld op groepen mensen van zekere etnische afstamming, en in het bijzonder de tot die groepen behorende islamieten.*
Deze groepen kennen, 'gezalfd en wel' louter rechten, terwijl het even bedoelde overheidsbeleid vijandig is gericht op de bestaansbronnen van 'onze doorsnee burger', het kind van de rekening. Zo moet die 'doorsnee burger' niet alleen vrezen voor zijn kansen op de arbeidsmarkt, voor beknotting in de uitoefening van grondrechten en voor het functioneren van 'een adequate rechtspraak', maar moet hij bovendien op termijn vrezen voor zijn eigen veiligheid en welvaart. Door de aldus geschetste intrinsiek conflictueuze tweedeling worden etnische vreemdelingen gepositioneerd tegenover 'onze doorsnee' ofwel autochtone burger, en strekt de tekst van de

[111] Rosier 1997, p. 99-100.
[112] HR 2 april 2002, *LJN* AD8693, *NJ* 2002, 421, m.nt. P.A.M. Mevis.

gewelddadig optreden, is het zo dat aanzetten tot haat ook (deels) iets anders moet worden ingevuld.
Bij aanzetten tot haat moet het, vanwege die indirectheid, derhalve in de kern gaan om het neerzetten van een beeld dat potentieel voldoende krachtig is om haat, die extreme emotie, te genereren c.q. op te roepen.[111]

Intrinsiek conflictueuze tweedeling
Als het gaat om aanzetten tot haat kent de Nederlandse jurisprudentie niet veel zaken. Veroordelingen voor aanzetten tot haat komen een stuk minder voor dan veroordelingen voor aanzetten tot discriminatie. Naar onze mening is in 2002 een betekenisvol arrest gewezen waarin de Hoge Raad een uitspraak van het hof Amsterdam in stand liet.
In dat arrest werd een rechts-extremist, Michiel K., veroordeeld wegens het verspreiden van teksten op pamfletten.[112]

Het Amsterdamse hof overwoog als volgt:

'In de door verdachte overhandigde tekst van de redevoering wordt — naar het hof begrijpt — (mede) de balans opgemaakt van het door de overheid gedurende jaren gevoerde beleid met betrekking tot toelating tot Nederland van vreemdelingen. Verdachte, tevens de steller van de tekst van de redevoering, geeft daarin, (en denkt u daarbij aan het eerder aangehaalde 'neerzetten van een beeld' – OM), *een beschrijving van de huidige en toekomstige samenleving, onmiskenbaar bezien vanuit het perspectief van* ***één*** *deel van de samenleving, gekarakteriseerd als 'onze eigen Nederlandse burger'. De uit die categorie van burgers bestaande groep zou worden overvleugeld door een andere, krachtiger groep, gevormd door de hier te lande verblijvende vreemdelingen. De samenleving is aldus in twee groepen verdeeld. Binnen dat onderscheid bevindt zich — aangemerkt als onwetend slachtoffer van het gevoerde beleid — 'onze tot weerloosheid getrainde doorsnee burger' tegenover de ingestroomde vreemdeling, waarmee onmiskenbaar wordt gedoeld op groepen mensen van zekere etnische afstamming, en in het bijzonder de tot die groepen behorende islamieten.*
Deze groepen kennen, 'gezalfd en wel' louter rechten, terwijl het even bedoelde overheidsbeleid vijandig is gericht op de bestaansbronnen van 'onze doorsnee burger', het kind van de rekening. Zo moet die 'doorsnee burger' niet alleen vrezen voor zijn kansen op de arbeidsmarkt, voor beknotting in de uitoefening van grondrechten en voor het functioneren van 'een adequate rechtspraak', maar moet hij bovendien op termijn vrezen voor zijn eigen veiligheid en welvaart. Door de aldus geschetste intrinsiek conflictueuze tweedeling worden etnische vreemdelingen gepositioneerd tegenover 'onze doorsnee' ofwel autochtone burger, en strekt de tekst van de

[111] Rosier 1997, p. 99-100.
[112] HR 2 april 2002, *LJN* AD8693, *NJ* 2002, 421, m.nt. P.A.M. Mevis.

redevoering tot het in diskrediet brengen van vreemdelingen en zet het aan tot haat tegen hen.'[113]

Het hof en de Hoge Raad verlangen in dit arrest dat er sprake is van het schetsen van een **intrinsiek conflictueuze tweedeling**. Dit is het enige concrete criterium dat de jurisprudentie ons levert. Daarbij wordt tevens aangegeven dat het moet gaan om een tweedeling waarbij de aangewezen groep wordt gepositioneerd **tegenover** de rest van de bevolking. De woorden 'intrinsiek conflictueuze tweedeling' zijn niet volslagen helder. Het woord intrinsiek kan meerdere betekenissen hebben, waaronder inwendig, innerlijk, van binnen uit en wezenlijk, maar heeft, gezien het ontbreken van een *e* op het einde in ieder geval betrekking op conflictueuze.

Indien wij trachten een verdere omlijning van dit criterium te vinden, is voor ons richtinggevend dat er voor haat hoge eisen dienen te worden gesteld. Anders verwordt het tot, bijvoorbeeld, 'aanzetten tot afkeer' of 'aanzetten tot angst', en dat voldoet niet aan 'aanzetten tot haat'. In onze ogen zien velen dit in hun afschuw van bepaalde uitlatingen over het hoofd. Daarom formuleren wij met nadruk: aanzetten tot afkeer is niet strafbaar gesteld in onze wet. Omdat artikel 137d Sr in de wetsparagraaf over de openbare orde staat, is tevens richtinggevend dat het moet gaan om een dreigende verstoring van de openbare orde. Om van het schetsen van een intrinsiek conflictueuze tweedeling te kunnen spreken, dienen ons inziens de volgende elementen aanwezig te zijn:

1. Twee groepen worden middels een tweedeling tegenover elkaar gesteld waarbij,
2. Vanuit een éénzijdig perspectief wordt geschetst dat,
3. De maatschappij dan wel de ene groep ernstig de dupe wordt van één of meer schadelijke eigenschappen van de andere groep en
4. De door die tweedeling ontstane (belangen)kloof tussen de twee groepen zeer wel kan leiden tot ernstige en vaak gewelddadige conflicten.

Alleen indien deze elementen aanwezig zijn wordt er een beeld neergezet dat potentieel voldoende krachtig is om haat te genereren, en is het dus aanzetten tot haat.[114]

Een in onze ogen uitstekend voorbeeld is de beslissing van het Europese Hof die de Franse politicus Le Pen niet-ontvankelijk heeft verklaard nadat hij in verzet was gegaan tegen zijn veroordeling. Le Pen werd in Frankrijk veroordeeld voor de volgende tekst in een interview met het dagblad Le Monde:

---

[113] HR 2 april 2002, *LJN* AD8693, *NJ* 2002, 421, m.nt. P.A.M. Mevis, r.o. 3.4, Hof Amsterdam 8 juni 2000, *NJ* 2000, 160.
[114] De Roos schrijft in zijn aanvullend advies, p. 4, dat de uitingen minstens zodanig moeten zijn dat zij geschikt zijn om een sfeer van existentiële bedreigdheid te creëren. Advies prof.mr. Th.A. de Roos aan het OM, tabblad 38.

'De dag dat we in Frankrijk niet meer 5 miljoen, maar 25 miljoen moslims zullen hebben, zullen zij het zijn die de dienst uitmaken. En de Fransen zullen dicht langs de huizen lopen, en zich met neergeslagen ogen over het trottoir bewegen. Als zij dit niet doen zal hun gevraagd worden: "waarom kijk je me zo aan? Zoek je soms ruzie?" En dan kun je alleen nog maar snel weggaan, anders word je in elkaar geslagen.'[115]

Alle elementen van een intrinsiek conflictueuze tweedeling zijn duidelijk aanwezig. De moslims maken dan de dienst uit en de Fransen lopen dicht langs de huizen. Hier ziet men de tweedeling, waarbij de groepen tegenover elkaar gesteld worden. De Fransen worden de dupe van de agressiviteit van de moslims. Ernstig de dupe. De Fransen moeten snel weggaan anders worden ze in elkaar geslagen. De kloof leidt tot conflicten. Het éénzijdige perspectief behoeft nauwelijks toelichting. Het hele beeld wordt zonder enige slag om de arm, voorbehoud of nuancering neergezet. Het éénzijdige perspectief als eis voor aanzetten tot haat is belangrijk omdat anders de vereiste kracht van de uitlating niet voldoende is om de extreme emotie te genereren die haat is. Wij willen hier graag benadrukken dat het OM bij een uitlating als deze naar alle waarschijnlijkheid niet zou seponeren, maar vervolgen.

Krachtversterkend element

De kracht die nodig is om haat te genereren hangt af van de reeds bestaande verhouding tussen de aangewezen groep en de groep die aangezet moet worden, vaak (maar niet altijd) zijnde de rest van de samenleving. Als er al een bepaald wantrouwen of bepaalde animositeit is tussen twee groepen, hoeft het beeld minder krachtig te zijn om toch haat te genereren of hoeft het neerzetten minder krachtig te zijn om toch haat te genereren. Een bekend voorbeeld uit de Europese jurisprudentie is de zaak Zana versus Turkije. Een voormalig burgemeester zegt in een interview dat hij de PKK steunt. Die opmerking kan de extreem gespannen situatie verergeren. Het kan de lont in het reeds met explosieve haat gevulde kruitvat zijn.[116]

In een samenleving als de onze evenwel, waarin groepen toch min of meer vreedzaam met elkaar omgaan, zal het beeld dat wordt neergezet over een bepaalde groep, de intrinsiek conflictueuze tweedeling, een krachtig beeld moeten zijn. Om dat krachtige beeld neer te zetten dienen binnen die intrinsiek conflictueuze tweedeling krachtversterkende elementen te worden opgenomen, wil het voldoende krachtig zijn om potentieel die haat op te wekken. Dat maakt dat binnen Nederlandse verhoudingen uitlatingen om te kunnen worden gekwalificeerd als aanzetten tot haat welhaast altijd voorzien moeten zijn van ongenuanceerde en/of suggestieve elementen om voldoende kracht te hebben. Het afwezig zijn van dit soort elementen is een sterke indicatie dat er geen sprake is van een aanzetten tot haat.

---

[115] EHRM 20 april 2010, nr. 18788/09, *Le Pen/Frankrijk, ontvankelijkheidsbeslissing.*
[116] EHRM 25 november 1997, nr. 18954/91, *Zana/Turkije.*

Samenvatting
Wij vatten het voorgaande voor u samen.

Aanzetten tot haat tegen mensen is het doen van een uitlating waarmee wordt aangezet tot een bepaalde geesteshouding, namelijk een vergaand gevoel van vijandigheid of diepe afkeer jegens anderen. Omdat aanzetten tot haat per definitie op indirecte wijze zal geschieden, dient de vorm waarin wordt aangezet voldoende krachtig te zijn om deze extreme negatieve emotie, de haat, te genereren. Dit is het geval indien er met de uitlating een **intrinsiek conflictueuze tweedeling** wordt geschetst. Daarvan is sprake als er vanuit een éénzijdig perspectief wordt geschetst dat twee groepen tegenover elkaar komen te staan waarbij de ene groep ernstig de dupe wordt van één of meer schadelijke eigenschappen van de andere groep en waarbij de door de tweedeling ontstane (belangen)kloof zeer wel kan leiden tot ernstige en vaak gewelddadige conflicten. In die schets van de intrinsiek conflictueuze tweedeling zijn welhaast altijd krachtversterkende c.q. opruiingselementen aanwezig.

Aanzetten tot discriminatie
In de beschikking van het hof staat onder paragraaf 14 dat het OM wordt bevolen Wilders te vervolgen voor 'aanzetten tot discriminatie'.[117] Aan dat bevel hebben wij uiteraard gevolg gegeven, met daarbij de kanttekening dat in de beschikking zelf de argumenten voor de vervolging van 'aanzetten tot discriminatie' niet afzonderlijk door het hof worden genoemd. Een tweede kanttekening is dat het OM Wilders niet moet vervolgen voor discriminatie maar voor aanzetten tot discriminatie.

Het woord 'discriminatie' wordt in allerlei betekenissen gebruikt. Het is een verzamelbegrip en daarbij doelen wij niet op de diverse soorten van discriminatie (ras, godsdienst, handicap) maar op de diverse verschijningsvormen. Iets beledigends zeggen, iemand de toegang ontzeggen tot een bepaalde gelegenheid of zeggen dat ze allemaal eruit gegooid moeten worden... dát wordt allemaal aangeduid met 'discriminatie'. Maar bij 'aanzetten tot discriminatie' gaat het maar om één vorm. De vorm zoals die in artikel 90quater Sr wordt gedefinieerd.

Artikel 90quater luidt:

'Onder discriminatie of discrimineren wordt verstaan elke vorm van onderscheid, elke uitsluiting, beperking of voorkeur, die ten doel heeft of ten gevolge kan hebben dat de erkenning, het genot of de uitoefening op voet van gelijkheid van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden op politiek, economisch, sociaal of cultureel terrein of op andere terreinen van het maatschappelijk leven, wordt teniet gedaan of aangetast.'

De toelichting in het boek Strafrecht, Tekst & Commentaar luidt:

---

[117] Hof Amsterdam 21 januari 2009, *LJN* BH0496, *NJ* 2009, 191, m.nt. Y. Buruma, paragraaf 14.

'In het algemeen gesteld is van discriminatie (...) in strafrechtelijke zin sprake wanneer deze inhoudt een ongelijke behandeling, welke haar grond of motief vindt in een persoonlijke status waardoor personen of groepen van personen van elkaar worden onderscheiden.'[118]

Het gaat ons nu om het woord **behandeling**. 'Aanzetten tot discriminatie' is aanzetten tot een gedraging, namelijk het discriminatoir oftewel ongelijk behandelen. Het is beslist **niet** het aanzetten tot discriminatoir denken of het aanzetten tot een discriminatoire visie.
Een opvatting derhalve die inhoudt dat aanzetten tot discriminatie meestal zal neerkomen op het bezigen van uitdrukkingen die negatieve beeldvorming in de hand werken en ertoe geëigend zijn mensen tot discriminerende overtuigingen en attitudes te brengen, is **niet** juist. Het aanzetten tot een discriminatoire overtuiging of attitude kan in de praktijk strafbaar zijn op grond van artikel 137c Sr door het gebruik van beledigende uitdrukkingen, maar dat hoeft niet zo te zijn. Het bijdragen aan een discriminatoire voedingsbodem is als zodanig niet strafbaar gesteld. Zo ook het ventileren van kritiek op allerlei zaken die met een groep samenhangen. Daarmee kan de kans vergroot worden dat mensen zich op een gegeven moment anders gaan gedragen tegenover de mensen die tot die groep behoren. Maar dit ventileren van kritiek is niet strafbaar gesteld.

Wij hebben getracht tot een juiste formulering te komen van wat 'aanzetten tot discriminatie' nu precies is. En belangrijk daarbij is om evenals bij aanzetten tot haat de ingebakken opzetcomponent buiten de definitie te laten. Bij het zoeken naar een definitie van wat qua feitelijkheid doodslag is, dient het opzet ook buiten de definitie te worden gehouden. De beoordeling van opzet komt later, nadat eerst is vastgesteld dat er sprake is van doodslag. Bij doodslag is dat makkelijker omdat het opzet niet in de term zit ingebakken. Bij 'aanzetten tot discriminatie' moet je het opzet nadrukkelijk buiten de definitie plaatsen. Eerst het feitelijke substraat. Daarna het opzet.

Door Rosier wordt geopperd dat 'aanzetten tot discriminatie' zou bestaan uit het doen van uitlatingen die ertoe geëigend zijn of die geschikt zijn (geëigend en geschikt zijn volgens de Van Dale synoniemen) om anderen tot discriminerende handelingen te bewegen.[119] Wij zijn niet gelukkig met deze formulering omdat ze de verwoording lijkt te zijn van de kans op een gevolg. Namelijk de kans dat anderen discriminerende handelingen gaan plegen. Aanzetten tot discriminatie is, evenals aanzetten tot haat, echter niet een materieel- of gevolgsdelict maar een formeel delict.[120] Bij formele delicten beperkt de delictsomschrijving zich alleen maar tot het strafbaar stellen van de handeling, in dit geval de uitlating, en wordt de kans op een gevolg en het al dan niet intreden van het gevolg buiten de delictsomschrijving gelaten. Volgens de theorie

---

[118] Tekst & Commentaar Strafrecht, 8e druk, art. 90quater, aant. 2.
[119] Rosier 1997, p. 101.
[120] Tekst & Commentaar Strafrecht, 8e druk, Titel V, Misdrijven tegen de openbare orde, aant. 3.

is dan de vraag of het gevolg wel of niet intreedt en ook de eventuele kans daarop, niet relevant voor de vraag of er sprake is van aanzetten tot discriminatie of haat.

Bij de definiëring van wat 'aanzetten tot discriminatie' is, dient de kans op een gevolg dus buiten de definiëring te blijven. Om u te tonen dat de kans op een gevolg een onbruikbaar criterium is om te gebruiken bij de vraag naar de juiste definiëring van aanzetten tot discriminatie, geven wij u het volgende voorbeeld van een uitlating: *We moeten alle mannen de toegang tot openbare gebouwen ontzeggen.* Deze uitlating is duidelijk een aanzetten tot discriminatie maar de kans op een gevolg is nul of nagenoeg nul.

Het hof Amsterdam hanteert in een arrest van 24 mei 1996 aangaande een discriminatiezaak een formulering die ons dichter bij het juiste criterium brengt. De formulering luidt:

'Immers, degene die nog niet zo dacht als in het pamflet is verwoord, kan door lezing daarvan op het daarin verkondigde idee worden gebracht.'[121]

Naar onze mening moet het derhalve zo zijn dat de gebruikte formulering bij aanzetten tot discriminatie zodanig is dat de woorden geschikt zijn om het idee te wekken om discriminerende handelingen te gaan verrichten. En dit idee moet een min of meer concreet idee voor handelen zijn en dient goed te worden onderscheiden van een overtuiging, een attitude of geesteshouding. Een juiste formulering voor 'aanzetten tot discriminatie' is ons inziens:

Aanzetten tot discriminatie is het doen van een uitlating die erop gericht is om bij anderen het idee te wekken (of te versterken) om een bepaalde groep discriminatoir te behandelen in de zin van artikel 90quater Sr.

Het woord gericht heeft in dit criterium niet te maken met het opzet van de dader. Die gerichtheid moet een eigenschap van de woorden zelf zijn. Die gerichtheid op het wekken van het idee maakt de woorden geschikt om het idee te wekken.

Direct en indirect

Bij aanzetten tot haat hebben wij gezegd dat je mensen slechts **indirect** tot haat kunt brengen. Door een intrinsiek conflictueuze tweedeling te schetsen. We hebben ook gezegd dat aanzetten tot discriminatie zowel direct als indirect kan plaatsvinden.

Het is makkelijk te begrijpen dat je **direct** tot discriminatie kan aanzetten. We gaven daarnet al een voorbeeld: *We moeten alle mannen de toegang tot openbare gebouwen ontzeggen*. Een ander voorbeeld, afkomstig uit de jurisprudentie, is: Je kunt in een toespraak, net na de

[121] Hof Amsterdam 24 mei 1996, *LJN* AD2562.

bezetting van en de gijzelingsactie in een provinciehuis door een aantal jonge Zuid-Molukkers, zeggen:

'Wanneer zal onze regering het niet langer tolereren dat een stelletje volstrekt ongeregeld terreurdaden op weerlozen pleegt. Wanneer zal onze regering uitspreken: dit was de laatste keer. Bij de volgende keer pakken wij alle jonge Zuid-Molukkers tot een bepaalde leeftijd op en brengen ze ver buiten het land.'[122]

Dit is aanzetten tot discriminatie in de directe vorm. Het gericht zijn op het wekken van een idee is bij deze directe vorm heel evident. Het idee voor de discriminerende behandeling waarop de woorden zijn gericht wordt letterlijk uitgespeld. Ook dát er sprake is van discriminatie is in beide voorbeelden evident omdat er geen enkel fatsoenlijk argument aangevoerd wordt of zelfs maar denkbaar is om deze groepen zo te behandelen. Het is vanzelfsprekend fout. Het is vanzelfsprekend fout als de regering zomaar de hele groep jonge Zuid-Molukkers over de grenzen brengt als slechts enkelen van hen een strafbaar feit hebben begaan.

Maar zoals we bij aanzetten tot haat al hebben gezien dat er een **indirecte** vorm van aanzetten bestaat, is dat bij aanzetten tot discriminatie ook het geval. Bij die indirecte vorm van aanzetten tot discriminatie wordt de discriminerende behandeling waartoe wordt aangezet niet letterlijk genoemd maar de bewoordingen zijn desondanks wel zo gekozen dat ze erop gericht zijn het idee voor die discriminerende behandeling te wekken.

Indirect aanzetten tot discriminatie is een meer verhulde manier van aanzetten. Daarom is er meer nodig om toch te kunnen spreken van aanzetten tot discriminatie. Naar onze opvatting dienen er twee elementen aanwezig te zijn: de **argumentatie** om mensen te discrimineren en de **bewoordingen** die gericht zijn op het wekken van het idee om ze daadwerkelijk de discriminerende behandeling te geven. De beide componenten kunnen in dezelfde bewoordingen verpakt zitten.

Een goed voorbeeld van indirect aanzetten tot discriminatie is de volgende aan de jurisprudentie ontleende uitlating:

'Omdat wij niet langer kunnen tolereren, dat Nederlanders creperen in krotwoningen terwijl Surinamers gratis en voor niets de mooiste eengezinswoningen krijgen zonder daar ook maar een luie zwarte hand voor uit te steken. In het kader van de zogenaamde 'positieve discriminatie' worden al die zwarte, gele en bruine schooiers namelijk bevoordeeld bij het krijgen van een woning, waar een blanke Nederlander misschien al jaren op wacht.'[123]

---

[122] Rb. Rotterdam, 19 februari 1980, *LJN* AC6815, *NJ* 1980, 372.
[123] HR 22 december 1981, *LJN* AC7456, *NJ* 1982, 178.

In deze uitlating zijn duidelijk de twee componenten te onderkennen die bij indirect aanzetten tot discriminatie essentieel zijn: de argumentatie om mensen te discrimineren en de bewoordingen die gericht zijn op het wekken van het idee om ze daadwerkelijk de discriminerende behandeling te geven. Hier wordt bij anderen (gemeenten, woningbouwcorporaties enz.) indirect het idee gewekt om een bepaalde groep in de hun toekomende rechten te beknotten.

Als die bewoordingen die gericht zijn op het wekken van het idee om ze daadwerkelijk de discriminerende behandeling te geven ontbreken, resteert in veel gevallen de argumentatie en die is vaak te bestempelen als groepsbelediging.
Het negatief beschrijven van groepen is echter niet voldoende voor het etiket aanzetten tot discriminatie. Hetzelfde geldt voor het hieraan sterk verwante kweken van een discriminerende visie. Beide vormen zijn in veel gevallen wel strafbaar op grond van artikel 137c Sr.

Krachtversterkend element
Wij hebben bij de behandeling van aanzetten tot haat gezegd dat in een samenleving als de onze het beeld dat wordt neergezet over een bepaalde groep welhaast altijd moet zijn voorzien van krachtversterkende elementen wil het voldoende krachtig zijn om haat op te wekken.
Discriminatie heeft een heel ander karakter dan haat. Naar onze mening is voor **direct aanzetten** tot discriminatie **geen krachtversterkend element** nodig. Je kunt gewoon zeggen: *We moeten alle mannen weren uit openbare gebouwen.* Dat is aanzetten tot discriminatie en hierbij is geen enkel krachtversterkend element nodig. Dat kan er uiteraard wel bij geleverd worden, maar nodig is het niet. Voor dit standpunt vinden wij steun bij een oud arrest van de Hoge Raad over opruiing. Opruiing dat naar onze mening qua aard hetzelfde is als aanzetten tot. De Hoge Raad heeft in dat arrest uit 1916 beslist dat voor opruiing niet nodig is dat heftige, de hartstochten opwekkende taal wordt gebruikt. Voldoende was, dat verdachte in militaire dienst opgeroepen of op te roepen personen heeft opgewekt om dit te weigeren, of opzettelijk na te laten de orders van hun meerderen te gehoorzamen.[124]

Bij **indirect** aanzetten tot discriminatie ligt het iets anders. In het voorbeeld dat wij zojuist gaven over Surinamers zijn de argumenten om mensen te discrimineren voorzien van lichte krachtversterkende elementen: *'gratis en voor niets'*, *'luie zwarte hand'*, *'schooiers'*, *'jaren op wacht'*. In de meeste gevallen van indirect aanzetten tot discriminatie zullen dit soort elementen aanwezig zijn. Wij menen echter dat het aanwezig zijn van dit soort opruiende of krachtversterkende elementen niet noodzakelijk is om te kunnen spreken van indirect aanzetten tot discriminatie. De argumentatie om mensen te discrimineren kan immers ook in rustige zakelijkheid geventileerd kan worden. Maar die aanwezigheid van krachtversterkende elementen is wel een sterke indicatie dat er sprake is van een aanzetten tot discriminatie.

---

[124] HR 26 juni 1916, *NJ* 1916, 703.

In dit voorbeeld is trouwens ook goed te zien dat indien men niet kan concluderen tot een aanzetten tot discriminatie, er toch vaak een strafbare groepsbelediging kan overblijven.

Samenvatting
We vatten het voorgaande weer samen. Aanzetten tot discriminatie is het doen van een uitlating die erop gericht is om bij anderen het idee te wekken (of te versterken) om een bepaalde groep discriminatoir te behandelen. Een uitlating kan direct of indirect aanzetten tot discriminatie. Bij direct aanzetten tot discriminatie, wordt er een uitlating gedaan die er op gericht is bij anderen het concrete idee te wekken mensen discriminatoir te gaan behandelen, waarbij de te geven discriminatoire behandeling letterlijk wordt uitgespeld. Voor direct aanzetten tot discriminatie is een krachtversterkend element niet noodzakelijk.

Bij indirect aanzetten tot discriminatie wordt er weliswaar niet letterlijk uitgespeld wat de discriminatoire behandeling zou moeten inhouden, maar zijn de bewoordingen desondanks zo gekozen dat ze erop gericht zijn het idee voor de discriminerende behandeling te wekken. Indirect aanzetten tot discriminatie is een meer verhulde manier van aanzetten. Daarom is er meer nodig om toch te kunnen spreken van aanzetten tot discriminatie: ten eerste de argumentatie om mensen te discrimineren, en ten tweede de bewoordingen die gericht zijn op het wekken van het idee om daadwerkelijk de discriminerende behandeling te geven. Beide onderdelen kunnen in dezelfde bewoordingen aanwezig zijn. In de meeste gevallen waarin sprake is van indirect aanzetten tot discriminatie zullen krachtversterkende elementen aanwezig zijn, maar ook daarbij is dat niet noodzakelijk.

Context
Nadat beoordeeld is dat de uitlating naar zijn bewoordingen en in samenhang met de hele uiting 'aanzetten tot discriminatie' is, kan men nog niet tot de conclusie komen dat er sprake is van *strafbaar* aanzetten tot discriminatie.

We komen terug op het bestanddeel discriminatie. De definitie van 90quater en de toelichting daarop in Tekst en Commentaar zijn ruim gesteld en omvatten een breed spectrum aan gedragingen. Het risico is daarbij dat er gedragingen denkbaar zijn die wel onder deze definitie vallen, maar daar in strafrechtelijke zin niet in thuishoren. Ook het aanzetten tot deze gedragingen behoort dan uiteraard niet strafbaar te zijn. Als dit soort gedragingen onder de werking van dit artikel kunnen vallen, dient er bij de uitleg en toepassing van dit artikel een correctiemechanisme te functioneren. Gedragingen die buiten het bereik van 90quater vallen zijn uiteraard niet strafbaar en dat geldt dan ook voor het aanzetten tot die gedragingen.

Het is zo dat sommige discriminerende maatregelen voor door de strafwet beschermde groepen zeer wel ethisch deugdelijk dan wel maatschappelijk wenselijk kunnen zijn. Een voorbeeld van zo'n maatregel is bijvoorbeeld het onttrekken van kinderen aan de opvoeding door hun

verstandelijk zeer gehandicapte ouders. Uiteraard kan men over de wenselijkheid van zo'n maatregel van mening verschillen, maar dat er serieus over zo'n maatregel gedacht moet kunnen worden is min of meer onomstreden. Aangezien over zo'n maatregel gepraat moet kunnen worden, moeten mensen ook in staat gesteld zijn om zo'n maatregel voor te stellen. En van iemand die dat doet, zeggen wij vervolgens dat hij, naar de bewoordingen en de samenhang althans, voldoet aan het mechaniek voor aanzetten tot discriminatie.
Wij zeggen dit allemaal om duidelijk te maken dat bij 'aanzetten tot discriminatie' net als bij 'groepsbelediging' naar onze mening een correctie nodig is nadat bij een eerste stap is vastgesteld dat de uitlating op zichzelf c.q. naar zijn bewoordingen en samenhang aanzettend is tot discriminatie. Bij belediging bestaat die correctie uit de context en de onnodige grievendheid, bij 'aanzetten tot discriminatie' dient die correctie te bestaan uit iets soortgelijks. Bij 'aanzetten tot haat' en 'aanzetten tot gewelddadig optreden' kunnen wij ons eigenlijk niet voorstellen dat een correctiestap in deze zin denkbaar is. Wanneer eenmaal met betrekking tot een uitlating (bij de eerste stap) is vastgesteld dat deze inhoudt een aanzetten tot haat of een aanzetten tot geweld, dan kunnen wij ons niet voorstellen dat er reden of ruimte is voor zo'n correctie.

Bij 'aanzetten tot discriminatie' is dit evenwel duidelijk anders. Zo'n voorbeeld rond gehandicapte ouders laat zien dat er bij aanzetten tot discriminatie ook een contextuele toetsing moet plaatsvinden. Het is de bijdrage aan een maatschappelijk debat die kan bewerkstelligen dat de strafbare angel uit het discriminerende aanzetten wordt gehaald. Bij artikel 137c Sr kan de invloed van artikel 10 EVRM moeiteloos via de werking van de tweede stap in het beslissingsmodel van de Hoge Raad, de contextuele toetsing, worden geïncorporeerd in de beoordeling van de strafbaarheid van uitlatingen. Bij artikel 137d Sr, althans bij aanzetten tot discriminatie, zou zulks naar onze mening op eenzelfde wijze gestalte moeten krijgen.

Men zou zich evenwel kunnen afvragen of het verschil in strafbaarheid niet simpelweg zit bij en zich beperkt tot het aanzetten tot ongerechtvaardigd onderscheid en het aanzetten tot gerechtvaardigd onderscheid, beide vallend onder 90quater Sr. Het praten over de opvoeding van kinderen van gehandicapte ouders zou dan, ondanks het gegeven dat het onder het bereik van 90quater valt, aanzetten tot gerechtvaardigd onderscheid zijn en daarom niet strafbaar. Wellicht is dit denkbaar, maar het probleem bij zo'n benadering is echter uiteraard wel: wat is wel gerechtvaardigd en wat is niet gerechtvaardigd onderscheid. Wat de één gerechtvaardigd vindt, vindt de ander ongerechtvaardigd. Kortom, zo'n tweedeling lijkt ons strafrechtelijk zeer lastig te hanteren.
Derhalve menen wij dat een beoordeling die (mede) werkt via de stap van de contextuele toets, een plaats dient te hebben in het beoordelingsmodel van aanzetten tot discriminatie.

De contextuele toetsing kan dan, om bij het voorbeeld te blijven, met zich meebrengen dat geoordeeld wordt dat hetgeen over de gehandicapte ouders naar voren is gebracht en in principe onder het bereik van 90quater Sr valt, gezien moet worden als een bijdrage aan een

maatschappelijk debat en dat daarom in beginsel het strafbare tot discriminatie aanzettende karakter weg wordt genomen. Middels deze contexttoets kan dan tevens de invloed van de Europese jurisprudentie zijn effect hebben binnen de toetsing aan de Nederlandse strafbepaling.

Onnodige buitensporigheid

Ook de derde stap in de toetsing zal bij aanzetten tot discriminatie gezet moeten worden. Deze toets is dan niet de onnodige grievendheidtoets zoals bij artikel 137c Sr, maar wel een toets in dezelfde geest. Bij aanzetten tot discriminatie gaat het om een handeling waartoe wordt aangezet. In de politiek gaat het dan voornamelijk om het aanzetten tot het treffen van een discriminatoire maatregel. Die discriminatoire maatregel kan buitensporig zijn ten opzichte van het maatschappelijke probleem, naar aanleiding waarvan tot het treffen van de maatregel wordt aangezet. Het Europese Hof zegt in de zaak Le Pen[125] dat een ieder die zich aan een openbare discussie van algemeen belang waagt, gebruik kan maken van een zekere mate van overdrijving, ja zelfs provocatie, dat wil zeggen, enigszins buitensporig in zijn uitlatingen kan zijn. Een zekere buitensporigheid is dus toegestaan.
Bij de laatste stap in het toetsingskader van aanzetten tot discriminatie zal derhalve dienen te worden beoordeeld of de in de uitlating voorgestelde maatregel, zowel naar de bewoordingen als de inhoud bezien, in een wanverhouding staat tot het onderliggende maatschappelijke probleem. Als er sprake is van die wanverhouding dan noemen wij dat (naar analogie met de onnodige grievendheid bij groepsbelediging), onnodige buitensporigheid.

Vertalend naar de praktijk menen wij dat een politicus, gelet op de aard van zijn werkzaamheden onderscheidmakende voorstellen mag doen. Waar de door hem voorgestelde oplossing echter, gelet op de inhoud en/of de vorm, in een wanverhouding staat tot het onderliggende maatschappelijke probleem, overschrijdt hij de ruime grenzen van de context van het politieke debat. Zo zal een politicus strafbaar aanzetten tot discriminatie indien hij voorstelt om, ter bestrijding van het besnijdenisprobleem, alle Ethiopische en Somalische meisjes in kindertehuizen te plaatsen en al hun ouders in heropvoedingskampen.

Kortom, wij menen dat ook bij 'aanzetten tot discriminatie' de strafbaarheid beoordeeld moet worden aan de hand van een 3-stappen model.

Samenvatting

Wij vatten het voorgaande weer even voor u samen. Nadat beoordeeld is dat de uitlating naar zijn bewoordingen en in samenhang met de hele uiting 'aanzetten tot discriminatie' is, dient deze in de context te worden getoetst. Dit dient te gebeuren omdat niet ieder aanzetten tot het maken van onderscheid met betrekking tot bepaalde groepen, in het licht van een bijdrage aan een maatschappelijk debat, ook tevens een strafbaar aanzetten tot discriminatie hoeft in te houden. Er zijn situaties denkbaar waarin het voorstellen tot het maken van dit onderscheid geoorloofd is.

---

[125] EHRM 20 april 2010, nr. 18788/09, *Le Pen/Frankrijk, ontvankelijkheidsbeslissing.*

Het maatschappelijk debat in het algemeen, en het politieke debat in het bijzonder, vormt een zeer krachtige context die het tot discriminatie aanzettend karakter aan een uitlating kan ontnemen. De grens wordt daarbij echter overschreden indien er een wanverhouding bestaat tussen de discriminerende handeling waartoe wordt aangezet en het onderliggende maatschappelijke probleem naar aanleiding waarvan tot die handeling wordt aangezet. In dat geval is de maatregel waartoe wordt aangezet onnodig buitensporig en is het doen van de uitlating strafbaar aanzetten tot discriminatie.

Opzet

Het woord 'opzet' komt niet voor in de delictsomschrijving van artikel 137d Sr. Desalniettemin wordt 'aanzetten tot haat of discriminatie' als een opzetdelict beschouwd. Volgens de juridische doctrine zit het opzetvereiste ingebakken in het woord 'aanzetten'.

Wij hebben hiervoor al gesteld dat dit 'ingebakken zijn' in het woord 'aanzetten' niet wegneemt dat bewezen dient te zijn dat dit opzet (in zijn volledigheid) aanwezig is. In een recente zaak bij de Hoge Raad bijvoorbeeld, in 2007, over het meerijden op een carnavalswagen met racistische leuzen,[126] is te zien dat nadrukkelijk het onderscheid wordt gemaakt tussen enerzijds het aanzetten tot en anderzijds het opzet dat in het aanzetten besloten ligt. Over het aanzetten wordt (door AG Vellinga) gezegd dat, in dit geval, het meerijden op de carnavalswagen naar zijn uiterlijke verschijningsvorm als aanzetten tot discriminatie kan worden aangemerkt. Vervolgens wordt er uitgebreid ingegaan op het opzet.

Indertijd bij de invoering werd de regering gevraagd of aanzetten tot haat een objectief of een subjectief begrip is. Dit was een vraag naar de rol van het wilselement. Met andere woorden: moet bewezen worden dat het de **bedoeling** van de dader was aan te zetten tot haat of kan de rechter op grond van **algemene uitgangspunten** beslissen dat een bepaalde uitlating aanzet tot haat, en dat de dader zich slechts bewust hoeft te zijn van die betekenis om zijn opzet daarop bewezen te achten.

In de Memorie van Antwoord beantwoordde de minister die vraag aldus:

'Naar aanleiding van de vraag of aanzetten tot haat een objectief dan wel een subjectief begrip is, merken de ondergetekenden op dat aanzetten opzet insluit. Voor de strafbaarheid is dus - in verband met de leer van de HR omtrent het voorwaardelijk opzet - vereist dat de dader ten minste de kans dat anderen door zijn uitlating tot haat, discriminatie of gewelddadig ***optreden*** *zouden worden bewogen, willens en wetens heeft aanvaard.*
Dit vereiste gaat iets minder ver (aldus nog steeds de minister – OM) *dan de eerder voorgestelde beperking tot uitlatingen waarvan de dader weet of redelijkerwijze moet vermoeden dat zij het*

[126] HR 28 augustus 2007, *LJN* BA5618.

gevolg *teweeg zullen brengen.* ***Die beperking komt meer overeen met de opvatting die slechts van opzet wil spreken wanneer de dader zich bewust is van de zekerheid of waarschijnlijkheid dat het gevolg zal intreden.*** *Ook in de voorgestelde redactie is echter het aanzetten tot haat noch een subjectief begrip in die zin dat zou moeten worden bewezen dat de dader de bedoeling had tot haat aan te zetten, noch een objectief begrip in die zin dat de voorstelling van de dader niet terzake doet.'*[127]

Dit antwoord van de minister indertijd verdient nauwkeurige aandacht. Gevraagd naar de invulling van het opzet, objectief of subjectief, geeft de minister een antwoord waarin hij een verband legt tussen dat wilselement en het resultaat van het aanzetten, de kans op een gevolg. Het wezen van het delict 'aanzetten tot haat en discriminatie' is echter, zoals we al hebben toegelicht, dat de vraag of het gevolg wel of niet intreedt er niet toe doet. Het gevolg en ook de kans op het gevolg is niet in de delictsomschrijving opgenomen. Vooral door het woord 'tot' lijkt dat misschien wel zo, en dat zien we ook terug in de jurisprudentie,[128] maar dat is niet zo. In het begrip aanzetten tot discriminatie bijvoorbeeld, geven de woorden 'tot discriminatie' niet zozeer een oorzakelijke relatie weer maar een typering van een aanzetten. Dit betekent dat ter invulling van het wilselement, het leggen van een relatie tussen het wilselement en dat gevolg of de kans op dat gevolg, onjuist is. Er kan en mag geen relatie worden gelegd tussen het wilselement en een niet in het artikel opgenomen bestanddeel. Er moet een relatie worden gelegd tussen het wilselement en het karakter van de uitlating, volkomen los van de vraag of het gevolg wel of niet intreedt. Zelfs het idee om te gaan discrimineren hoeft niet gewekt te worden. Het wilselement moet zien op de omstandigheid dat de woorden een gerichtheid hebben op c.q. een geschiktheid hebben voor het wekken van een idee.

Indien derhalve het hof de zin formuleert:

'Het gaat om de vraag of Wilders' [sic] wist of had moeten begrijpen dat het risico op het intreden van het gevolg (het beledigen van een groep en het zaaien van haat) zich zou kunnen voordoen.'[129]

dan gaat het hof ten onrechte op zoek naar een verband tussen het wilselement en de kans op een gevolg. Wij menen trouwens, in het licht van het gegeven dat het hier alleen maar om opzetdelicten gaat, dat het hanteren van een formulering die de ondergrens bij schuld legt, namelijk 'had moeten begrijpen', niet juist is.

---

[127] *Kamerstukken II*, 1969/70, 9724, nr. 6, p. 5 (MvA).
[128] Vellinga vat het in zijn conclusie bij HR 28 augustus 2007, *LJN* BA5618, als volgt samen (paragraaf 24): '*In het begrip aanzetten in art. 137d Sr wordt derhalve besloten geacht dat de dader ten minste de kans dat anderen door zijn uitlating tot haat, discriminatie of gewelddadig optreden zouden worden bewogen, willens en wetens heeft aanvaard. Voor strafbaarheid is niet vereist dat het aanzetten tot gevolg heeft gehad dat iemand daadwerkelijk tot discriminatie is bewogen. Het begrip aanzetten is daarmee ruimer van bereik dan het aanverwante uitlokken.*'
[129] Hof Amsterdam 21 januari 2009, *LJN* BH0496, *NJ* 2009, 191, m.nt. Y. Buruma, paragraaf 12.1.4.

Met het antwoord dat de minister gaf, met name de woorden met betrekking tot de leer van de Hoge Raad omtrent het voorwaardelijk opzet, liet hij wel doorklinken dat het opzet in 'aanzetten tot' een gewoon opzet is dat ingevuld kan worden aan de hand van de gewone door de doctrine ontwikkelde regels.

Welnu, artikel 137d Sr is, net als artikel 137c Sr, wij hebben het al eerder opgemerkt, een formeel delict. Bij formele delicten is sprake van een abstracte gevaarzetting. De gevaarzetting, de kans op het kwalijke gevolg, staat niet concreet omschreven in de delictsomschrijving, zoals dat bij materiële misdrijven wel het geval is. Het opzet hoeft dan ook geen betrekking te hebben op een concreet gevolg of een concrete gevaarzetting. Opzet bestaat uit weten en willen. **Ook** bij formele misdrijven kent de Hoge Raad betekenis toe aan het willen. Alleen heeft het willen bij dit soort misdrijven een minder verstrekkende betekenis, omdat de handeling of de uitlating immers kennelijk gewild gedaan wordt, waardoor het weten meer op de voorgrond treedt.

Bij artikel 137c Sr is reeds overwogen dat het opzet aanwezig is als de verdachte zich van het beledigende karakter van de gebruikte uitdrukkingen noodzakelijkerwijs bewust moet zijn. Oftewel moet hebben begrepen. In de jurisprudentie wordt dan een formulering gehanteerd als:

'Gelet op de (wel)bewustheid waarmee verdachte de bewezenverklaarde passages heeft geschreven en op het objectief beledigende karakter van deze passages heeft ook verdachte zich noodzakelijkerwijze van het beledigende karakter van zijn uitlatingen bewust moeten zijn ten tijde van het schrijven ervan'[130]

of

'(...) hij heeft moeten beseffen dat deze passages, gezien de inhoud, bezwaarlijk anders dan als beledigend kunnen worden beschouwd.'[131]

Moet hebben begrepen. Heeft moeten beseffen. Kortom: bewustheid is voldoende voor opzet. Voor artikel 137d Sr geldt *mutatis mutandis* hetzelfde. Het opzet is aanwezig als de verdachte zich van het tot haat of discriminatie aanzettende karakter van de gebruikte uitdrukkingen noodzakelijkerwijs bewust moet zijn geweest. Dat hij dat karakter heeft moet beseffen.

Indien de verdachte in zijn uitlating wel gebruik heeft gemaakt van krachtversterkende elementen, zoals suggestieve woorden of ongenuanceerde uitlatingen, dan zijn die elementen een goed aanknopingspunt voor het aannemen van de vereiste bewustheid bij de dader. Hij of zij

---

[130] HR 15 april 2003, *LJN* AF4778, *NJ* 2003, 334, r.o. 3.4.
[131] HR 11 december 1990, *LJN* AC2272, *NJ* 1991, 313, m.nt 't Hart, *RR* 1995, nr. 257. De overweging van het hof is weergegeven in de conclusie van de AG, r.o. 10.

heeft dan juist om het aanzettende karakter van zijn uitlatingen te versterken die elementen toegevoegd.

Er is nog een kleine complicatie. De minister heeft indertijd in zijn antwoord aan de Kamer het begrip 'voorwaardelijk opzet' gehanteerd. Voorwaardelijk opzet geldt als de ondergrens van opzet. Welke rol speelt voorwaardelijk opzet bij een formeel delict als aanzetten tot haat en discriminatie?

Rosier schrijft hierover:

'Het is natuurlijk uitermate eigenaardig om bij delicten als opruiing en aanzetten tot haat en discriminatie de leer van het voorwaardelijk opzet van toepassing te verklaren. Van burgers wordt dan namelijk verlangd dat zij rekening gaan houden met wat gefrustreerden, bevooroordeelden en zulthoofden naar te verwachten is wel eens uit hun uitlatingen zouden kunnen halen.'[132]

Ja, dat is zeker eigenaardig en naar onze mening ook niet juist. Een verdachte hoeft daar geen rekening mee te houden. Hiervoor, bij de bespreking van het gewone opzet, inhoudende weten en willen, hebben we al gezegd dat het opzet niet gericht moet zijn op het gevolg of het eventuele gevolg, maar op het doen van de uitlating en op het karakter van de uitlating. Bij voorwaardelijk opzet is dat in principe niet anders.

De standaardformulering bij voorwaardelijk opzet is dat de verdachte zich willens en wetens heeft blootgesteld aan de aanmerkelijke kans dat het gevolg zou intreden. Vaak wordt deze formulering gebruikt als de verdachte niet toegeeft dat hij dit gevolg gewild heeft. Het resultaat is dan dat hij toch voor het opzetdelict kan worden veroordeeld.
Bij 'aanzetten tot haat en discriminatie' gaat het niet om het gevolg. Het gaat om het 'aanzetten'. Daar moet het voorwaardelijk opzet op gericht zijn. De correcte formulering zou in een voorkomend geval moeten luiden: de verdachte heeft zich willens en wetens blootgesteld aan de aanmerkelijke kans dat zijn uitlating beoordeeld wordt als te zijn aanzettend tot haat of discriminatie of aan de aanmerkelijke kans dat zijn uitlating een uitlating **is** die aanzet tot haat of discriminatie.

De woorden 'aanmerkelijke kans' hebben dan een iets andere lading. Niet de causale lading zoals bij de materiële delicten maar een interpretatielading in de zin van: deze uitlating, deze combinatie van woorden, is zodanig van strekking dat er een aanzienlijke kans is dat daar wel eens het etiket 'aanzetten tot haat' op geplakt gaat worden. En dat is wat de verdachte door deze uitlating te doen, zich op zijn hals haalt. Hij doet dan niet (puur) opzettelijk een aanzettende uitlating maar hij doet een uitlating waarbij hij er niet zeker van is dat die als 'aanzettend' wordt

[132] Rosier 1997, p. 105.

gekwalificeerd maar waarbij hij zich er wel van bewust is c.q. moet zijn dat die uitlating als zodanig zal worden gekwalificeerd en die aanmerkelijke kans aanvaardt.

De vraag is echter of deze voorwaardelijk opzet-constructie reden van bestaan heeft naast de eerder aangehaalde (echte opzet) formuleringen van de Hoge Raad inhoudende 'moet hebben begrepen' en 'heeft moeten beseffen'. 'Heeft moeten beseffen' in de betekenis van 'het kan niet anders dan dat hij het heeft beseft'. Wij denken dat er reden van bestaan is, maar heel veel ruimte voor de voorwaardelijk opzet constructie achten wij niet aanwezig dan wel niet nodig.[133]

Samenvatting

Het opzet in aanzetten tot haat en discriminatie heeft geen bijzondere rol. Bewustheid van het aanzettende karakter is voldoende. Vastgesteld wordt dan dat de verdachte besef heeft gehad, moet hebben gehad, van het tot haat of tot discriminatie aanzettende karakter. Dat karakter wordt bepaald door de bewoordingen en de samenhang. Wellicht is er ruimte voor voorwaardelijk opzet. In dergelijk geval dient te worden vastgesteld dat verdachte de aanmerkelijke kans heeft aanvaard dat zijn uitlating wordt geoordeeld te zijn aanzettend tot haat of discriminatie.

[133] Er ligt een arrest van de Hoge Raad (HR 29 mei 2001, *LJN* AB1818, *NJ* 2001, 694, r.o. 3.4) dat wat dit betreft een andere indruk wekt. De indruk dat 137d Sr en 'voorwaardelijk opzet' een voor de hand liggende combinatie vormt. Men dient echter te beseffen dat het opzet in 137d Sr niet alleen op het aanzetten gericht moet zijn, maar ook op de openbaarheid en dat dit arrest met name over die openbaarheid gaat. Als een verdachte verklaart: '*Ik herkende enkele personen van de pers, maar ik heb er niet bij stilgestaan*', kan de Hoge Raad oordelen dat de verdachte zich willens en wetens heeft blootgesteld aan de aanmerkelijke kans dat uitlatingen van hem zouden worden gepubliceerd en ter kennis van het publiek zouden komen, hetgeen ook is gebeurd. Maar hier gaat het weer over een gevolg c.q. de kans op een gevolg, het in het openbaar komen, en dáár past een voorwaardelijk opzet-redenering van nature uitstekend op.

Beoordeling uitlatingen zoals ten laste gelegd (feit 2, 3, 4 en 5)

Na deze theoretische inleiding over artikel 137d Sr zullen wij wederom de op grond van dat artikel ten laste gelegde feiten behandelen. Wederom, omdat dat ook in het eerdere requisitoir is gedaan. Wij hebben getracht zo min mogelijk uit te weiden en verwijzen waar mogelijk naar het vorige requisitoir. Desalniettemin blijft de beoordeling van de uitlatingen uitgebreid. De hiervoor geschetste toetsingskaders dienen immers steeds te worden toegepast en de uitlatingen dienen steeds te worden bezien in samenhang met de uiting waarin ze zijn gedaan.

Feit 2: aanzetten tot haat tegen moslims wegens hun godsdienst
In feit 2 is een aantal uitlatingen van Wilders ten laste gelegd als 'aanzetten tot haat tegen moslims wegens hun godsdienst'.

De uitlatingen komen uit verschillende interviews en artikelen. We zullen vrijwel steeds beginnen met het kort in herinnering roepen van het artikel waar de uitlating in voorkomt. Voor alle artikelen, interviews, en brieven geldt dat wij voor een meer uitgebreide beschrijving van de inhoud verwijzen naar ons vorige requisitoir.

'De Paus heeft volkomen gelijk', Volkskrant, 7 oktober 2006

De eerste acht uitlatingen zijn afkomstig uit het interview met de titel, 'De Paus heeft volkomen gelijk', gepubliceerd in de Volkskrant van 7 oktober 2006. Hierin werd Wilders geportretteerd als lijsttrekker van een politieke partij. In het interview geeft Wilders aan wat volgens hem de gevolgen van de islamisering in Nederland zijn, waarbij het accent ligt op de door Wilders veronderstelde relatie tussen de islam en crimineel en overlastgevend gedrag. De in het interview uiteengezette visie is dat de islamisering van onze samenleving een halt moet worden toegeroepen.

Van dit interview zijn twee versies. Er is de versie in de Volkskrant van 7 oktober 2006, getiteld 'De Paus heeft volkomen gelijk'. Daarnaast is er de versie in het artikel getiteld 'Stop de tsunami' op de website www.geertwilders.nl van 6 oktober 2006. De twee versies wijken tekstueel van elkaar af, maar alleen op ondergeschikte punten. De aard en strekking van het interview is bij beide versies hetzelfde. Bij de beoordeling van de uitlatingen zullen wij waar nodig de verschillen aangeven.

Feit 2, uitlating 1
Als eerste uitlating is ten laste gelegd:

'De grenzen gaan nog diezelfde dag dicht voor alle niet-westerse allochtonen.'

Deze uitlating is gedaan als reactie op de eerste vraag in het interview die luidt: *'Wat is het eerste dat u verandert als u het morgen voor het zeggen krijgt in Nederland?'*

De uitlating gaat over niet-westerse allochtonen. Maar gezien de inhoud van het gehele interview, waarin Wilders zich richt tegen de volgens hem schadelijke effecten van de islam, is het sluiten van de grenzen voor niet-westerse allochtonen kennelijk met name bedoeld voor moslims. Uit de samenhang blijkt dat de passage gericht is op moslims, dus gericht op mensen wegens hun godsdienst.

Om te bezien of Wilders met deze uitlating een intrinsiek conflictueuze tweedeling schetst, passen we het toetsingskader toe zoals uiteengezet in het theoretische gedeelte.

Nu Wilders blijkbaar vindt dat voor één bepaalde groep, namelijk de moslims, de grenzen dicht moeten, terwijl dat niet voor andere groepen geldt, maakt hij een verdeling tussen moslims en niet-moslims. Hiermee wordt *sec* gezien de groep moslims niet tegenover een andere groep gesteld. Wilders schetst niet het beeld dat Nederlanders of niet-moslims ernstig de dupe worden van één of meer schadelijke eigenschappen van moslims, en ook wordt er geen (belangen)kloof geschetst tussen moslims enerzijds en Nederlanders of niet-moslims anderzijds. De uitlating zet naar de bewoordingen bezien derhalve niet aan tot haat.

De uitlating dient echter ook in samenhang met de rest van het interview te worden bezien. We hebben zojuist gezien dat de strekking van het artikel in zijn geheel is dat Wilders zich verzet tegen de islamisering van Nederland. Waar de passage over de sluiting van de grenzen naar zijn bewoordingen beschouwd al niet als het schetsen van een intrinsiek conflictueuze tweedeling bestempeld kan worden, brengt de samenhang met de rest van de uiting dit ook niet met zich mee. Het interview in zijn geheel verandert de betekenis van de ten laste gelegde uitlating niet. Het sluiten van de grenzen voor moslims komt weliswaar neer op een achterstelling van moslims ten opzichte van andere groepen, die wel toegang kunnen krijgen tot Nederland, maar dat betekent nog niet dat de groep moslims tegenover de groep Nederlanders of niet-moslims wordt gesteld, of dat er een kloof wordt geschetst die zeer wel tot conflicten kan leiden. Wat overigens ook ontbreekt is dat alles vanuit een éénzijdig perspectief wordt bezien.

Samenvattend concluderen wij dat de hier ten laste gelegde uitlating niet kan worden beschouwd als het schetsen van een intrinsiek conflictueuze tweedeling en dus niet als aanzetten tot haat. Ook in het licht van het gehele artikel krijgt de uitlating niet een zodanige betekenis.

Feit 2, uitlating 2

Als tweede uitlating is ten laste gelegd:

'De demografische samenstelling van de bevolking is het grootste probleem van Nederland. Ik heb het over wat er naar Nederland komt en wat zich hier voortplant. Als je naar de cijfers kijkt en de ontwikkeling daarin... Moslims zullen van de grote steden naar het platteland trekken. We moeten de tsunami van de islamisering stoppen. Die raakt ons in ons hart, in onze identiteit, in onze cultuur. Als we ons niet verweren, zullen alle andere punten uit mijn programma voor niks blijken te zijn.'

Nadat Wilders heeft gezegd dat hij de grenzen wil sluiten voor niet-westerse allochtonen vraagt de interviewer: *'Wat schieten we daar mee op?'*. Deze tweede uitlating is het antwoord van Wilders op deze vraag.

Deze uitlating heeft betrekking op mensen wegens hun godsdienst, namelijk op moslims. De strekking van deze passage is dat Wilders niet wil dat er zoveel moslims zijn of meer moslims komen in Nederland, omdat in zijn ogen onze identiteit en onze cultuur dan veranderen in de richting van een moslimcultuur. In de uitlating wordt stelling genomen tegen een demografische toename van het aandeel moslims in de bevolking en de daarmee samenhangende effecten, lees: islamisering.

De vraag is wederom of met deze uitlating een intrinsiek conflictueuze tweedeling wordt geschetst, wat zou maken dat er sprake is van aanzetten tot haat tegen moslims. Men zou kunnen denken dat Wilders een tweedeling schetst tussen moslims enerzijds en de Nederlandse maatschappij anderzijds, maar men zou ook kunnen stellen dat Wilders een tweedeling schetst tussen de islam en de Nederlandse maatschappij. Hij heeft het immers over de tsunami van islamisering en niet over een tsunami van moslims. Dat hij daarbij ook moslims noemt, staat niet aan deze interpretatie in de weg, omdat het vanzelfsprekend is dat een godsdienst alleen veel invloed kan hebben als er veel aanhangers van die godsdienst zijn. Van deze uitlating kan worden gezegd dat er een beeld wordt geschetst vanuit een éénzijdig perspectief, maar onduidelijk is of dat geschetste beeld betrekking heeft op moslims of op de islam. Wilders schetst een beeld waarin de Nederlandse maatschappij de dupe wordt, maar het lijkt daarbij te gaan om de invloed van de islam op de Nederlandse maatschappij, en niet om vermeende schadelijke eigenschappen van moslims *an sich*. Wilders laat zich in deze uitlating niet uit over eigenschappen van moslims. Hij schetst weliswaar dat de islamisering ons raakt in ons hart, in onze identiteit en in onze cultuur, en dat wij ons daartegen moeten verweren, maar het aantasten van een cultuur is niet het schetsen van een belangenkloof, en dus ook niet een belangenkloof **tussen twee groepen**, die zeer wel kan leiden tot ernstige en vaak gewelddadige conflicten.

Indien men deze passage beoordeelt in samenhang met de rest van het interview, dan is het een toelichting op de eerder geuite wens van Wilders tot het sluiten van de grenzen. De zin daarvan is het niet laten toenemen van het aantal moslims in Nederland, om verdere groei van de islam

tegen te gaan, en vervolgens de invloed die er volgens Wilders van de islam uitgaat te verminderen. Zoals gezegd is de strekking van het interview dat Wilders de islamisering in Nederland tegen wil gaan. Als we de ten laste gelegde uitlating in dit licht bezien, kunnen we concluderen dat daar waar het onduidelijk is of Wilders het heeft over moslims of over de islam, uit de strekking van het gehele interview valt af te leiden dat hij het heeft over de islam. Dan is het zo dat hij met de ten laste gelegde uitlating schetst dat de islam tegenover de Nederlandse maatschappij staat, dat de Nederlandse maatschappij de dupe wordt van de islam, en dat het de islam is waartegen we ons moeten verdedigen.

In het theoretische gedeelte hebben wij uiteengezet dat ook voor artikel 137d Sr geldt dat er een onderscheid moet worden gemaakt tussen uitlatingen die betrekking hebben op mensen, en uitlatingen die betrekking hebben op een geloof. Het zich verzetten tegen de invloed van een geloof is toegestaan, ook als dit wordt gedaan op de wijze zoals Wilders hier doet, omdat hij hier geen intrinsiek conflictueuze tweedeling schetst tussen **moslims** en anderen.

De uitlating is daarom geen 'aanzetten tot haat tegen moslims' in de zin van artikel 137d Sr.

Feit 2, uitlating 3
Als derde uitlating is ten laste gelegd:

'Natuurlijk. 99 Procent van de mensen die daar zijn komen wonen, is van islamitische afkomst.'

In het interview schetst Wilders de teloorgang van de Utrechtse wijk Kanaleneiland, die volgens hem een vieze, smerige wijk is geworden, waar veel inactiviteit en criminaliteit voorkomt. Op de vraag van de verslaggever *'Heeft dat iets met de islam te maken?'* antwoordt Wilders met de hier weergegeven uitlating.

Met deze uitlating maakt Wilders een verdeling tussen moslims en anderen. Men zou kunnen stellen dat moslims tegenover de rest van de maatschappij worden geplaatst, en dat de rest van de maatschappij de dupe wordt van schadelijke eigenschappen van moslims. Met deze uitlating schetst Wilders echter níet een door een tweedeling ontstane belangenkloof tussen moslims en anderen die zeer wel kan leiden tot ernstige en vaak gewelddadige conflicten.

Bezien we de ten laste gelegde uitlating in samenhang met de rest van het interview, dan wordt duidelijk dat Wilders zijn uitlating richt op de islam. De uitlating is een antwoord op de vraag: *'Heeft dat iets met de islam te maken?'*. En op de volgende vraag van de interviewer of er een verband is tussen de islam en criminaliteit antwoordt Wilders dat dat absoluut zo is. Dit is in lijn met de strekking van het interview dat Wilders zich richt tegen de in zijn ogen ongewenste effecten van islamisering. Wilders drukt uit dat omdat het aantal moslims in Kanaleneiland is toegenomen, daarmee ook de invloed van de godsdienst en de daarmee in zijn ogen gepaard

gaande schadelijke effecten toenemen. De islam wordt tegenover de Nederlandse maatschappij gesteld, en er wordt een beeld geschetst dat de Nederlandse maatschappij de dupe is van schadelijke effecten van de islam. Zoals zojuist besproken is het toegestaan om zich uit te spreken tegen een godsdienst. Deze uitlating schetst in samenhang bezien geen intrinsiek conflictueuze tweedeling tussen moslims en anderen en zet derhalve niet aan tot haat tegen moslims in de zin van artikel 137d Sr.

In de versie van het interview met de titel 'Stop de tsunami' op www.geertwilders.nl, staat voorafgaand aan de ten laste gelegde uitlating een passage die niet in het artikel in de Volkskrant voorkomt. Die zin, die dus betrekking heeft op de teloorgang van de wijk Kanaleneiland, luidt: *'Praat maar eens met de wijkagenten, wat ze iedere dag meemaken. Veel ellende, veel criminaliteit'*. Dit heeft geen invloed op de beoordeling van de ten laste gelegde uitlating omdat de aard en strekking van het interview hierdoor niet anders wordt.

Feit 2, uitlating 4
Als vierde uitlating is ten laste gelegd:

'Absoluut. De cijfers tonen dat aan. Een op de vijf Marokkaanse jongeren staat als verdachte bij de politie geregistreerd. Hun gedrag vloeit voort uit hun religie en cultuur. Je kunt dat niet los van elkaar zien. De paus had laatst volkomen gelijk: de islam is een gewelddadige religie. Islam betekent onderwerping en bekering van niet-moslims. Die interpretatie geldt in de huiskamers van die probleemjongeren, in de moskeeën. Het zit in die gemeenschap zelf.'

Dit is het antwoord van Wilders op de vraag van de interviewer: *'Dus er is een verband tussen de islam en criminaliteit?'*

Puur naar de bewoordingen bezien is deze uitlating van Wilders gericht op de islam. Wilders zegt in de laatste zin: *'Het zit in die gemeenschap zelf.'* Uit de daaraan voorafgaande zin blijkt dat hij het dan heeft over de interpretatie van de islam, zoals die volgens hem in de huiskamers van de probleemjongeren en in de moskeeën geldt. Kritiek op opvattingen of gedragingen, met name als die opvattingen en gedragingen voortvloeien uit een religie, valt niet onder de discriminatiebepalingen. Met de ten laste gelegde uitlating wordt wellicht een tweedeling geschetst tussen de islam en de Nederlandse maatschappij, maar niet tussen moslims en de Nederlandse maatschappij.

De samenhang met de rest van het interview maakt de betekenis van de ten laste gelegde uitlating niet anders.

In de versie van dit interview met de titel 'Stop de tsunami' wijkt deze uitlating op twee punten af. Achter de zin *'Islam betekent onderwerping en bekering van niet-moslims...'* staat in deze

versie het zinsdeel '*...desnoods met oorlog.*' De laatste zin luidt in deze versie '*Het zit dus in die gemeenschap zelf.*' Hier staat het woord 'dus' en in de eerstgenoemde versie niet. Dit verandert niets aan de zojuist gegeven beoordeling, ook niet als we de uitlating bezien in samenhang met de rest van de tekst.

Feit 2, uitlating 5
De vijfde uitlating:

'Iedereen past zich aan onze dominante cultuur aan. Wie dat niet doet, is hier over twintig jaar niet meer. Die wordt het land uitgezet.'

Deze uitlating is volgens de versie van het artikel in de Volkskrant deel van het antwoord op de vraag van de interviewer '*Hoe ziet Nederland eruit in 2020, als u het mag zeggen? Zie je nog hoofddoekjes en döner kebab-zaken?*'. In de andere versie van dit interview luidt de vraag: '*Hoe ziet Nederland eruit in 2020, als u het mag zeggen? Zie je nog moskeeën? Hoofddoekjes op straat, döner kebab-zaken?*' Voor de beoordeling maakt dit geen verschil. De vraag volgt op de hiervoor beoordeelde uitlating 4 van Wilders. Het volledige antwoord van Wilders luidt:

'Wellicht een stuk minder. De moslims hangen in ieder geval onze normen en waarden aan. Ze accepteren de scheiding van kerk en staat en de gelijkheid van mannen, vrouwen en homoseksuelen. De overlast, de criminaliteit, de uitkeringsafhankelijkheid, de ellende zijn verdwenen. Iedereen past zich aan onze dominante cultuur aan. Wie dat niet doet, is hier over twintig jaar niet meer. Die wordt het land uitgezet.'

Het is in samenhang bezien duidelijk dat de uitlating over moslims gaat. Van hen verwacht Wilders dat zij zich aan de dominante Nederlandse cultuur aanpassen, en hij wil dat wie dat niet doet het land wordt uitgezet.

Van deze uitlating kan, getoetst aan het beoordelingskader, worden gezegd dat hiermee naar zijn bewoordingen een tweedeling wordt geschetst tussen moslims en anderen. Moslims moeten zich aanpassen aan de dominante cultuur, anderen niet. Met de uitlating wordt echter geen beeld geschetst dat Nederlanders ernstig de dupe worden van moslims, en er wordt geen (belangen)kloof geschetst die zeer wel kan leiden tot ernstige of zelfs gewelddadige conflicten. Er wordt wel gezegd dat wie zich niet aanpast aan de Nederlandse waarden, het land wordt uitgezet, maar dat houdt niet in dat moslims tegenover anderen worden gezet. Wilders verlangt een aanpassing van moslims. Dat verlangen kan men onnodig, onredelijk en zelfs schandelijk vinden. Het is echter geen intrinsiek conflictueuze tweedeling die Wilders schetst. Daarmee is deze uitlating geen 'aanzetten tot haat'.

De samenhang met de rest van de uiting, waarin Wilders zich uitspreekt tegen de islamisering, geeft geen andere betekenis aan de uitlating. Ook in samenhang met de rest van de uiting is er derhalve geen sprake van het schetsen van een intrinsiek conflictueuze tweedeling, en derhalve niet van aanzetten tot haat.

Feit 2, uitlating 6
De zesde uitlating luidt:

'We hebben een gigantisch probleem met moslims, het loopt aan alle kanten de spuigaten uit, en we komen met oplossingen waarmee je een muis nog niet het hok in krijgt.'

De interviewer vraagt: '*Er zijn ook genoeg onaangepaste autochtone Nederlanders. Wat moeten we daarmee?*' Wilders zegt daarop dat we die ook moeten aanpakken, maar '*we moeten af van het overdreven redelijkheidssyndroom en nu eens stevige maatregelen nemen.*' Dan volgt de hier ten laste gelegde uitlating.

Omdat Wilders zegt dat er volgens hem een probleem is met moslims, schetst hij een tweedeling tussen moslims en anderen. Hij drukt immers uit dat we een gigantisch probleem hebben met moslims dat aan alle kanten de spuigaten uitloopt. Het moge duidelijk zijn dat hiermee vanuit een éénzijdig perspectief een tweedeling wordt geschetst tussen moslims en anderen. Voor verdere beoordeling van de uitlating is het nodig om naar de samenhang met de rest van de tekst te kijken, om de uitlating te kunnen interpreteren.

Als we naar die samenhang kijken, dan zien we dat Wilders voortborduurt op de uitlatingen uit het interview die hiervoor zijn beoordeeld. De vraag over de onaangepaste Nederlanders en Wilders' antwoord daarop vormen een klein intermezzo. De strekking van de rest van het interview is zoals besproken dat Wilders zich verzet tegen de islamisering. Bezien tegen die achtergrond ligt het voor de hand om de uitlating van Wilders te interpreteren als dat hij vindt dat er een probleem is met moslims, omdat zij de islam aanhangen en daaruit volgens Wilders crimineel en onaangepast gedrag voortvloeit. Bij uitlating 2 hebben we uiteengezet dat het vanzelfsprekend is dat een godsdienst alleen veel invloed kan hebben als er veel aanhangers van die godsdienst zijn. De uitlating slaat dan kennelijk op het probleem dat Wilders ziet met de toenemende invloed van de islam, ook al noemt Wilders de groep moslims. Deze interpretatie is in lijn met de uitspraak van Wilders dat we komen met oplossingen waarmee je een muis nog niet het hok in krijgt. In de voorafgaande uitlatingen in datzelfde interview deed hij immers voorstellen om de invloed van de islam terug te dringen.

Bezien naar deze interpretatie schetst Wilders met deze uitspraak een tweedeling tussen moslims en anderen. Dit is echter, gezien de samenhang, geen tweedeling waarbij twee groepen tegenover elkaar worden gepositioneerd. Er is ook geen sprake van dat een groep ernstig de

dupe wordt van vermeende schadelijke eigenschappen van moslims, of dat Wilders een belangenkloof schetst tussen twee groepen die zeer wel kan leiden tot ernstige en vaak gewelddadige conflicten. Er kan daarom niet geconcludeerd worden dat Wilders met deze uitlating een intrinsiek conflictueuze tweedeling schetst en er kan daarom ook niet geconcludeerd worden dat Wilders met deze uitlating aanzet tot haat.

In de andere versie van dit interview met de titel 'Stop de tsunami' staat voorafgaand aan de ten laste gelegde uitlating de tekst: *'Het argument is dat een hele groep het in alle statistieken aanzienlijk slechter doet dan anderen.'* Wilders geeft hier een argument voor de daaropvolgende stelling. Dit maakt de beoordeling van de uitlating niet anders.

Feit 2, uitlating 7

'Die Marokkaanse jongens zijn echt gewelddadig. Zij rammen mensen vanwege hun seksuele geaardheid in elkaar. Ik heb nooit geweld gebruikt.'

Zowel naar de bewoordingen als in samenhang met de rest van de tekst bezien gaat de uitlating over allochtone, danwel Marokkaanse, jongeren. Het is dus geen uitlating die betrekking heeft op mensen wegens hun godsdienst. Deze uitlating valt daarom niet onder 'aanzetten tot haat tegen moslims wegens hun godsdienst'.

Feit 2, uitlating 8

'Van die tsunami van een ons wezensvreemde cultuur die hier steeds dominanter wordt. Daar moet een halt aan worden toegeroepen.'

We hebben de samenhang nodig om deze uitlating te kunnen interpreteren. Wilders zegt in het interview dat hij gek wordt van al die moskeeën. We hebben er volgens hem gewoon te veel. Vier- of vijfhonderd moskeeën is meer dan genoeg, zo zegt hij. De interviewer vraagt waar Wilders dan gek van wordt. Wilders' antwoord is bovengenoemde uitlating.

Bezien in samenhang wordt helder dat Wilders uitdrukt dat hij een halt wil toeroepen aan de in zijn ogen snel toenemende invloed van de islam en de islamitische cultuur, en aan de manifestatie van de islam in Nederland.

Er wordt een tweedeling geschetst, maar dat is een tweedeling tussen de **islam** en de Nederlandse maatschappij, en niet een tweedeling tussen **moslims** en de Nederlandse maatschappij of Nederlanders. Aan de kenmerken van een intrinsiek conflictueuze tweedeling is alleen al hierom niet voldaan. Ook andere kenmerken van een intrinsiek conflictueuze tweedeling

ontbreken, met uitzondering wellicht van het éénzijdig perspectief. Met deze uitlating wordt derhalve niet aangezet tot haat.

Internetcolumn 'Mohammed (deel II): de islamitische invasie', 6 februari 2007

De tweede set uitlatingen in feit 2 is gebaseerd op een internetcolumn van 6 februari 2007 op de website www.geenstijl.nl en/of de website www.pvv.nl, getiteld 'Mohammed (deel II): de islamitische invasie'. In de column spreekt Wilders over de toename van de islam in Nederland en Europa. De inhoud van de column wordt zo uitgebreid besproken bij de beoordeling van de uitlatingen, dat we het niet nodig achten de column hier al samen te vatten.

Feit 2, uitlating 9

De eerste ten laste gelegde uitlating luidt:

'In het Nederlands Dagblad van afgelopen zaterdag wordt ook professor Ralphael Israeli geciteerd die een "Derde Islamitische Invasie van Europa" voorspelt middels "penetratie, propaganda, bekering en demografische veranderingen". In zijn ogen plegen de Europeanen met de oprukkende Islam zelfs "demografische zelfmoord". De eerste islamitische invasie werd na de verovering van Spanje, Portugal en het zuiden van Frankrijk in het jaar 732 gestopt bij Poitiers en de tweede invasiepoging door de Ottomaanse Turken werd voor de poorten van Wenen gekeerd toen ze daar in 1683 gelukkig de pan in werden gehakt. Volgens prof. Israeli maakt de derde invasiepoging die nu in Europa gaande is veel meer kans op succes.

De man heeft volkomen gelijk. De moslimpopulatie verdubbelt elke generatie – 25 jaar – en het aantal islamieten in ieder Europees land neemt meer dan zorgwekkende vormen aan.'

In de uitlating wordt professor Israeli genoemd. We hebben het betreffende stuk uit het Nederlands Dagblad aan het dossier toegevoegd om te kunnen zien of Wilders de uitlatingen juist aanhaalt.

Hoewel in het eerste deel van deze uitlating professor Israeli geciteerd wordt, menen wij dat Wilders de uitlatingen van Israeli zodanig door zijn eigen uitlatingen heen vlecht, dat hij deze uitlatingen van Israeli, anders dan de uitlating van Fallaci die is besproken bij feit 1,[134] tot de zijne maakt.

In de column waarschuwt Wilders tegen de islamisering van Nederland en Europa, die in zijn ogen gaande is door middel van een islamitische invasie. Hij haalt diverse personen aan die net als hij van mening zijn dat de islam Europa zal gaan overheersen als de huidige bestuurders zich zo laf blijven gedragen als zij nu doen.

[134] Feit 1, uitlating 1, feit 2 en 3 uitlating 17.

De eerste vraag die beantwoord moet worden is of de uitlating betrekking heeft op mensen wegens hun godsdienst, in dit geval moslims. In het artikel heeft Wilders het over de demografische toename van de moslims in Nederland en Europa. Hij zegt dat de moslimpopulatie iedere generatie verdubbelt en dat het aantal islamieten in ieder Europees land meer dan zorgwekkende vormen aanneemt. Als we de uitlatingen puur naar de bewoordingen bekijken, heeft Wilders het hier over moslims.

Naar de bewoordingen bezien schetst Wilders met de uitlating een tweedeling tussen enerzijds moslims en anderzijds de Europese volkeren. Hij schetst vanuit een éénzijdig perspectief dat Europeanen ernstig de dupe worden van de demografische toename van moslims. Er is immers sprake van een islamitische invasie en het aantal islamieten neemt in ieder land meer dan zorgwekkende vormen aan, waarmee de Europeanen demografische zelfmoord plegen. Ook wordt er een belangenkloof geschetst tussen moslims en Europeanen die kan leiden tot ernstige en gewelddadige conflicten, er wordt immers een vergelijking getrokken tussen de huidige zogenoemde islamitische invasie en de twee eerdere islamitische invasies die na vele oorlogen enkel konden worden gestuit met grote veldslagen bij Poitiers en Wenen. Aan alle kenmerken van een intrinsiek conflictueuze tweedeling is voldaan. Er zou dus geconcludeerd kunnen worden dat deze uitlating naar de bewoordingen bezien aanzet tot haat tegen moslims.

Bezien we de uitlating in samenhang met de rest van de column, dan blijkt uit een aantal fragmenten dat Wilders de demografische toename van moslims vooral zorgelijk vindt omdat daarmee de islam in Europa toeneemt. Hij heeft het over de *'oprukkende islam'*, hij zegt dat *'de islam vroeg of laat zal overheersen'*, hij citeert een professor die zegt dat men in Europa *'capituleert op elk terrein dat te maken heeft met de islam'*, en Wilders zegt aan het einde van de column: *'Er is genoeg islam in Europa en Nederland'*. Wilders schetst ook een aantal door hem gevreesde manifestaties van een toenemende invloed van de islam. Zo haalt hij een sjeik aan die gezegd heeft dat over twintig jaar de islamitische vlag wappert bij Westminster en Downing Street, en citeert hij Mohammed B. die in een pamflet aankondigde dat het een kwestie van tijd is voor de ridders van Allah het Haagse Binnenhof binnenmarcheren en op het middenplein de vlag van Tawheed omhoog zullen hijsen, het parlement zullen omdopen tot shariarechtbank en de voorzittershamer het islamitische vonnis zal bekrachtigen.
De column schetst een beeld van een strijd die gevoerd moet worden waarbij die strijd getypeerd wordt als een Middeleeuwse strijd met veldslagen. Wilders noemt immers de eerdere invasies van moslims in Europa en citeert uitlatingen van anderen over ridders die het Binnenhof binnenmarcheren, en het laten wapperen van de vlag van de overwinnaars. Een strijd kan worden gevoerd door mensen, maar kan ook overdrachtelijk zijn bedoeld als een ideologische strijd tussen de islam en het Westen (vergelijkbaar met *'The clash of civilizations'* van Samuel Huntington). Het zorgwekkende dat Wilders in deze uitlating ziet in de demografische toename

van moslims, is met name gericht op de islam. Zo bezien schetst Wilders niet een intrinsiek conflictueuze tweedeling tussen moslims en Europeanen, maar tussen de islam en het Westen.

Concluderend: naar de bewoordingen bezien zou dit een uitlating kunnen zijn die aanzet tot haat tegen moslims. In samenhang met de rest van de tekst bezien zet de uitlating niet aan tot haat tegen moslims, maar is deze gericht tegen de islam. Gezien de scheiding die gemaakt moet worden tussen de mensen en de godsdienst is er daarom geen sprake van strafbaar aanzetten tot haat tegen moslims.

Wij voegen daar nog aan toe dat een zekere overdrijving en provocatie bij een openbare discussie geaccepteerd moet worden, zo blijkt ook uit de Europese jurisprudentie.[135]

Feit 2, uitlating 10

De tweede ten laste gelegde uitlating uit dit artikel luidt:

'Nederland als islamitisch missieland. Was een terrorist Mohammed B. al niet te stoppen, de tactiek van penetratie, propaganda, bekering en demografische verandering zal inderdaad succesvol blijken indien de laffe politieke elite van VVD tot PvdA en SP tot CDA en hun Europese geestverwanten erover blijven zwijgen en diegenen die dat niet doen verketteren en demoniseren. Er is genoeg islam in Europa en Nederland. De PVV zal zich met man en macht verzetten tegen deze derde islamitische invasiepoging.'

Als we de uitlating naar zijn bewoordingen bekijken, is niet geheel duidelijk of de uitlating zich richt tegen moslims of tegen de islam. Gezien de samenhang van de uitlating met de rest van de column, zoals we die zojuist hebben besproken, kunnen we ook hier concluderen dat deze uitlating gericht is tegen de groei van de islam. Ook met deze uitlating wordt derhalve geen intrinsiek conflictueuze tweedeling geschetst tussen moslims en Europeanen, en wordt er derhalve niet aangezet tot haat tegen moslims.

'Ik heb goede bedoelingen', De Pers, 13 februari 2007

De derde set uitlatingen in feit 2 is gebaseerd op een artikel in Dagblad de Pers van 13 februari 2007 met als titel een citaat van Wilders: 'Ik heb goede bedoelingen'. In het interview worden verschillende onderwerpen behandeld. Er wordt gesproken over de politieke positie van Wilders, over zijn persoonlijke en politieke verleden, en over de islam.

Van dit interview is een tekstueel op sommige punten afwijkende versie, getiteld 'Wat drijft Geert Wilders – interview in de Pers', geplaatst op de websites www.geertwilders.nl en www.pvv.nl. De tekstuele afwijkingen hebben geen invloed op de algehele aard en strekking van het interview.

---

[135] EHRM 20 april 2010, nr. 18788/09, *Le Pen/Frankrijk, ontvankelijkheidsbeslissing.*

Wij nemen de dagbladversie als uitgangspunt voor de beoordeling. Wanneer de afwijkende tekst de beoordeling van de uitlatingen raakt zal dat worden aangegeven.

Feit 2, uitlating 11
De eerste ten laste gelegde uitlating luidt:

'We willen genoeg. De grenzen dicht, geen islamieten meer Nederland in, veel moslims Nederland uit, denaturalisatie van Islamitische criminelen...'

Deze uitlating wordt door Wilders gedaan in antwoord op de vraag: *'Maar over vier jaar moet u toch kunnen laten zien dat u iets tegen de islam heeft gedaan?'*

Naar de bewoordingen bezien wordt met deze uitlating, die betrekking heeft op moslims, een verdeling geschetst tussen moslims en niet-moslims. Islamieten mogen immers Nederland niet meer in, en Wilders wil dat veel moslims Nederland uit gaan, terwijl dat niet voor andere groepen geldt. Wilders pleit voor denaturalisatie van islamitische criminelen. Ook dit kan gezien worden als een verdeling tussen moslims en anderen, omdat de voorgestelde maatregel niet geldt voor criminele niet-moslims. Moslims worden echter niet middels een tweedeling gepositioneerd tegenover andere groepen. Wilders schetst met deze uitlating geen beeld dat een groep ernstig de dupe wordt van schadelijke eigenschappen van moslims in het algemeen, en hij schetst ook niet een (belangen)kloof tussen moslims en anderen die zeer wel kan leiden tot ernstige en mogelijk gewelddadige conflicten.

Vervolgens bekijken we de uitlating in samenhang met de rest van het interview. In het requisitoir van oktober vorig jaar zijn bij de beoordeling van de uitlating in samenhang andere uitlatingen uit het interview uitgebreid geciteerd. We zullen het nu wat bondiger houden. We zien in het interview dat Wilders het in een aantal uitlatingen heeft over moslims, zowel in positieve zin (het zijn vriendelijke, aardige mensen) als in negatieve zin (ze moeten de helft uit de Koran scheuren). Er is derhalve geen sprake is van éénzijdigheid. De strekking van het interview in zijn geheel is dat Wilders zich richt tegen de godsdienst islam. Als hij het over moslims heeft, doet hij dat vanwege de in zijn ogen slechte aspecten van de islam die zich manifesteren in het gedrag van moslims.

Naar de bewoordingen bezien schetst deze uitlating een verdeling tussen moslims en anderen, maar niet een intrinsiek conflictueuze tweedeling. Wordt er gekeken naar de samenhang met de rest van het interview, dan heeft dit geen invloed op de betekenis van de ten laste gelegde uitlating, al blijkt hieruit wel dat Wilders zich voornamelijk richt tegen de islam. Al met al is er

geen sprake van het schetsen van een intrinsiek conflictueuze tweedeling, en dus geen sprake van aanzetten tot haat tegen moslims.[136]

Feit 2, uitlating 12
De tweede uitlating luidt:

'Het zijn de feiten. De islam is een gewelddadige religie. Als Mohammed hier vandaag leefde zou ik voorstellen om hem als extremist met pek en veren het land uit te jagen.'

Deze uitlating gaat duidelijk niet over mensen, maar over de religie islam en over Mohammed. De samenhang met de rest van het artikel, waarin Wilders zich richt tegen de islam als godsdienst, maakt dat niet anders. Zoals eerder overwogen is het ook bij artikel 137d Sr, aanzetten tot haat, zo dat het bekritiseren van een godsdienst niet strafbaar kan zijn op grond van dit artikel. De uitlating valt daarom niet onder 'aanzetten tot haat tegen moslims'.

Zoals gezegd is er van dit interview ook een andere versie bekend. De uitlating zoals die staat in het interview zoals geplaatst op de website www.geertwilders.nl en op de website van de PVV, luidt als volgt:

'Het zijn de feiten. De islam is een gewelddadige religie. Als Mohammed hier vandaag leefde zou de Kamer er onmiddellijk mee instemmen om hem met pek en veren het land uit te jagen.'

Het verschil is dat in de eerste uitlating staat dat Wilders Mohammed als extremist het land uit zou jagen, terwijl in de tweede uitlating staat dat de Kamer er mee zou instemmen om Mohammed met pek en veren het land uit te jagen. Voor de interpretatie en de beoordeling van de uitlating maakt dit geen verschil.

Feit 2, uitlating 13
De derde uitlating luidt:

'Oud-chef van de Mossad Efraim Halevy zegt dat de Derde Wereldoorlog is begonnen. Die woorden neem ik niet in de mond, maar het klopt wel.'

---

[136] Men zou een gelijkenis kunnen ontwaren tussen deze en andere uitlatingen van Wilders en de eerder aangehaalde uitlating '*Mijn partij is voor onvoorwaardelijke terugzending van criminele en parasiterende vreemdelingen (...) want dan behoren veelwijverij, het ritueel slachten en het besnijden van meisjes tot het verleden.*' Rb Zwolle 25 april 1994, *RR* 1995, nr. 346, p. 751. Deze uitspraak werd echter aangehaald in het kader van het beoordelen van een uitlating in de samenhang van de gehele uiting, en in dit vonnis is geoordeeld dat juist de causale tussenvoeging maakt dat de gehele islamitische bevolkingsgroep in diskrediet wordt gebracht. Deze uitlating is derhalve niet vergelijkbaar met de te beoordelen uitlating van Wilders.

Deze uitlating doet Wilders aan het eind van een antwoord op de stelling van de interviewer: *'En u wakkert die aan'*, waarmee wordt gedoeld op een eerder genoemde onvrede. *'Nee'* zegt Wilders, *'Ik wil mensen er alleen op wijzen dat de islam het grootste gevaar is dat ons bedreigt.'* En even later: *'Andere partijen vermijden de thema's die ons in onze existentie bedreigen. Alles waar we trots op zijn, verkopen we aan de duivel'*. Dan volgt de ten laste gelegde uitlating.

Uit de bewoordingen van deze uitlating wordt niet helder welke betekenis aan de uitlating van Wilders toegekend moet worden. Hij zou mogelijk een tweedeling kunnen schetsen tussen moslims en niet-moslims, of tussen de islam en de Nederlandse samenleving.

Om deze uitlating te interpreteren kijken we naar de samenhang met de rest van het interview. Dat Wilders in antwoord op de vraag van de interviewer zegt dat hij mensen er op wil wijzen dat de islam het grootste gevaar is, doet vermoeden dat Wilders het over de islam heeft. Een paar regels verder heeft Wilders het over moslims, in een uitlating die straks wordt beoordeeld. Dat zou een aanwijzing kunnen zijn dat Wilders het over moslims heeft. De strekking van het gehele interview is, zoals gezegd, dat Wilders zich richt tegen de islam.

Al met al leidt ook de beoordeling van de uitlating in zijn samenhang er niet toe dat er een eenduidige betekenis kan worden gegeven aan de ten laste gelegde uitlating. Gezien de strekking van het gehele interview neigen wij er naar te oordelen dat Wilders het hier heeft over de islam, en dat dan de strijd die hij bedoelt niet een fysieke strijd is, maar een ideologische strijd of een cultuurstrijd. Toetsend aan het door ons analoog toegepaste criterium van de Hoge Raad is ons standpunt dat deze uitlating in elk geval niet onmiskenbaar over mensen gaat.

Nu onduidelijk blijft wat Wilders precies bedoelt, kan in elk geval niet gesteld worden dat Wilders met deze uitlating een intrinsiek conflictueuze tweedeling schetst tussen moslims en anderen. Het opzet van Wilders op één van de twee besproken betekenissen valt in het verlengde van het hiervoor besprokene trouwens ook niet te bewijzen.

Feit 2, uitlating 14
De laatste uitlating uit dit interview die ten laste is gelegd luidt:

'Ik heb goede bedoelingen. We laten iets gebeuren waardoor dit een totaal andere samenleving wordt. Ik weet ook wel dat er over een paar decennia nog geen islamitische meerderheid is. Maar het groeit wel. Met agressieve elementen, imperialisme. Loop over straat en zie waar het toe leidt. Je voelt dat je niet meer in je eigen land leeft. Er is een strijd gaande en we moeten ons verdedigen. Er zijn straks meer moskeeën dan kerken!'

Deze uitlating volgt op de alinea waarin Wilders zegt: *'Ik wil mensen er alleen op wijzen dat de islam het grootste gevaar is.'*

Naar de bewoordingen bezien lijkt Wilders hier een tweedeling te schetsen tussen moslims enerzijds en de Nederlandse samenleving anderzijds. Hij ziet immers dat er iets gebeurt waardoor dit een totaal andere samenleving wordt. En ook al is er nog geen islamitische meerderheid, het feit dat 'het groeit' (wij begrijpen: het feit dat het aandeel van de islamieten in de Nederlandse bevolking toeneemt), brengt agressieve elementen en imperialisme met zich mee. Hiermee wordt vanuit een éénzijdig perspectief geschetst dat de Nederlanders ernstig de dupe worden van, waarschijnlijk, schadelijke eigenschappen van de moslims. Op straat zie je al waar het toe leidt en voel je dat je niet meer in je eigen land leeft. Gesteld kan worden dat Wilders een belangenkloof schetst tussen moslims en Nederlanders die zeer wel tot ernstige en zelfs gewelddadige conflicten kan leiden. Immers, er is een strijd gaande en we moeten ons verdedigen. Deze bewoordingen doen denken aan het arrest 'Le Pen' van het Europese Hof. Naar de bewoordingen bezien zou deze uitlating een intrinsiek conflictueuze tweedeling tussen moslims en Nederlanders kunnen inhouden, en dus kunnen aanzetten tot haat.

Nu bekijken we de uitlating in samenhang met de rest van het interview. Na de ten laste gelegde uitlating zegt Wilders:

'Als moslims hier willen blijven, moeten ze de helft uit de Koran scheuren en weggooien. Ze moeten niet luisteren naar de imam. Ik heb de Koran gelezen. Niet in één keer, maar wel helemaal. En ik weet dat er genoeg verschrikkelijke dingen in staan. Als moslims wel assimileren, dan zijn het ook volwaardige burgers, geen millimeter minder waard dan jij of ik'.

Deze uitlating laat zien waartegen Wilders zich teweer stelt. Hieruit blijkt dat Wilders zich verzet tegen verschrikkelijke dingen die volgens hem in de Koran staan en in de praktijk gestalte krijgen. En hij wil dat moslims niet luisteren naar de imam, de geestelijke van de godsdienst islam. Als moslims dat doen, zijn het volgens Wilders volwaardige burgers, geen millimeter minder waard dan jij of ik. Net als uit de rest van het interview, blijkt hieruit dat Wilders zich verzet tegen de islam, en ook tegen de vermeende manifestatie van de islam in het gedrag van moslims, maar niet tegen moslims als zodanig. Hetzelfde blijkt ook uit andere uitlatingen over de islam en moslims in hetzelfde interview, zoals: *'Ik heb nog steeds alleen iets tegen de religie, niet tegen de mensen'.*

De samenhang met de rest van het interview geeft een andere betekenis aan de ten laste gelegde uitlating. In het licht van de gehele uitlating bezien blijkt dat Wilders zich hiermee richt tegen de islam en de vermeende manifestaties daarvan, maar niet tegen de moslims als zodanig. Dat is een essentieel verschil met de uitlating van Le Pen, die zich juist wel richt op moslims als zodanig. Er wordt met de ten laste gelegde uitlating in samenhang met de rest van het interview een tweedeling geschetst tussen de islam en de Nederlandse samenleving, maar niet tussen

moslims en anderen. Er is dan ook geen sprake van een intrinsiek conflictueuze tweedeling, en dus ook niet van aanzetten tot haat.

Concluderend zeggen we dat de uitlating naar zijn bewoordingen gezien kan worden gekwalificeerd als aanzetten tot haat, maar dat deze bezien in samenhang met de rest van het interview is gericht tegen de islam. Dit is dus niet 'aanzetten tot haat tegen mensen wegens hun godsdienst' in de zin van artikel 137d Sr.

'Wilders: verbied de Koran, ook in moskee', Volkskrant 8 augustus 2007

De vierde set uitlatingen in feit 2 is gebaseerd op een artikel in de Volkskrant van 8 augustus 2007 met als titel: 'Wilders: verbied de Koran, ook in moskee'. In dit artikel wordt de ingezonden brief van Wilders over het verbieden van de Koran aangekondigd. Er wordt beschreven wat Wilders zegt in de ingezonden brief: hij vergelijkt daarin de Koran met Mein Kampf.

Bij de theoretische bespreking hebben we over de samenhang gezegd, dat voor de interpretatie van een uitlating in samenhang in beginsel alleen gekeken moet worden naar de samenhang binnen de uiting, dus binnen het artikel, de column, het interview enzovoort waarin de uitlating is gedaan. Dit krantenartikel vormt één van de zeldzame uitzonderingen. Het is een voorpagina-artikel waarmee een ingezonden brief in dezelfde krant, enkele pagina's verderop, expliciet wordt aangekondigd. Het artikel heeft tot doel de aandacht te vestigen op deze ingezonden brief. Voor de betekenis van uitlatingen in dit artikel in samenhang kan, indien nodig, derhalve ook gekeken worden naar de ingezonden brief waar het artikel naar verwijst.

Feit 2, uitlating 15

Als eerste uitlating is ten laste gelegd:

'Een verbod is een verbod. Dus moet niet alleen de verkoop, maar ook gebruik in moskeeën en bezit in huiselijke kring worden bestraft. Als dat in de huidige wetgeving niet kan, moet er een nieuwe verbodsbepaling komen.'

Dit is een citaat van Wilders dat volgt op de zin uit het artikel dat Wilders de Koran nog wel als studieobject wil toestaan, maar dat het wat hem betreft daarbij blijft.

Met deze uitlating wordt, naar de bewoordingen bezien, een tweedeling gemaakt tussen moslims en niet-moslims. Het heilige boek van moslims wordt verboden, maar voor aanhangers van andere godsdiensten wil Wilders die regel niet invoeren. Het betreft echter geen tweedeling waarbij moslims **tegenover** een andere groep, bijvoorbeeld de Nederlanders, komen te staan. Ook de andere elementen van de intrinsiek conflictueuze tweedeling zijn afwezig. Er wordt derhalve naar de bewoordingen bezien niet aangezet tot haat.

In samenhang met de rest van de uiting bezien, zien we dat de reden die Wilders aanvoert voor het verbod is dat hij een signaal wil afgeven aan radicale moslims die de Koran zouden gebruiken om geweld te legitimeren. Ook zegt hij dat de Koran aanzet tot haat en moord en daarom niet past in onze rechtsorde. Het enige onderwerp van het artikel is het door Wilders gewenste verbod van de Koran. De strekking van het artikel geeft geen andere betekenis aan de ten laste gelegde uitlating.

Naar de bewoordingen bezien wordt met deze uitlating geen intrinsiek conflictueuze tweedeling geschetst en wordt er daarom niet aangezet tot haat tegen moslims. De samenhang met de rest van de tekst maakt dat niet anders.

Feit 2, uitlating 16
Als tweede uitlating is ten laste gelegd:

'Dit boek zet aan tot haat en moord, en past daarom niet in onze rechtsorde. Als moslims willen participeren, moeten ze afstand nemen van deze Koran. Ik zie in dat dit veel gevraagd is, maar we moeten stoppen met het doen van concessies.'

Voorafgaand aan deze uitlating staat in het artikel dat Wilders beseft dat hij met zijn voorstel om de Koran te verbieden geen Kamermeerderheid zal krijgen. Hij zegt: *'Helaas worden onze voorstellen wel vaker met 141 tegen 9 stemmen verworpen. Maar als ik me daardoor zou laten leiden, kan ik er beter meteen mee stoppen.'* Dan volgt de ten laste gelegde uitlating.

Wilders zegt in die uitlating dat de Koran aanzet tot haat en moord, en dat moslims alleen kunnen participeren - wij begrijpen: in de Nederlandse maatschappij – als ze afstand nemen van de Koran. Door dit te zeggen schetst Wilders een verdeling tussen moslims en de Nederlandse maatschappij. Moslims kunnen alleen participeren in die maatschappij als ze afstand nemen van de Koran, en anders niet. Er kan gezegd worden dat moslims hiermee **tegenover** de Nederlandse maatschappij worden geplaatst. Wilders zegt dat hij inziet dat wat hij wil veel gevraagd is. Daarmee is wat hij zegt in elk geval niet geheel éénzijdig. Wilders zegt iets over de Koran, maar niet over moslims. Er wordt niet vanuit een éénzijdig perspectief geschetst dat de ene groep in de maatschappij ernstig de dupe wordt van moslims, en er wordt geen (belangen)kloof geschetst tussen moslims en anderen die zeer wel kan leiden tot ernstige en vaak gewelddadige conflicten. Er wordt derhalve met de uitlating geen intrinsiek conflictueuze tweedeling geschetst. Naar de bewoordingen bezien is dit geen aanzetten tot haat.

De strekking van het artikel is dat Wilders de Koran wil verbieden. Het artikel kondigt de ingezonden brief aan waarin Wilders dit uiteenzet. De samenhang met de rest van het artikel geeft geen andere betekenis aan de ten laste gelegde uitlating.

In samenhang met de rest van de uiting bezien, zien we dat de reden die Wilders aanvoert voor het verbod is dat hij een signaal wil afgeven aan radicale moslims die de Koran zouden gebruiken om geweld te legitimeren. Ook zegt hij dat de Koran aanzet tot haat en moord en daarom niet past in onze rechtsorde. Het enige onderwerp van het artikel is het door Wilders gewenste verbod van de Koran. De strekking van het artikel geeft geen andere betekenis aan de ten laste gelegde uitlating.

Naar de bewoordingen bezien wordt met deze uitlating geen intrinsiek conflictueuze tweedeling geschetst en wordt er daarom niet aangezet tot haat tegen moslims. De samenhang met de rest van de tekst maakt dat niet anders.

Feit 2, uitlating 16
Als tweede uitlating is ten laste gelegd:

'Dit boek zet aan tot haat en moord, en past daarom niet in onze rechtsorde. Als moslims willen participeren, moeten ze afstand nemen van deze Koran. Ik zie in dat dit veel gevraagd is, maar we moeten stoppen met het doen van concessies.'

Voorafgaand aan deze uitlating staat in het artikel dat Wilders beseft dat hij met zijn voorstel om de Koran te verbieden geen Kamermeerderheid zal krijgen. Hij zegt: *'Helaas worden onze voorstellen wel vaker met 141 tegen 9 stemmen verworpen. Maar als ik me daardoor zou laten leiden, kan ik er beter meteen mee stoppen.'* Dan volgt de ten laste gelegde uitlating.

Wilders zegt in die uitlating dat de Koran aanzet tot haat en moord, en dat moslims alleen kunnen participeren - wij begrijpen: in de Nederlandse maatschappij – als ze afstand nemen van de Koran. Door dit te zeggen schetst Wilders een verdeling tussen moslims en de Nederlandse maatschappij. Moslims kunnen alleen participeren in die maatschappij als ze afstand nemen van de Koran, en anders niet. Er kan gezegd worden dat moslims hiermee **tegenover** de Nederlandse maatschappij worden geplaatst. Wilders zegt dat hij inziet dat wat hij wil veel gevraagd is. Daarmee is wat hij zegt in elk geval niet geheel éénzijdig. Wilders zegt iets over de Koran, maar niet over moslims. Er wordt niet vanuit een éénzijdig perspectief geschetst dat de ene groep in de maatschappij ernstig de dupe wordt van moslims, en er wordt geen (belangen)kloof geschetst tussen moslims en anderen die zeer wel kan leiden tot ernstige en vaak gewelddadige conflicten. Er wordt derhalve met de uitlating geen intrinsiek conflictueuze tweedeling geschetst. Naar de bewoordingen bezien is dit geen aanzetten tot haat.

De strekking van het artikel is dat Wilders de Koran wil verbieden. Het artikel kondigt de ingezonden brief aan waarin Wilders dit uiteenzet. De samenhang met de rest van het artikel geeft geen andere betekenis aan de ten laste gelegde uitlating.

Noch naar de bewoordingen, noch in samenhang met de gehele uiting bezien is dit een uitlating die aanzet tot haat tegen moslims.

'Genoeg is genoeg: verbied de Koran', Volkskrant 8 augustus 2007

De vijfde set uitlatingen in feit 2 is ook gebaseerd op een artikel in De Volkskrant van 8 augustus 2007, maar dan met de titel: 'Genoeg is genoeg: verbied de Koran'. Het betreft een ingezonden brief van Wilders aan de Volkskrant, waarin hij uiteenzet waarom de Koran volgens hem moet worden verboden.

Feit 2, uitlating 17
Als eerste uitlating is ten laste gelegd:

"Een gematigde islam bestaat niet. Het bestaat niet, omdat er geen onderscheid is tussen Goede islam en Slechte islam. Er is islam, en daar houdt het mee op. En islam is de Koran, en niets dan de Koran. En de Koran is het Mein Kampf van een religie die beoogt anderen te elimineren, die die anderen – niet moslims – ongelovige honden noemt, inferieure wezens. Lees de Koran, dat Mein Kampf, nog eens. In welke versie dan ook, je zult zien dat al het kwade dat de zoons van Allah tegen ons en henzelf begaan, uit dat boek afkomstig is (Oriana Fallaci, The Force of Reason, post-script, pag. 305, februari 2006)."

Wij hebben al bij de behandeling van deze uitlating bij feit 1 gezegd dat wij deze uitlating niet zien als een uitlating van Wilders. Het verspreiden van uitlatingen van anderen kan worden vervolgd als feit in de zin van artikel 137e lid 1 Sr. Het is nu conform de opdracht van het Hof ten laste gelegd als artikel 137d Sr, aanzetten tot haat. Derhalve vragen wij, gezien de manier waarop de uitlating is ten laste gelegd, om vrijspraak. Indien uw rechtbank deze uitlating wel als een uitlating van Wilders beschouwt, is ons standpunt als volgt.

Het citaat gaat over de islam en de Koran. Voor zover het citaat over mensen gaat, gaat het over het kwade dat de zoons van Allah tegen ons en henzelf begaan. Bij artikel 137c Sr is al besproken dat kritiek op gedragingen van een groep niet strafbaar is, en dat dat met name geldt als het gaat om gedragingen die voortvloeien uit een religie. Het kwade dat de zoons van Allah begaan, schrijft Wilders niet toe aan kwalijke of schadelijke eigenschappen van moslims zelf, maar aan de Koran waaruit volgens Wilders dat kwade afkomstig is. Moslims hebben daar zelf ook nadeel van. Naar de bewoordingen van de uitlating bezien, schetst Wilders een tweedeling tussen de islam en niet-moslims of misschien wel mensen in het algemeen, maar niet tussen moslims en niet-moslims. Er worden geen twee groepen middels een tweedeling tegenover elkaar gesteld.

Bezien we de samenhang van de ten laste gelegde uitlating met de gehele ingezonden brief, dan wordt duidelijk dat Wilders zijn pijlen richt op de Koran en de islam, en op kwalijke zaken die volgens hem daaruit voortvloeien. De samenhang met de gehele ingezonden brief maakt duidelijk dat de uitlating zich richt tegen de islam en de Koran. De tweedeling, die wel degelijk wordt geschetst, is die tussen de islam en anderen, maar niet tussen moslims en anderen. Van een intrinsiek conflictueuze tweedeling in de zin van artikel 137d Sr, aanzetten tot haat, is daarom geen sprake.

Feit 2, uitlating 18 en 19
De twee uitlatingen die hierna ten laste zijn gelegd luiden:

'De kern van het probleem is de fascistische islam, de zieke ideologie van Allah en Mohammed zoals neergelegd in de islamitische Mein Kampf: de Koran. De teksten uit de Koran laten weinig aan de verbeelding over.'

en

'Verbied dat ellendige boek zoals ook Mein Kampf verboden is!'

Wilders spreekt zich in deze uitlatingen op niet mis te verstane bewoordingen uit tegen de islam en de Koran. De tweedeling die wordt geschetst is die tussen de islam en de Koran enerzijds, en de Nederlandse maatschappij anderzijds. Men zou kunnen denken dat met deze uitlating moslims middels een tweedeling tegenover niet-moslims worden gesteld, omdat moslims immers aanhangers zijn van de islam en de Koran hun heilige boek is. In de theoretische bespreking is uiteengezet waarom in juridische zin het onderscheid tussen het geloof en de mensen moet worden gemaakt. Dat leidt tot de conclusie dat met deze uitlating moslims niet **tegenover** een andere groep worden gesteld, in de zin van de intrinsiek conflictueuze tweedeling.

De samenhang geeft geen andere betekenis aan de uitlatingen. Zoals we hebben gezien, is de strekking van de ingezonden brief dat Wilders zich richt tegen de islam en de Koran.

Met deze uitlatingen wordt geen intrinsiek conflictueuze tweedeling geschetst en wordt niet aangezet tot haat tegen moslims, noch naar de bewoordingen bezien, noch naar de uitlatingen in samenhang met de rest van de tekst bezien.

Feit 2, uitlating 20
Als vierde uitlating is ten laste gelegd:

'Wat schaam ik me voor al diegenen in en buiten kabinet en Tweede Kamer die de islamitische invasie van Nederland weigeren te stoppen. Wat schaam ik me voor de Nederlandse politiek die

dag in dag uit de oververtegenwoordiging van allochtonen in de criminaliteit en misdaad accepteert en er geen antwoord op heeft.'

Deze uitlating richt naar de bewoordingen de kritiek vooral op *'de Nederlandse politiek'* en de houding van Nederlandse politici tegenover de islam. De uitlating biedt geen aanknopingspunten om te concluderen dat een groep, in dit geval islamieten of allochtonen **middels een tweedeling tegenover** de Nederlandse samenleving wordt gesteld.

Het is daarom, in samenhang met de rest van de uiting bezien, aannemelijk dat met 'allochtonen' in de ten laste gelegde uitlatingen islamitische allochtonen worden bedoeld. Uit de samenhang blijkt verder dat als Wilders het heeft over mensen, zoals in deze uitlating, hij dat doet om aan te geven welke kwalijke zaken er volgens hem voortvloeien uit de islam en de Koran. Dit heeft misschien tot gevolg dat hij een verdeling lijkt te maken tussen moslims en niet-moslims, maar hij stelt niet twee groepen middels een tweedeling tegenover elkaar. De beoordeling in de samenhang leidt dus evenmin tot de conclusie dat Wilders een intrinsiek conflictueuze tweedeling schetst.

Feit 2, uitlating 21
Hetzelfde geldt voor de volgende uitlating:

'Den Haag zit vol met laffe lieden. Bange mensen die laf zijn geboren en laf zullen sterven. Die vinden en bevorderen dat de Nederlandse cultuur gestoeld zal zijn op een joods-christelijke-islamitische traditie. Die een generaal pardon verlenen aan leugenaars en criminelen.'

Deze uitlating volgt in de paragraaf na de zojuist beoordeelde uitlating. Wilders richt zijn kritiek op de Nederlandse politici, omdat zij de problemen die in zijn ogen voortvloeien uit de islam niet goed aanpakken.

De vraag is of hij daarnaast iets zegt over mensen wegens hun godsdienst, over moslims dus. Het 'generaal pardon' ziet op het destijds actuele generaal pardon voor uitgeprocedeerde asielzoekers. De woorden 'leugenaars en criminelen' kunnen op twee manieren worden geïnterpreteerd, te weten bedoelende alle asielzoekers (waaronder wellicht ook moslims) of slechts die asielzoekers die crimineel gedrag vertonen en (zo begrijpen wij) op enig moment tijdens de asielprocedure hebben gelogen. De eerste betekenis zou belediging van een groep mensen wegens hun ras zijn, maar dat is hier niet ten laste gelegd. De tweede betekenis heeft geen betrekking op mensen *wegens hun godsdienst*, maar op mensen *wegens hun criminaliteit* (leugenaars en criminelen).
Daarnaast is de uitlating niet specifiek genoeg om te kunnen bepalen welke van de twee betekenissen aan de uitlating moet worden gegeven. Als er hier een verdeling tussen groepen mensen wordt geschetst, is niet duidelijk tussen welke groepen mensen dat is. De uitlating biedt

geen informatie waaruit men zou kunnen afleiden dat er middels een tweedeling twee groepen tegenover elkaar worden gesteld. Ook aan de overige kenmerken van een intrinsiek conflictueuze tweedeling is niet voldaan.

In samenhang bezien met de rest van de uiting geldt hetzelfde, gezien de eerdere constatering dat Wilders zich richt op de islam en de Koran. Zelfs als men zou concluderen dat de woorden 'leugenaars en criminelen' op moslims slaan, wat in onze ogen een te ver gaande interpretatie is, dan nog worden in deze uitlating niet moslims middels een tweedeling tegenover een andere groep gesteld.

Noch naar de bewoordingen, noch in samenhang bezien wordt er een intrinsiek conflictueuze tweedeling geschetst. De ten laste gelegde uitlatingen vallen niet onder 'aanzetten tot haat'.

Feit 2, uitlating 22

'Die lak hebben aan de belangen van de Nederlandse burger en meewerken aan de transformatie van Nederland in Nederabië als provincie van de islamitische superstaat Eurabië.'

Dit is de laatste uitlating van de drie passages waarin Wilders zich richt op Nederlandse politici.

Naar de bewoordingen bezien heeft Wilders het in deze uitlating niet over moslims. Men zou kunnen denken dat er een verdeling wordt geschetst tussen moslims en Nederlanders, omdat Wilders zegt dat het tegen de belangen van de Nederlandse burger ingaat, als Nederland een islamitisch land, Nederabië, wordt. Het zou echter een te vergaande interpretatie zijn om te zeggen dat in de uitlating moslims en Nederlanders middels een tweedeling tegenover elkaar worden gesteld. Aangezien Wilders het heeft over de islamitische superstaat Eurabië, lijkt het er op dat hij zich richt tegen de islam. Wellicht dus een verdeling tussen de islam en Nederland, maar niet tussen groepen mensen.

In samenhang met de gehele ingezonden brief bezien is duidelijk dat Wilders zich richt tegen de islam en de Koran. Hij verzet zich tegen de verdere invloed van de islam die er toe zou kunnen leiden dat Nederland Nederabië wordt. Uit de samenhang blijkt dat als er een tweedeling wordt gemaakt, die wordt gemaakt tussen de islam en de Nederlandse samenleving, maar niet tussen moslims en Nederlanders of de Nederlandse samenleving. Dit is daarom geen intrinsiek conflictueuze tweedeling, en dus geen aanzetten tot haat.

Feit 2, uitlating 23

De laatste uitlating van dit artikel die ten laste is gelegd is de uitsmijter van het artikel.

geen informatie waaruit men zou kunnen afleiden dat er middels een tweedeling twee groepen tegenover elkaar worden gesteld. Ook aan de overige kenmerken van een intrinsiek conflictueuze tweedeling is niet voldaan.

In samenhang bezien met de rest van de uiting geldt hetzelfde, gezien de eerdere constatering dat Wilders zich richt op de islam en de Koran. Zelfs als men zou concluderen dat de woorden 'leugenaars en criminelen' op moslims slaan, wat in onze ogen een te ver gaande interpretatie is, dan nog worden in deze uitlating niet moslims middels een tweedeling tegenover een andere groep gesteld.

Noch naar de bewoordingen, noch in samenhang bezien wordt er een intrinsiek conflictueuze tweedeling geschetst. De ten laste gelegde uitlatingen vallen niet onder 'aanzetten tot haat'.

Feit 2, uitlating 22

'Die lak hebben aan de belangen van de Nederlandse burger en meewerken aan de transformatie van Nederland in Nederabië als provincie van de islamitische superstaat Eurabië.'

Dit is de laatste uitlating van de drie passages waarin Wilders zich richt op Nederlandse politici.

Naar de bewoordingen bezien heeft Wilders het in deze uitlating niet over moslims. Men zou kunnen denken dat er een verdeling wordt geschetst tussen moslims en Nederlanders, omdat Wilders zegt dat het tegen de belangen van de Nederlandse burger ingaat, als Nederland een islamitisch land, Nederabië, wordt. Het zou echter een te vergaande interpretatie zijn om te zeggen dat in de uitlating moslims en Nederlanders middels een tweedeling tegenover elkaar worden gesteld. Aangezien Wilders het heeft over de islamitische superstaat Eurabië, lijkt het er op dat hij zich richt tegen de islam. Wellicht dus een verdeling tussen de islam en Nederland, maar niet tussen groepen mensen.

In samenhang met de gehele ingezonden brief bezien is duidelijk dat Wilders zich richt tegen de islam en de Koran. Hij verzet zich tegen de verdere invloed van de islam die er toe zou kunnen leiden dat Nederland Nederabië wordt. Uit de samenhang blijkt dat als er een tweedeling wordt gemaakt, die wordt gemaakt tussen de islam en de Nederlandse samenleving, maar niet tussen moslims en Nederlanders of de Nederlandse samenleving. Dit is daarom geen intrinsiek conflictueuze tweedeling, en dus geen aanzetten tot haat.

Feit 2, uitlating 23

De laatste uitlating van dit artikel die ten laste is gelegd is de uitsmijter van het artikel.

'Ik heb genoeg van de islam in Nederland: geen moslimimmigrant er meer bij. Ik heb genoeg van de aanbidding van Allah en Mohammed in Nederland: geen moskee er meer bij. Ik heb genoeg van de Koran in Nederland: verbied dat fascistische boek.

Genoeg is genoeg.'

Met deze woorden wordt de ingezonden brief van Wilders afgesloten.

Met deze uitlating wordt naar de bewoordingen bezien een verdeling geschetst tussen moslims enerzijds en de Nederlandse maatschappij anderzijds. Wilders zegt dat hij er geen moslimimmigrant meer bij wil. Voor niet-moslimimmigranten geldt dat blijkbaar niet. Dit is een onderscheid tussen moslims en niet-moslims, maar dat maakt nog niet dat twee groepen **middels een tweedeling tegenover** elkaar worden gesteld. Ook wordt niet gezegd dat Nederlanders ernstig de dupe worden van moslims, en er wordt geen kloof geschetst tussen Nederlanders en moslims die zeer wel kan leiden tot ernstige en gewelddadige conflicten. Voorafgaand aan de zin *'geen moslimimmigrant er meer bij'* zegt Wilders: *'Ik heb genoeg van de **islam** in Nederland'*. Daar blijkt uit dat het hem er vooral om gaat de invloed van de islam in Nederland te verminderen, door minder moslimimmigranten toe te laten. Wilders zegt ook: *'Ik heb genoeg van de aanbidding van Allah en Mohammed in Nederland: geen moskee er meer bij'* en *'Ik heb genoeg van de Koran in Nederland: verbied dat fascistische boek'*. Wilders drukt hiermee uit bezwaren te hebben tegen de islam en de Koran. Naar de bewoordingen bezien constateren we derhalve dat Wilders een verdeling maakt tussen moslims en niet-moslims, maar dat niet blijkt dat hij moslims en Nederlanders middels een tweedeling tegenover elkaar stelt, wat een eerste kenmerk zou zijn van een intrinsiek conflictueuze tweedeling. Daarnaast zegt Wilders niet nóg meer islam in Nederland te willen en de Koran te willen verbieden.

We hebben gezien dat de strekking van de ingezonden brief is dat Wilders zich verzet tegen de islam, de Koran en de volgens hem daaruit voortvloeiende kwalijke zaken. De samenhang maakt derhalve niet dat de uitlating anders geïnterpreteerd moet worden. Er is geen sprake van een intrinsiek conflictueuze tweedeling, en dus niet van aanzetten tot haat tegen mensen.

'Wilders wil vernieuwde mini-koran', website van Radio Nederland Wereldomroep en/of de Wereldomroep

De volgende uitlating die in feit 2 is opgenomen is afkomstig van de website van Radio Nederland Wereldomroep en/of de Wereldomroep. De titel van het artikel is: 'Wilders wil vernieuwde mini-koran'. In het artikel wordt verslag gedaan van een gesprek met Wilders over zijn voorstel de Koran te verbieden.

De uitlating waar het hier om gaat werd gedaan in een interview met Wilders, bestemd voor uitzending op de radio. Het interview is op de radio uitgezonden zonder de Donald Duck-uitlating. Er is dus in het interview geknipt en geplakt. Tevens is een artikel over het interview op de website van Radio Nederland Wereldomroep gepubliceerd. Daar staat de Donald Duck-uitlating wel in. Het uitgezonden interview is niet in zijn geheel schriftelijk uitgewerkt omdat uit het artikel de samenhang naar ons oordeel helder wordt. Daarom achtten wij het ook niet noodzakelijk om de ruwe versie van het interview uit te werken.

Feit 2, uitlating 24

'Zo'n nieuwe versie zou wenselijk zijn, vindt de PVV-leider; een Koran ontdaan van alle haatdragende verzen. "Die zou het formaat hebben van een Donald Duck," aldus Wilders.'

Los van de vraag of dit als een uitlating van Wilders moet worden beschouwd, omdat hij niet letterlijk geciteerd is, is duidelijk dat met deze uitlating niets wordt gezegd over moslims. Wellicht zou men kunnen denken dat er een verdeling wordt geschetst tussen moslims en anderen, omdat volgens Wilders alleen uit de Koran, en niet uit andere heilige boeken, verzen moeten worden weggehaald. Het is echter niet zo dat met de uitlating twee groepen middels een tweedeling tegenover elkaar worden gesteld. De uitlating richt zich op de Koran, niet op moslims.

De tekst van het hele artikel strekt tot uitleg van Wilders over de reden dat hij een verbod wil op de Koran. De strekking van de tekst is dezelfde als die van de uitlating. De betekenis van de ten laste gelegde uitlating verandert derhalve niet als we de uitlating bezien in samenhang met de rest van de tekst.

'Islam is mijn 'Fitna', De Limburger-Limburgs Dagblad 9 februari 2008

De volgende ten laste gelegde twee uitlatingen stonden in het Limburgs Dagblad van 9 februari 2008, en maakten deel uit van een artikel met als kop 'Islam is mijn 'Fitna'. Het betreft een interview met Wilders over het maken van de film 'Fitna'. Wilders gaat in op de inhoud van de film en de manier waarop de film tot stand werd gebracht.

Feit 2, uitlating 25 en 26

'Ik wijs op de rol die de verschrikkelijke Koran speelt in de islamisering van onze samenleving.'

en

'In de film illustreer ik teksten en verzen uit de Koran met documentaire beelden, die laten zien dat de Koran geen dode letter is, maar het gezicht van de islam: een levensgroot gevaar.'

Naar de bewoordingen bezien zijn deze beide uitlatingen gericht op de islam en de Koran. Zoals we eerder ook hebben gezien, zou men kunnen denken dat daarmee een verdeling plaatsvindt tussen moslims en anderen, omdat moslims de islam aanhangen en de Koran hun heilige boek is. Daarmee worden echter niet twee groepen tegenover elkaar gesteld, wat een kenmerk is van een intrinsiek conflictueuze tweedeling. De samenhang met elkaar en met het gehele interview, dat inkijk geeft in hoe Wilders werkt aan Fitna en wat de inhoud zal zijn, geeft geen andere betekenis aan de uitlatingen.

'Het hoeft niet meer, maar De Film komt er', Volkskrant 11 februari 2008

In de laatste ten laste gelegde schriftelijke uitlating bij feit 2 gaat het om een uitlating in de Volkskrant van 11 februari 2008 onder de kop: 'Het hoeft niet meer, maar De Film komt er'. Er zijn twee versies van dit artikel. Alleen de inleiding van de artikelen is verschillend, dit heeft geen invloed op de beoordeling van de ten laste gelegde uitlating.

Feit 2, uitlating 27

In dit artikel wordt gewag gemaakt van een interview door de Geassocieerde Pers Diensten (GPD)[137] met Wilders. De ten laste gelegde uitlating, waarin de genoemde 'hij' Wilders is, luidt:

'In het GPD-interview legt hij uit dat hij teksten en versen uit de Koran met documentaire-beelden zal illustreren. Zo wil hij aantonen dat de Koran 'geen dode letter is, maar het gezicht van de islam: een levensgroot gevaar'.'

In dit Volkskrantartikel wordt een samenvatting gegeven van een GPD-interview. Dit betreft het zojuist genoemde GPD-interview dat onder meer in de Limburger-Limburgs Dagblad stond. Deze uitlating is als uitlating 26 ten laste gelegd. Deze samenvatting uit de Volkskrant bevat stukjes citaat van Wilders. Voor de samenvatting vragen wij vrijspraak (dit zijn immers geen uitlatingen van Wilders) en voor het herhaalde citaat een niet-ontvankelijkheid.

Fitna

Als laatste uitlating is onder feit 2 ten laste gelegd de film 'Fitna'. Tijdens de inhoudelijke behandeling van deze zaak is de film getoond.

Feit 2, uitlating 28

Voorafgaand aan de beoordeling willen wij twee opmerkingen maken.

---

[137] Zie de website www.gpd.nl: De Geassocieerde Pers Diensten (GPD) is het persbureau waarin 17 regionale dagbladen samenwerken: Het Belang van Limburg, BN De Stem, Brabants Dagblad, **Dagblad de Limburger**, Dagblad van het Noorden, Eindhovens dagblad, Gazet van Antwerpen, de Gelderlander, de Gooi- en Eemlander, Haarlems Dagblad, IJmuider Courant, Leeuwarder Courant, Leidsch Dagblad, **Limburgs Dagblad**, Nederlands Dagblad, Noordhollands Dagblad, Het Parool, Provinciale Zeeuwse Courant, De Stentor, De Twentsche Courant Tubantia.

Vertaling Koranteksten

Ten eerste: over de vertaling van de in het eerste deel van de film getoonde Koranteksten is discussie mogelijk, met name voor wat betreft het woord 'terroriseren' in Soera 8, vers 60. In het vorige requisitoir hebben wij toegelicht dat eventueel tekstueel afwijkende vertalingen van de soerateksten door Wilders – gegeven de strekking van zijn woorden – niet een zodanige invloed heeft dat dit een factor van betekenis is in de beoordeling van de strafbaarheid.[138]

Betekenis

Ten tweede de betekenis van de film. Naar onze mening heeft de film de volgende structuur, inhoud en strekking. Het begin en het einde van de film haken aan bij de betekenis van de Deense Mohammedcartoon. In het eerste deel van de film wordt getracht de door Wilders veronderstelde evidente relatie te leggen tussen bepaalde delen van de Koran, uitlatingen van imams, ayatollahs en andere islamaanhangers en gewelddadigheden die worden begaan door moslims. Tegelijkertijd wordt getracht te benadrukken dat de Koran de opdracht geeft om het geloof over de hele wereld te verspreiden. De boodschap van dit eerste deel is naar ons oordeel dat de Koran aanzet tot geweld, tegen niet-moslims maar ook tegen moslims. En dat de Koran aanzet tot wereldheerschappij, goedschiks of kwaadschiks.

Het tweede deel van de film gaat over Nederland en de toekomst van Nederland. De boodschap die Wilders met dit tweede gedeelte van de film uitdraagt is dat zijns inziens de invloed van de islam in Nederland al aanzienlijk is en verder toeneemt en dat dit een groot gevaar vormt voor Nederland.

De boodschap en de betekenis van Fitna blijkt naar onze mening duidelijk uit de film in zijn geheel bezien. De uitlating zelf (dus de film in zijn geheel) geeft voldoende aanknopingspunten om de film te duiden. Het eerder genoemde arrest Combat 18[139] kan dus verder bij de beoordeling van Fitna buiten beschouwing blijven.

Beoordeling

De toets of Fitna een uitlating is die strafbaar is als aanzetten tot haat zal anders moeten verlopen dan bij de eerder beoordeelde uitlatingen. Bij de uitlatingen is het mogelijk te bezien wat de betekenis is van die specifieke uitlating, en vervolgens te bezien of die betekenis verandert als we de uitlating bezien in samenhang met de gehele uiting. Fitna is echter ten laste gelegd als geheel, de hele film is opgenomen in de tenlastelegging. De boodschap van Fitna is naar ons oordeel ook een boodschap die gedragen wordt door de

---

[138] Requisitoir 15 oktober 2010, pag. 70-71.
[139] HR 23 november 2010, *LJN* BM9135 en BM9132, *NJ* 2011, 115, m.nt. P.A.M. Mevis.

hele film. Afzonderlijke uitlatingen kunnen niet geïsoleerd worden beoordeeld, omdat ze daarmee uit het grotere verband van de film worden gehaald en hun betekenis niet meer te duiden is. We beoordelen dan ook de film, met alle beelden, teksten en muziek, in zijn geheel op strafbaarheid.

De centrale vraag is of met de film een intrinsiek conflictueuze tweedeling wordt geschetst. Als dat zo is, zet deze film aan tot haat. We volgen hiervoor weer het toetsingskader zoals uiteengezet in de theoretische bespreking.

De eerste vraag is dan of er twee groepen tegenover elkaar worden gesteld. De film toont gewelddadigheden die door fundamentalistische moslims zíjn begaan, moslims die gewelddadigheden begáán, moslims die oproepen tot gewelddadigheden, en moslims die verklaren bepaalde gewelddadigheden gerechtvaardigd te vinden. Ook worden er statistieken getoond van het toenemende aantal moslims in Nederland en Europa. Daarnaast worden veel niet-moslims getoond die slachtoffer zijn van fundamentalistische moslims, zoals de slachtoffers van de aanslagen in Madrid en New York, Theo van Gogh, en een man die door moslims wordt onthoofd. Hieruit zou men kunnen destilleren dat er een tweedeling wordt geschetst tussen moslims en niet-moslims.
De volgende vragen zijn dan of de twee groepen middels een tweedeling tegenover elkaar worden gesteld, of de niet-moslims ernstig de dupe worden van de schadelijke eigenschappen van de andere groep, en of er een (belangen)kloof wordt geschetst tussen de twee groepen die zeer wel kan leiden tot conflicten en ernstige gewelddadigheden.

In de film drukt Wilders uit dat het getoonde geweld door de islam wordt geïnspireerd. Hij laat eerst de Koranverzen zien die volgens hem oproepen tot dit geweld en toont vervolgens de gewelddadigheden die daar volgens hem het gevolg van zijn. De moslims die te zien zijn in de film handelen, zo stelt Wilders het voor in de film, op gezag van de Koran; zij doen wat de Koran hen opdraagt. Ook is te zien dat moslims zélf daar volgens Wilders evenéén het slachtoffer van worden, zoals de opgehangen homo's (waarvan aannemelijk is dat het moslims zijn), en de besneden en vermoorde vrouwen. Wilders toont dus geweld, volgens hem voortvloeiend uit de Koran en de islam, dat zowel niet-moslims als moslims treft. In de film worden diverse situaties getoond waarin moslims ernstig de dupe zijn van gewelddadige fundamentalistische andere moslims. De film toont niet zozeer een tegenoverelkaarstelling van moslims versus niet-moslims maar van door de islam en de Koran geïnspireerde gewelddaden, gericht tegen mensen, moslims en niet-moslims. Het is dan ook niet zo dat de film een éénzijdig beeld schetst dat de ene groep (de niet-moslims) ernstig de dupe wordt van de andere groep (de moslims). Moslims komen in de film voor als werktuigen van de Koran en de islam, althans, zo interpreteren wij de visie van Wilders. Waar de aantallen moslims worden genoemd,

wordt door Wilders geïmpliceerd dat daardoor de invloed van de islam in Nederland en Europa toeneemt, een situatie die hij blijkens de film onwenselijk acht, omdat hij de invloed van de Koran en de islam wil stoppen.
Daartoe doet Wilders in de film overigens ook een beroep op moslims zelf: hij roept hen op de gewelddadige passages uit de Koran te scheuren. Dit kan men onredelijk en schandelijk vinden, maar dit gegeven maakt in elk geval dat Wilders niet vanuit een geheel éénzijdig perspectief een situatie schetst.
Tenslotte, en daar komen we toe aan de laatste stap van de toets of sprake is van een intrinsiek conflictueuze tweedeling, is het niet zo dat de film een onoverbrugbare belangenkloof schetst tussen beide groepen die zeer wel kan leiden tot ernstige en vaak gewelddadige conflicten. Als er een tweedeling is, als er mensen ernstig de dupe worden en als er een kloof wordt geschetst, en dat gebeurt in deze film, dan is dat een kloof tussen de islam en het Westen, en niet tussen moslims en anderen.

Wij menen derhalve dat in de film geen sprake is van het schetsen van een intrinsiek conflictueuze tweedeling en dus niet van aanzetten tot haat.

Conclusie
Wij komen tot een conclusie voor feit 2. Wij hebben in de voorgaande uitlatingen een groot aantal malen verwoord dat er juridisch gezien onderscheid gemaakt dient te worden tussen het geloof en de gelovigen. Dit onderscheid is in de ogen van het OM het onderscheid waar het strafrechtelijk gezien om gaat. Het kritiek leveren op en zelfs aanvechten van een godsdienst is toegestaan, zolang er niet wordt aangezet tot haat tegen de mensen. En aanzetten tot haat tegen een godsdienst, zo daarvan sprake is, is niet gelijk te stellen met aanzetten tot haat tegen de gelovigen. In de beoordeelde uitlatingen gebeurt dat laatste naar ons oordeel niet.

Wij vragen daarom vrijspraak voor feit 2.

Feit 3: aanzetten tot discriminatie van moslims wegens hun godsdienst

In feit 3 is een aantal uitlatingen van Wilders ten laste gelegd als aanzetten tot discriminatie tegen een groep mensen wegens hun godsdienst. Alle uitlatingen die in feit 2 ten laste zijn gelegd zijn ook in feit 3 opgenomen.

Bij het beoordelen van de uitlatingen hanteren wij de volgende aanpak. Eerst beoordelen we of de uitlating naar zijn bewoordingen, direct of indirect aanzet tot discriminatie van mensen. Vervolgens beoordelen we of de uitlating in samenhang met de gehele uiting oftewel het artikel waar deze deel van uitmaakt, direct of indirect aanzet tot discriminatie. Bij die toets wordt de samenhang met alle in de tenlastelegging opgenomen uitlatingen uit die hele uiting oftewel dat artikel meegenomen. Indien wordt vastgesteld dat in het licht van deze eerste stap in beginsel sprake is van aanzetten tot discriminatie, wordt vervolgens getoetst of er een context aanwezig is die het tot discriminatie aanzettende karakter aan de uitlating kan ontnemen. Als dit het geval is, zal als derde en laatste stap in het toetsingskader worden bekeken of er met de uitlating naar vorm en inhoud sprake is van onnodige buitensporigheid, waardoor deze toch een strafbaar aanzetten tot discriminatie van mensen zal inhouden.

Feit 3, uitlating 1

Als eerste uitlating is ten laste gelegd:

'De grenzen gaan nog diezelfde dag dicht voor alle niet-westerse allochtonen'.

Deze uitlating is gedaan als reactie op een eerste vraag in het interview 'De Paus heeft volkomen gelijk' dat in de Volkskrant van 7 oktober 2006 werd gepubliceerd. Er zijn zoals inmiddels bekend twee versies van dit interview. De andere weergave van het interview heeft de titel 'Stop de tsunami'[140]. Zoals gezegd is de aard en strekking van beide versies van het interview hetzelfde. Waar relevant zullen we de verschillen betrekken bij de beoordeling van de uitlatingen. Zoals bij de behandeling van deze uitlating bij feit 2, 'aanzetten tot haat', is gezegd, was de vraag die in het interview aan deze uitlating vooraf ging: *'Wat is het eerste dat u verandert als u het morgen voor het zeggen krijgt in Nederland?'*

Bij de beoordeling van deze uitlating bij feit 2 hebben wij al geconcludeerd dat de inhoud van het gehele interview met zich meebrengt dat de uitlating betrekking heeft op moslims.

Dan de toets of met deze uitlating naar zijn bewoordingen wordt aangezet tot discriminatie van moslims. Wij hebben in onze theoretische voorbeschouwing over aanzetten tot discriminatie gezegd dat er twee vormen zijn: de directe en de indirecte.

---

[140] Interview met de titel 'Stop de tsunami' van 6 oktober 2006 op de website www.geertwilders.nl.

Zoals gezegd is direct aanzetten tot discriminatie het doen van een uitlating die erop gericht is om bij anderen het idee te wekken (of te versterken) om een bepaalde groep discriminatoir te behandelen, waarbij dan tevens vaak de discriminerende behandeling die gegeven moet worden letterlijk wordt uitgespeld. Bij de indirecte vorm van aanzetten tot discriminatie wordt de discriminerende behandeling waartoe wordt aangezet niet letterlijk uitgespeld, maar zijn de bewoordingen wel zodanig dat men nadrukkelijk op het idee gebracht wordt om die discriminerende behandeling te gaan geven. Indirect, en dus op een verhulde manier, zijn de bewoordingen er dan op gericht om bij anderen het idee te wekken om een bepaalde groep in de hun toekomende rechten te beknotten. Indien de argumenten die daartoe worden aangedragen zijn voorzien van krachtversterkende elementen is dat, zoals we al gezegd hebben, een indicatie voor aanzetten tot discriminatie, maar essentieel zijn ze niet.
Belangrijk is dat men zich realiseert dat zowel in de directe als in de indirecte vorm de uitlating erop gericht moet zijn om bij die ander of anderen het idee te wekken om een bepaalde groep, in dit geval dus moslims, discriminatoir te behandelen. Dat is de consequentie van het woord aanzetten.

Als we de uitlating van Wilders aan deze eis toetsen zien we dat door de interviewer aan Wilders de vraag wordt gesteld wat het eerste is dat hij gaat veranderen als hij het morgen voor het zeggen krijgt in Nederland. Hij antwoordt daarop: *'de grenzen gaan nog diezelfde dag dicht'*. De betekenis van zijn woorden is dat als **hij** het morgen voor het zeggen krijgt, **hij** de grenzen nog diezelfde dag dicht doet. Uit deze uitlating blijkt geen gerichtheid van de uitlating op het **bij anderen** wekken van het idee dat **die anderen** discriminerende handelingen gaan plegen.

De situatie waarin een politicus in zijn partijprogramma een bepaalde discriminerende maatregel heeft opgenomen, zoals bijvoorbeeld de hier ten laste gelegde uitlating: *'de grenzen gaan voor niet-westerse allochtonen dicht'*, is een in onze ogen moeilijk punt. Valt het enkel opnemen van dergelijke partijpunten in een partijprogramma reeds onder aanzetten tot discriminatie? Betreffende politicus hoopt natuurlijk dat veel mensen op hem stemmen zodat hij de politieke macht krijgt om de voorgestane maatregel in werkelijkheid te kunnen doorvoeren. En wellicht zegt hij ook: stem op mij opdat ik deze maatregel kan doorvoeren. Deze uitlatingen van de betreffende politicus zijn er echter niet rechtstreeks op gericht om bij het kiezerspubliek het idee te wekken dat zij zelf, het kiezerspubliek, discriminerende handelingen gaan plegen. Wij menen daarom dat er in deze situatie **geen** sprake is van aanzetten tot discriminatie in **directe** zin.

Vervolgens beoordelen we of er sprake is van aanzetten tot discriminatie in indirecte zin. Het is natuurlijk heel wel denkbaar dat een politicus met een uitlating waarin hij aangeeft wat hij zelf aan maatregelen wil doorvoeren, indirect ook dingen zegt die er wel degelijk op gericht zijn om zijn toehoorders op de gedachte te brengen ook zelf een duit in het zakje te doen. Indirect zou hij met de uitlating of uitlatingen die hij daarnaast doet ook anderen kunnen oproepen zelf

discriminerende handelingen jegens een bepaalde groep te gaan verrichten. Dan is de uitlating wel in zijn basisvorm aanzetten tot discriminatie in indirecte zin. Derhalve is het zaak om heel goed te analyseren wat de betreffende politicus zegt en schrijft.

Terug naar Wilders. Is de uitlating: *'De grenzen gaan nog diezelfde dag dicht voor alle niet-westerse allochtonen'* erop gericht om, zonder het met zoveel woorden te zeggen, anderen op het idee te brengen om niet-westerse allochtonen dan wel moslims discriminatoir te behandelen? Naar onze mening niet. De strekking van de uitlating is niet dat hetgeen Wilders van plan is, een aansporing of een voorbeeld zou moeten zijn voor anderen om ook maar discriminatoire handelingen te gaan plegen. Het is daarbij dan onduidelijk wat de inhoud van de door anderen te geven discriminatoire behandeling zou zijn. Kortom, naar zijn bewoordingen bezien is dit ook **indirect, geen** aanzetten tot discriminatie.

Tot nu toe hebben wij de uitlating op zich zelf beoordeeld, los van de samenhang. Indien men de samenhang wel in de beoordeling meeneemt springt onmiddellijk de samenhang met de tweede uitlating in het oog. De verbinding tussen de twee uitlatingen is immers de vraag van de journalist: *'Wat schieten we daar mee op?'* en de tweede ten laste gelegde uitlating luidt: *'De demografische samenstelling van de bevolking is het grootste probleem van Nederland. Ik heb het over wat er naar Nederland komt en wat zich hier voortplant. Als je naar de cijfers kijkt en de ontwikkeling daarin... Moslims zullen van de grote steden naar het platteland trekken. We moeten de tsunami van de islamisering stoppen. Die raakt ons in ons hart, in onze identiteit, in onze cultuur. Als we ons niet verweren, zullen alle andere punten uit mijn programma voor niks blijken te zijn.'*

De samenhang met deze tweede uitlating, en de samenhang met de rest van de tekst, zou de indruk kunnen wekken dat we ons moeten verweren en dat we de islamisering moeten stoppen. De vraag is of dat maakt dat we kunnen oordelen dat de argumenten worden gegeven om een groep discriminatoir te behandelen, en dat de bewoordingen er op gericht zijn het idee te wekken om de discriminerende behandeling te geven. De vraag is: welke discriminatoire behandeling? Indirect aanzetten tot discriminatie is het verhuld aanzetten tot discriminatie, waarbij wel duidelijk moet zijn tot welke min of meer concrete discriminatoire behandeling anderen worden aangezet. Dat wordt hier niet duidelijk. Derhalve is er ook bezien in samenhang met de rest van de uiting geen sprake van aanzetten tot discriminatie.

De eerste ten laste gelegde uitlating zet daarom niet aan tot discriminatie, ook niet in samenhang met de tweede ten laste gelegde uitlating en de rest van de tekst bezien.

Zoals we al aangaven, is het opnemen van een discriminerende maatregel in een partijprogramma van een politicus een moeilijk punt in het kader van aanzetten tot discriminatie. Omdat, zoals gezegd, wegens de consequentie van het woord aanzetten in de

delictsomschrijving, het van belang is dat bij ánderen het idee wordt gewekt om zelf een bepaalde groep op een concreet aangegeven wijze discriminatoir te gaan behandelen, is het opnemen van een maatregel in een partijprogramma ons inziens in beginsel niet voldoende om te kunnen spreken van aanzetten.
Men zou de mening kunnen zijn toegedaan dat het opnemen en publiek maken van punten in een partijprogramma niet alleen gericht is op het eigen handelen van de partij als deze het voor het zeggen zou hebben, maar ook erop gericht is om bij andere politici, of de overheid in het algemeen het idee te wekken tot een dergelijke maatregel over te gaan. Zo geredeneerd zou er enkel met het opnemen van een discriminerende maatregel in een partijprogramma, in beginsel worden aangezet tot discriminatie.
Ons inziens voert deze redenering te ver.

Indien er echter voor zou worden gekozen deze lijn van redeneren toch te volgen en men dus tot het oordeel zou komen dat met de hier ten laste gelegde uitlating in beginsel wel tot discriminatie wordt aangezet, dan zou naar onze mening het driestappenkader moeten worden toegepast. Dit houdt dan in dat vervolgens de context van de uitlating en, als derde stap, de onnodige buitensporigheid van de uitlating dienen te worden beoordeeld.

Wilders doet zijn uitlatingen in het kader van een voor hem van betekenis zijnde bijdrage aan een maatschappelijk debat. Een maatschappelijk debat over immigratie dat in voor zover wij weten alle landen van West-Europa gevoerd wordt en dat gevoerd wordt naar aanleiding van daadwerkelijk bestaande problemen. Ook het Europees Hof benadrukt in de uitspraak Soulas dat de problemen die samenhangen met de vestiging en de integratie van immigranten in de gastlanden, momenteel het onderwerp vormen van uitgebreide discussies in de Europese maatschappijen, zowel op politiek gebied als in de media.[141] Wilders doet zijn uitlating als politicus in het maatschappelijk debat over de immigratie van en integratie van niet-westerse allochtonen, met name moslims, in Nederland. Dit is een debat dat in Nederland in vele vormen gevoerd wordt, waarbij de standpunten aanzienlijk kunnen verschillen en de emoties hoog

[141] Vergelijk bijvoorbeeld EHRM 10 juli 2008, nr. 15948/03, *Soulas/Frankrijk*, paragraaf 36 – 38: 'Het Hof begint met de vaststelling dat de kwesties die worden aangeroerd in het gewraakte boek van algemeen belang zijn: de problemen die samenhangen met de vestiging en de integratie van immigranten in de gastlanden vormen momenteel het onderwerp van uitgebreide discussies in de Europese maatschappijen, zowel op politiek gebied als in de media. Deze constatering is wel in het bijzonder van toepassing op Frankrijk, waar, in de loop der jaren, een groot aantal buitenlanders zijn opgevangen, en dat verplicht was opvangmogelijkheden te realiseren, en beleid te ontwikkelen om deze bevolkingsgroep te integreren. Deze integratie kan echter uitsluitend het resultaat zijn van een lang en moeizaam proces, dat mislukkingen met zich mee kan brengen, en problemen met de uitvoering, waarvan een gedeelte van deze bevolking de nadelige gevolgen ondervindt. Hieruit komen problemen voort als een slechte verstandhouding en onbegrip die, in het ergste geval, uitlopen op gewelddadige botsingen tussen de politie en bepaalde radicale elementen van deze bevolkingsgroep. De problemen waar de verschillende Staten het hoofd aan moeten bieden met betrekking tot het realiseren van hun immigratie- en integratiebeleid, zijn uiteraard verschillend. Hetzelfde geldt voor de invloed van dit beleid op zowel de geïmmigreerde bevolkingsgroep als de autochtone bevolking, evenals op de verhoudingen tussen deze groepen, die van verschillende, met name historische, demografische en culturele factoren afhankelijk zijn (...).'

kunnen oplopen, maar waarover naar ons inzicht de consensus bestaat dat het een debat is dat gevoerd moet worden. Wij menen dat die context van het maatschappelijk debat maakt dat een potentieel strafbaar tot discriminatie aanzettend karakter hierdoor aan de uitlating zou worden ontnomen.

Vervolgens dient als derde en laatste stap in het toetsingskader te worden beoordeeld, of er sprake is van onnodige buitensporigheid. Hiervan is sprake als er, gelet op de inhoud en de bewoordingen van de in de uitlating voorgestelde maatregel, een wanverhouding bestaat tussen die maatregel en het onderliggende maatschappelijk probleem. In het licht van het door Wilders beoogde en met argumenten onderbouwde doel om de islamisering tot staan te brengen, is de door hem voorgestelde maatregel om geen moslims meer toe te laten op zich functioneel om dat doel te bereiken. Wilders bedient zich bij het doen van de uitlating niet van krachtversterkende bewoordingen. Noch naar de inhoud van zijn boodschap noch naar de bewoordingen bezien, is er dus een wanverhouding tussen de door hem voorgestelde maatregel en het onderliggende maatschappelijk probleem zoals Wilders dat ziet. De in de uitlating voorgestelde maatregel is derhalve niet onnodig buitensporig. Dit brengt ons tot de conclusie dat ook in het geval men de uitlating in beginsel als een tot discriminatie aanzettende uitlating zou beoordelen, het strafbare karakter uiteindelijk aan dit aanzetten tot discriminatie wordt ontnomen.

Zoals u heeft gemerkt wijden wij geen woorden aan de vraag of de maatregel die Wilders voorstelt discriminatoir zou zijn als deze werkelijk zou worden uitgevoerd. De beoordeling dat deze uitlating niet strafbaar is, betekent niet om die reden dat de voorgestelde maatregel ook niet discriminatoir zou zijn, als deze daadwerkelijk zou worden ingevoerd. De vraag of de maatregel uitgevoerd mag worden is echter geen onderdeel van dit strafproces. We bepalen hier alleen of deze uitlating, dit voorstel, op deze manier strafbaar is.

Feit 3, uitlating 2
Die tweede uitlating die ten laste is gelegd luidt:

'De demografische samenstelling van de bevolking is het grootste probleem van Nederland. Ik heb het over wat er naar Nederland komt en wat zich hier voortplant. Als je naar de cijfers kijkt en de ontwikkeling daarin... Moslims zullen van de grote steden naar het platteland trekken. We moeten de tsunami van de islamisering stoppen. Die raakt ons in ons hart, in onze identiteit, in onze cultuur. Als we ons niet verweren, zullen alle andere punten uit mijn programma voor niks blijken te zijn.'

Nadat Wilders heeft gezegd dat hij de grenzen wil sluiten voor niet-westerse allochtonen, vraagt de verslaggever *'Wat schieten we daarmee op?'* De ten laste gelegde uitlating is het antwoord van Wilders.

Zoals hiervoor bij de bespreking van uitlating 1 werd gezegd, wordt naar zijn bewoordingen bezien met deze uitlating niet het idee gewekt, direct noch indirect, om moslims discriminatoir te behandelen. Er is geen concrete reden om aan te nemen dat het stoppen van de tsunami van islamisering op enigerlei wijze moet leiden tot het discriminatoir behandelen van **moslims**. Hoewel de demografische toename van moslims genoemd wordt, hebben we bij de beoordeling van 'aanzetten tot haat' al geconcludeerd dat Wilders zich met deze uitlating richt op het stoppen van de islamisering en niet op moslims *an sich*. De strekking van deze passage naar de bewoordingen bezien is dat Wilders niet wil dat onze identiteit en onze cultuur veranderen in de richting van een moslimcultuur. De bewoordingen zijn er niet op gericht bij anderen een idee te wekken om moslims discriminatoir te gaan behandelen, ook niet als Wilders zegt: *'we moeten ons verweren'*. Onduidelijk is op welk idee voor een discriminatoire behandeling die bewoordingen gericht zouden moeten zijn.

Als we kijken naar de samenhang tussen de eerste ten laste gelegde uitlating en de tweede ten laste gelegde uitlating, zou de indruk kunnen ontstaan, zoals we zojuist ook hebben geoordeeld, dat we ons moeten verweren en dat we de islamisering moeten stoppen door de grenzen dicht te doen voor moslims. Om te concluderen dat er sprake is van aanzetten tot discriminatie moet echter duidelijk zijn tot welke min of meer concrete discriminatoire handelingen wordt aangezet. Ook in samenhang bezien wordt niet duidelijk op welke ideeën om moslims discriminatoir te behandelen de uitlating gericht zou kunnen zijn. Ook bezien in samenhang met de rest van de uiting is er daarom geen sprake van aanzetten tot discriminatie.

Wij willen er op dit punt in ons requisitoir op wijzen dat het in het strafrecht niet kan gaan om wat men de spreker aan achterliggende ideeën of bedoelingen toedicht. Dan zouden wij immers als OM moeten gaan beoordelen wat Wilders denkt, en dat kan niet. Gedachten zijn vrij in absolute zin, omdat we iemands gedachten niet kunnen kennen, en dat overigens ook niet willen. In het strafrecht kan het daarom alleen gaan om wat de spreker daadwerkelijk zegt of schrijft en wat hij of zij daarmee uitdrukt. Nu Wilders zich tijdens de zitting op zijn zwijgrecht beroept en ons ook anderszins geen nadere toelichting of commentaar van zijn kant bekend is met betrekking tot de hier ten laste gelegde uitlating, moeten wij de beoordeling derhalve beperken tot de wijze waarop wij deze in de publicatie aantreffen en de duiding daarvan binnen het artikel als geheel.

Feit 3, uitlating 3
De derde uitlating luidt:

'Natuurlijk. 99 Procent van de mensen die daar zijn komen wonen, is van islamitische afkomst'

In het interview schetst Wilders de teloorgang van de Utrechtse wijk Kanaleneiland, die volgens hem een vieze, smerige wijk is geworden, waar veel inactiviteit en criminaliteit voorkomt. Op de

vraag van de verslaggever *'Heeft dat iets met de islam te maken?'* antwoordt Wilders met genoemde uitlating.

Bij de beoordeling van 'aanzetten tot haat' hebben we geoordeeld dat deze uitlating in samenhang met de rest van de tekst bezien betrekking heeft op moslims.

Er is met deze uitlating, bezien naar zijn bewoordingen, geen sprake van direct aanzetten tot discriminatie. Er wordt niet een idee voor een discriminatoire behandeling opgewekt, waarbij die discriminerende behandeling min of meer expliciet wordt uitgespeld. Er is ook geen sprake van indirecte discriminatie. De bewoordingen zijn niet zo gekozen dat ze er op gericht zijn het idee voor enige discriminatoire behandeling te wekken.

In samenhang met de passage over de teloorgang van Kanaleneiland, zou men de uitlating kunnen zien als argumentatie voor het geven van een discriminatoire behandeling. Het argument is dan dat de wijk Kanaleneiland vies en smerig is geworden doordat de meerderheid van de bewoners van islamitische afkomst is. Dit is echter niet het aanzetten tot discriminatie, maar wellicht wel het aanzetten tot het ontwikkelen van een discriminatoire visie of overtuiging, namelijk de visie dat de aanwezigheid van een groot aantal moslims zorgt voor verloedering en toename van inactiviteit en criminaliteit in een samenleving. Zoals wij bij de behandeling van de theorie al hebben aangegeven kan dit uiteraard wel bepaalde gevoelens oproepen, maar is het aanzetten tot een discriminatoire visie als zodanig niet strafbaar gesteld.

Maakt de samenhang met de gehele tekst dit oordeel anders? We hebben bij de beoordeling van aanzetten tot haat geoordeeld dat Wilders zich richt tegen de in zijn ogen ongewenste effecten van islamisering. Met de toename van het aantal moslims in Kanaleneiland, nemen ook de invloed van de godsdienst en de in zijn ogen schadelijke effecten daarvan toe. Wilders richt zich dus, in samenhang met de rest van de tekst bezien, op het verminderen van de invloed van de islam. Ook de gehele samenhang van de tekst maakt dus niet dat er met de uitlating wordt aangezet tot discriminatie van moslims.

Noch naar de bewoordingen, noch in samenhang met de rest van de tekst bezien valt deze uitlating van Wilders onder 'aanzetten tot discriminatie'.

Ook hier heeft de zinsnede met betrekking tot de wijkagenten uit het artikel 'Stop de tsunami' geen invloed op de beoordeling van de ten laste gelegde uitlating omdat de aard en strekking van het interview hierdoor niet anders wordt.[142]

---

[142] In de versie van het interview op www.geertwilders.nl, staat voorafgaand aan de ten laste gelegde uitlating een passage die niet in het artikel in de Volkskrant voorkomt. Die zin, die dus betrekking heeft op de teloorgang van de wijk Kanaleneiland, luidt: *'Praat maar eens met de wijkagenten, wat ze iedere dag meemaken. Veel ellende, veel criminaliteit'.*

Feit 3, uitlating 4

'Absoluut. De cijfers tonen dat aan. Een op de vijf Marokkaanse jongeren staat als verdachte bij de politie geregistreerd. Hun gedrag vloeit voort uit hun religie en cultuur. Je kunt dat niet los van elkaar zien. De paus had laatst volkomen gelijk: de islam is een gewelddadige religie. Islam betekent onderwerping en bekering van niet-moslims. Die interpretatie geldt in de huiskamers van die probleemjongeren, in de moskeeën. Het zit in die gemeenschap zelf'.

Als Wilders heeft gezegd *'Natuurlijk. 99 procent van de mensen die daar zijn komen wonen, is van islamitische afkomst.'* vraagt de interviewer: *'Dus er is een verband tussen de islam en criminaliteit?'* Wilders antwoordt met deze tweede uitlating.

Wilders legt in de gehele uitlating een verband tussen enerzijds religie en cultuur en anderzijds crimineel gedrag, dat volgens hem voortkomt uit die islamitische religie en cultuur. Men kan allerlei vraagtekens zetten bij de verbanden die hij ziet, en men kan ze ook als flauwekul bestempelen. Bij de beoordeling van aanzetten tot haat hebben we echter al geoordeeld dat deze uitlating naar de bewoordingen en in samenhang bezien gericht is op de islam of op het gedrag dat, volgens Wilders, voortvloeit uit de islam. De uitlating heeft derhalve geen betrekking op moslims.

Er wordt daarom in elk geval niet direct aangezet tot discriminatie van moslims. De woorden *'Het zit in die gemeenschap zelf'* bijvoorbeeld, zijn er niet op gericht bij anderen het idee te wekken moslims te discrimineren. Ook indirect wordt er niet aangezet tot discriminatie, omdat de argumenten en de bewoordingen van de uitlating er niet op gericht zijn het idee te wekken om moslims discriminatoir te behandelen, ook niet op verhulde wijze. De strekking van het gehele interview is dat Wilders zich verzet tegen de groeiende invloed van de islam. De samenhang met de rest van de tekst maakt de beoordeling van de uitlating daarom niet anders.

Concluderend zeggen we dat deze uitlating naar zijn bewoordingen bezien niet is het aanzetten tot discriminatie van moslims, noch direct, noch indirect, en de samenhang maakt dat niet anders.

Zoals reeds opgemerkt bij de behandeling van deze uitlating bij feit 2, wijkt in de versie van dit artikel op de website www.geertwilders.nl deze uitlating op twee punten af. Achter de zin *'Islam betekent onderwerping en bekering van niet-moslims...'* staat in deze versie het zinsdeel *'...desnoods met oorlog.'* De laatste zin luidt in deze versie *'Het zit dus in die gemeenschap zelf.'* Hier staat het woord 'dus' en in de eerstgenoemde versie niet. Dit verschil in tekst verandert niets aan de zojuist gegeven beoordeling, ook niet als we de uitlating bezien in samenhang met de rest van de tekst.

Feit 3, uitlating 5
De vijfde uitlating die ten laste is gelegd luidt:

'Iedereen past zich aan onze dominante cultuur aan. Wie dat niet doet, is hier over twintig jaar niet meer. Die wordt het land uitgezet.'

Zoals geoordeeld bij de behandeling van deze uitlating in het kader van aanzetten tot haat is duidelijk dat deze uitlating betrekking heeft op moslims.
Daar zagen wij ook dat de uitlating een deel is van het antwoord op de vraag: *'Hoe ziet Nederland eruit in 2020, als u het mag zeggen? Zie je nog hoofddoekjes en döner kebabzaken?*[143] Wilders antwoordt dan: *'Wellicht een stuk minder. De moslims hangen in ieder geval onze normen en waarden aan. Ze accepteren de scheiding van kerk en staat en de gelijkheid van mannen, vrouwen en homoseksuelen. De overlast, de criminaliteit, de uitkeringsafhankelijkheid, de ellende zijn verdwenen. Iedereen past zich aan onze dominante cultuur aan. Wie dat niet doet, is hier over twintig jaar niet meer. Die wordt het land uitgezet.'*
Duidelijk is dat Wilders hier uitdrukt wat **hij** als gewenst toekomstbeeld ziet. Bij de beoordeling van uitlating 1 (waarin Wilders aangeeft dat als hij het morgen voor het zeggen heeft, hij de grenzen dichtdoet) is al uiteengezet dat dat nog niet maakt dat de uitlating er op gericht is **bij anderen** het idee te wekken om moslims discriminatoir te gaan behandelen. Ons inziens is dit, naar zijn bewoordingen bezien, dan ook in elk geval geen **direct** aanzetten tot discriminatie. De bewoordingen zijn er ook niet op gericht om op een verhulde manier, zonder het met zoveel woorden te zeggen, bij anderen het idee te wekken om moslims een discriminatoire behandeling te geven.

Bezien in samenhang met de rest van het artikel blijkt dat Wilders een relatie ziet tussen de islam en crimineel en ander ongewenst, al dan niet regelschendend, gedrag. Dat in zijn ogen ongewenste gedrag wil hij bestrijden. Hij wil dat iedereen zich aanpast aan onze dominante cultuur. Wat men hier ook van kan vinden, de samenhang werpt geen ander licht op de beoordeling dat de uitlating er niet op gericht is bij anderen het idee te wekken om moslims discriminatoir te gaan behandelen.

Er wordt daarom met deze uitlating, ook in samenhang bezien, niet aangezet tot discriminatie in de zin van artikel 137d Sr, niet in directe zin en niet in indirecte zin.

Men zou de mening kunnen zijn toegedaan dat het schetsen van een gewenste toekomstvisie inhoudende een discriminerende maatregel (ook als dat in het kader van een interview op verzoek van een interviewer wordt gedaan) toch een uitlating is die er tevens op gericht is bij anderen het idee te wekken die toekomstvisie te (helpen) realiseren. Zo bezien zou er met de

[143] Zoals gezegd luidt de vraag in het artikel 'Stop de tsunami' anders en maakt dit geen verschil voor de beoordeling.

uitlating, zowel naar de bewoordingen als in samenhang, indirect worden aangezet tot discriminatie. Ons inziens, wij zeiden het al eerder, voert een dergelijke redenering te ver. Indien men er echter voor zou kiezen deze lijn van redeneren toch te volgen en dus tot het oordeel zou komen dat met de hier ten laste gelegde uitlating in beginsel wel tot discriminatie wordt aangezet, dan zouden vervolgens de context en de onnodige buitensporigheid van de uitlating moeten worden beoordeeld.

Zoals we bij de beoordeling van de eerste ten laste gelegde uitlating uit dit interview reeds zagen, dient in het licht van de contextuele toetsing te worden vastgesteld dat Wilders de uitlating doet als politicus in het kader van een voor hem van betekenis zijnde bijdrage aan een maatschappelijk debat. Een debat over immigratie en integratie van niet-westerse allochtonen, met name moslims, in Nederland.
Wij menen dat die context van het maatschappelijk debat maakt dat een potentieel strafbaar tot discriminatie aanzettend karakter hierdoor aan de uitlating zou worden ontnomen. Evenals bij de eerste ten laste gelegde uitlating werd geoordeeld, geldt ook hier dat de door Wilders voorgestelde maatregel dat iedereen zich aan de dominante cultuur aanpast en anders het land wordt uitgezet, objectief gezien functioneel is in het licht van het door hem beoogde doel om de islamisering tot staan te brengen. Omdat Wilders zich ook hier naar de bewoordingen bezien niet buitensporig uitlaat, kan er worden geconcludeerd dat ook in het geval men de uitlating in beginsel als een tot discriminatie aanzettende uitlating zou beoordelen, het strafbare karakter hieraan uiteindelijk wordt ontnomen. Er is derhalve geen sprake van een strafbaar aanzetten tot discriminatie van mensen in de zin van artikel 137d Sr.

Feit 3, uitlating 6
De zesde uitlating:

'We hebben een gigantisch probleem met moslims, het loopt aan alle kanten de spuigaten uit, en we komen met oplossingen waarmee je een muis nog niet het hok in krijgt.'

Bij het beoordelen van feit 2 is uiteengezet dat noch uit de bewoordingen, noch uit de samenhang duidelijk wordt wat Wilders hier precies bedoelt te zeggen.

Wel is duidelijk dat de uitlating er naar de bewoordingen bezien in elk geval niet op is gericht bij anderen het idee te wekken om moslims discriminatoir te gaan behandelen. Als we bezien of de uitlating indirect aanzet tot discriminatie, kunnen we concluderen dat Wilders met deze uitlating mogelijk een **argumentatie** geeft om moslims discriminatoir te behandelen. Hij geeft immers aan dat we een gigantisch probleem hebben met moslims. De **bewoordingen** van de uitlating zijn er echter niet op gericht, ook niet op een verhulde manier, om bij anderen het idee te wekken moslims discriminatoir te gaan behandelen. De samenhang met de rest van de tekst, die

de strekking heeft dat Wilders zich verzet tegen de islamisering, maakt de betekenis van de uitlating niet anders.

Er wordt dus niet, ook niet in samenhang bezien, aangezet tot discriminatie van mensen.

In de andere versie van dit artikel op www.geertwilders.nl staat voorafgaand aan de ten laste gelegde uitlating de tekst: *'Het argument is dat een hele groep het in alle statistieken aanzienlijk slechter doet dan anderen.'* Wilders geeft hier een argument voor de daaropvolgende stelling dat we een gigantisch probleem hebben met moslims. In deze uitlating wordt mogelijk een argumentatie neergelegd om moslims discriminatoir te behandelen. Ook hier ontbreken echter de bewoordingen die erop gericht zijn om het idee te wekken om moslims daadwerkelijk discriminatoir te behandelen. Tevens blijft onduidelijk wat de discriminatoire behandeling concreet zou moeten inhouden. Dit maakt derhalve de conclusie ten aanzien van de uitlating niet anders.

Feit 3, uitlating 7
De volgende uitlating luidt:

'Die Marokkaanse jongens zijn echt gewelddadig. Zij rammen mensen vanwege hun seksuele geaardheid in elkaar. Ik heb nooit geweld gebruikt.'

Zoals eerder gezegd is deze uitlating een reactie op de constatering van de interviewer dat Wilders harde repressie van allochtone probleemjongeren bepleit. Bij de beoordeling in het kader van aanzetten tot haat zagen wij dat zowel uit de uitlating als uit de samenhang blijkt dat deze alleen betrekking heeft op Marokkaanse danwel allochtone jongeren die problemen veroorzaken, crimineel of gewelddadig zijn.
Omdat de uitlating geen betrekking heeft op het zijn van moslim in het algemeen, kan er reeds geen sprake zijn van aanzetten tot discriminatie van moslims. Overigens zijn de bewoordingen er ook niet op gericht, direct of indirect, om bij anderen het idee te wekken een bepaalde groep discriminatoir te behandelen. Wilders signaleert met deze uitlating enkel het gewelddadige gedrag van de desbetreffende jongeren. Dit is daarom geen aanzetten tot discriminatie.

Feit 3, uitlating 8
De volgende uitlating luidt:

'Van die tsunami van een ons wezensvreemde cultuur die hier steeds dominanter wordt. Daar moet een halt aan worden toegeroepen.'

Naar zijn bewoordingen bezien gaat de uitlating niet over moslims.

Om de uitlating te interpreteren hebben we de samenhang nodig. Dan blijkt, en dit is toegelicht bij het beoordelen van aanzetten tot haat, dat Wilders een halt wil toeroepen aan de volgens hem toenemende invloed van de islam en de islamitische cultuur.

De uitlating heeft derhalve geen betrekking op moslims. De uitlating is er dan ook niet op gericht, direct of indirect, om bij anderen ideeën op te wekken moslims discriminatoir te behandelen. Onduidelijk is ook wat die discriminatoire behandeling dan in zou moeten houden.

De uitlating is daarom niet strafbaar als aanzetten tot discriminatie van mensen.

De tweede set uitlatingen in feit 3 is gebaseerd op een **Internetcolumn van 6 februari 2007 op de website www.geenstijl.nl en/of de website www.pvv.nl), getiteld 'Mohammed (deel II): de islamitische invasie.'**

Feit 3, uitlating 9 en 10
Uitlating 9:

'In het Nederlands Dagblad van afgelopen zaterdag wordt ook professor Ralphael Israeli geciteerd die een "Derde Islamitische Invasie van Europa" voorspelt middels "penetratie, propaganda, bekering en demografische veranderingen". In zijn ogen plegen de Europeanen met de oprukkende Islam zelfs "demografische zelfmoord". De eerste islamitische invasie werd na de verovering van Spanje, Portugal en het zuiden van Frankrijk in het jaar 732 gestopt bij Poitiers en de tweede invasiepoging door de Ottomaanse Turken werd voor de poorten van Wenen gekeerd toen ze daar in 1683 gelukkig de pan in werden gehakt. Volgens prof. Israeli maakt de derde invasiepoging die nu in Europa gaande is veel meer kans op succes.

De man heeft volkomen gelijk. De moslimpopulatie verdubbelt elke generatie – 25 jaar – en het aantal islamieten in ieder Europees land neemt meer dan zorgwekkende vormen aan.'

Uitlating 10:

'Nederland als islamitisch missieland. Was een terrorist Mohammed B. al niet te stoppen, de tactiek van penetratie, propaganda, bekering en demografische verandering zal inderdaad succesvol blijken indien de laffe politieke elite van VVD tot PvdA en SP tot CDA en hun Europese geestverwanten erover blijven zwijgen en diegenen die dat niet doen verketteren en demoniseren. Er is genoeg islam in Europa en Nederland. De PVV zal zich met man en macht verzetten tegen deze derde islamitische invasiepoging.'

Zoals al eerder weergegeven gaat het in deze uitlatingen om de islamitische invasie waar professor Israeli het over heeft, en over Nederland als islamitisch missieland. Er wordt door

Wilders aangekondigd dat de PVV zich met man en macht zal verzetten tegen, zoals hij het noemt, de derde islamitische invasiepoging. Wij hebben al eerder gesteld dat wij deze uitlatingen beschouwen als de uitlatingen van Wilders zelf.

In deze uitlatingen zijn geen bewoordingen te vinden waarmee bij anderen het idee wordt gewekt om moslims discriminatoir te behandelen, niet direct en ook niet indirect. De samenhang met de rest van de tekst in deze column maakt dat niet anders. Er wordt derhalve met deze uitlatingen niet aangezet tot discriminatie van moslims.

De derde set uitlatingen in feit 3 is gebaseerd op een artikel in **Dagblad de Pers van 13 februari 2007 met als titel een citaat van Wilders: 'Ik heb goede bedoelingen'**

Zoal gezegd bestaat van dit interview een tekstueel op sommige punten afwijkende versie, maar zijn de algehele aard en strekking van beide versies hetzelfde. Wanneer de afwijkende tekst de beoordeling van de uitlatingen raakt zal dat worden aangegeven.

Feit 3, uitlating 11
De eerste ten laste gelegde uitlating uit dit artikel is:

'We willen genoeg. De grenzen dicht, geen islamieten meer Nederland in, veel moslims Nederland uit, denaturalisatie van Islamitische criminelen.'

De ten laste gelegde uitlating staat als volgt in het interview:

Interviewer: *'Vooral minder islam, zegt u.'*
Wilders: *'Let op hè, niet alléén. We zijn geen one-issue partij.'*
Interviewer: *'Ik snap het. Wat wilt **u** over vier jaar hebben bereikt op dat punt?'*
Wilders: *'We zitten in de oppositie, het is relatief wat we kunnen bereiken.'*
Interviewer: *'Maar over vier jaar moet **u** toch kunnen laten zien dat **u** iets tegen de islam heeft gedaan?'*
En dan antwoordt Wilders: *'We willen genoeg. De grenzen dicht, geen islamieten meer Nederland in, veel moslims Nederland uit, denaturalisatie van Islamitische criminelen.'*

Het behoeft geen toelichting dat deze uitlating betrekking heeft op moslims in het algemeen.

De passage *'De grenzen dicht, geen islamieten meer Nederland in'* lijkt qua inhoud sterk op de eerder behandelde passage *'De grenzen gaan nog diezelfde dag dicht voor alle niet-westerse allochtonen'*. Bij die passage hebben wij al uiteengezet waarom hiermee naar onze mening niet strafbaar wordt aangezet tot discriminatie. Wij brengen in herinnering dat wij bij die passage hebben overwogen dat als een politicus in zijn partijprogramma een bepaalde discriminerende

maatregel heeft opgenomen, dat nog niet betekent dat er sprake is van aanzetten tot discriminatie in directe zin.

Met de ten laste gelegde uitlating wordt niet direct aangezet tot discriminatie, omdat de uitlating er niet op gericht is **bij anderen** een idee op te wekken of te versterken. Een aansporing aan **anderen** om te realiseren dat er geen islamieten meer Nederland in komen, en veel moslims Nederland uit gaan, is hier niet in te lezen.
In de ten laste gelegde uitlating wordt ook niet indirect aangezet tot discriminatie. Er is niet te zien wat de discriminatoire handeling waar toe wordt aangespoord dan zou moeten inhouden.

Voor wat betreft de samenhang met de rest van de tekst is bij aanzetten tot haat reeds geoordeeld dat als Wilders het in dit interview over moslims heeft, hij dat doet vanwege de in zijn ogen slechte aspecten van de islam die zich volgens hem manifesteren in het gedrag van moslims. In het interview roept hij nergens anderen op om op enige wijze te handelen tegen moslims. Dat maakt dat de samenhang het oordeel, dat er geen sprake is van aanzetten tot discriminatie, niet verandert.

Evenals bij eerdere uitlatingen over het sluiten van de grenzen en het uitzetten van mensen (uitlating 1 en 5) werd opgemerkt, zou men ook bij deze uitlating de mening kunnen zijn toegedaan dat deze ruimte biedt om te oordelen dat de uitlating er tevens op gericht is bij anderen, namelijk bij andere politici het idee te wekken de geschetste discriminerende maatregelen uit te voeren of uitvoering daarvan na te streven.
Zo bezien zou met er de uitlating, zowel naar de bewoordingen als in samenhang indirect worden aangezet tot discriminatie.
Ook hier moet echter worden geconcludeerd dat Wilders de uitlating doet in het kader van een voor hem van belang zijnde bijdrage aan een maatschappelijk debat over de islam en de in zijn ogen slechte aspecten van de islam die zich manifesteren in het gedrag van moslims. De maatregel om de grenzen te sluiten voor islamieten, veel moslims Nederland uit te zetten en Islamitische criminelen te denaturaliseren is, objectief gezien, functioneel in het licht van zijn boodschap om de in zijn ogen slechte aspecten van de islam tegen te gaan. Hij bedient zich daarbij in de uitlating niet van grove bewoordingen, waardoor de uitlating ook niet naar zijn bewoordingen onnodig buitensporig is. Zou men in beginsel dus concluderen dat het hier een tot discriminatie aanzettende uitlating betreft, dan zou de context het strafbare karakter hieraan ontnemen. Ook met deze uitlating is derhalve geen sprake van aanzetten tot discriminatie in de zin van artikel 137d Sr.

Feit 3, uitlating 12
De volgende uitlating is:

'Het zijn de feiten. De islam is een gewelddadige religie. Als Mohammed hier vandaag leefde zou ik voorstellen om hem als extremist met pek en veren het land uit te jagen.'

Deze uitlating gaat duidelijk niet over moslims, maar heeft betrekking op de religie islam. De samenhang met de rest van het artikel, waarin Wilders zich richt tegen de islam als godsdienst, maakt dat niet anders.

Nu niet aan het vereiste is voldaan dat een uitlating onmiskenbaar betrekking moet hebben op **mensen** om aan te kunnen zetten tot discriminatie van **mensen**, is deze niet strafbaar in de zin van artikel 137d Sr.

Bij de behandeling van feit 2 is al gezegd dat er ook een andere versie van deze uitlating is opgenomen in hetzelfde interview, maar dan geplaatst op de website van de PVV en op de website www.geertwilders.nl, en dat deze luidt:

'Het zijn de feiten. De islam is een gewelddadige religie. Als Mohammed hier vandaag leefde zou de Kamer er onmiddellijk mee instemmen om hem met pek en veren het land uit te jagen.'

Dit verschil in tekst is niet van invloed op de interpretatie en de beoordeling van de uitlating in het kader van aanzetten tot discriminatie.

Feit 3, uitlating 13

De derde uitlating uit het interview met de Pers luidt:

'Oud-chef van de Mossad Efraim Halevy zegt dat de Derde Wereldoorlog is begonnen. Die woorden neem ik niet in de mond, maar het klopt wel.'

Bij de beoordeling van aanzetten tot haat hebben we geoordeeld dat het niet helemaal duidelijk wordt of Wilders het hier heeft over een Derde Wereldoorlog tussen moslims en anderen of tussen de islam en het westen. Gezien de strekking van het interview, waarin Wilders zich richt tegen de islam, neigen wij er naar te oordelen dat Wilders het hier heeft over de islam, en dat de term 'Derde Wereldoorlog' dus overdrachtelijk is bedoeld.

Van welke betekenis men ook uitgaat, met deze uitlating wordt in elk geval niet direct of indirect aangezet tot discriminatie van moslims. De uitlating is er überhaupt niet op gericht anderen op het idee te brengen enige actie te ondernemen.

Feit 3, uitlating 14

De laatste uitlating uit dit interview die ten laste is gelegd luidt:

'Ik heb goede bedoelingen. We laten iets gebeuren waardoor dit een totaal andere samenleving wordt. Ik weet ook wel dat er over een paar decennia nog geen islamitische meerderheid is. Maar het groeit wel. Met agressieve elementen, imperialisme. Loop over straat en zie waar het toe leidt. Je voelt dat je niet meer in je eigen land leeft. Er is een strijd gaande en we moeten ons verdedigen. Er zijn straks meer moskeeën dan kerken!'

Bij de beoordeling van aanzetten tot haat hebben we geoordeeld dat puur naar de bewoordingen bezien, het er op lijkt dat deze uitlating betrekking heeft op moslims. Als echter naar de samenhang met de rest van de uiting wordt gekeken, dan geeft dit een andere betekenis aan de uitlating: Wilders richt zich tegen de islam en de vermeende manifestaties hiervan, maar niet tegen moslims als zodanig. Hij zegt in het interview bijvoorbeeld ook: *'Ik heb nog steeds alleen iets tegen de religie, niet tegen de mensen.'*

De zin *'Er is een strijd gaande en we moeten ons verdedigen'* roept anderen op om iets te doen, namelijk ons verdedigen, maar er wordt niet gezegd of uitgelegd hoe dat zou moeten. Er wordt in elk geval niet direct aangespoord om moslims discriminatoir te gaan behandelen.
Ook zijn de bewoordingen niet zodanig dat men nadrukkelijk op het idee wordt gebracht om die discriminerende behandeling te gaan geven. Onduidelijk is immers wat die discriminerende behandeling zou inhouden. Er is dan ook evenmin sprake van indirect aanzetten tot discriminatie van mensen.

De vierde set uitlatingen in feit 3 is gebaseerd op een artikel in **De Volkskrant van 8 augustus 2007 met als titel: 'Wilders: verbied de Koran, ook in moskee'**
Zoals al eerder aangegeven is dit een redactioneel artikel dat verwijst naar de ingezonden brief van Wilders in diezelfde krant, op diezelfde dag met de titel 'Genoeg is genoeg: verbied de Koran'.

Feit 3, uitlating 15
Als eerste uitlating is ten laste gelegd:

'Een verbod is een verbod. Dus moet niet alleen de verkoop, maar ook gebruik in moskeeën en bezit in huiselijke kring worden bestraft. Als dat in de huidige wetgeving niet kan, moet er een nieuwe verbodsbepaling komen.'

Bij de beoordeling van deze uitlating in het kader van aanzetten tot haat werd reeds duidelijk dat deze uitlating geen aanzetten tot haat is tegen **mensen**. Men zou kunnen menen dat omdat het hier over een boek gaat, het ook volstrekt duidelijk is dat het geen aanzetten tot discriminatie is van mensen.
Maar indien wij deze uitlating toetsen aan het geformuleerde criterium: het doen van een uitlating die erop gericht is om bij anderen het idee te wekken (of te versterken) om een

bepaalde groep discriminatoir te behandelen, dan komen wij tot de conclusie dat deze uitlating aan dit criterium voldoet.
Door het verbieden van de Koran worden moslims belemmerd in de uitoefening van hun godsdienst omdat ze niet meer vrijelijk kunnen beschikken over hun meest heilige geschrift. Dat zou een feitelijke achterstelling betekenen van moslims bij andere religieuze bevolkingsgroepen, die wel vrijelijk over hun heilige geschriften kunnen beschikken.
Door te stellen dat er een verbod moet komen en indien nodig een nieuwe wettelijke verbodsbepaling, richt Wilders zich niet **direct** tot anderen, in de zin dat het een rechtstreekse aansporing aan anderen is om tot die maatregel te komen. Hij benoemt weliswaar wat de discriminerende maatregel zou moeten inhouden, maar hij zegt niet **direct** tegen een bepaalde partij dat die tot die maatregelen zouden moeten komen. **Indirect** zijn de woorden er echter wel op gericht anderen, namelijk politici die het initiatief tot een dergelijk verbod of verbodsbepaling zouden kunnen nemen, nadrukkelijk op het idee te brengen om tot het instellen van deze maatregel over te gaan.

Anders dan bij de eerder beoordeelde uitlating waarin Wilders op een vraag van een interviewer aangeeft dat als **hij** het morgen voor het zeggen zou hebben, **hij** de grenzen zou sluiten voor alle niet-westerse allochtonen, of de uitlating waarin hij op verzoek van een interviewer **zijn** gewenste toekomstbeeld schetst over het uitzetten van mensen die zich niet aan de dominante cultuur aanpassen, drukt hij met deze uitlating niet alleen uit wat hijzelf gerealiseerd wil zien, maar doet hij daarmee ook meer in het algemeen een oproep aan anderen tot het nemen van de maatregel. De oproep de Koran te verbieden is er dan ook **indirect** op gericht anderen op het idee te brengen om moslims achter te stellen bij andere religieuze groepen en is dus aanzetten tot discriminatie.
Aangezien de rest van het artikel waarin deze uitlating wordt gedaan en de uitlating zelf zo expliciet helder zijn over het onderwerp, een verbod op de Koran, krijgt ook in samenhang bezien de uitlating geen andere betekenis. Zowel naar de bewoordingen als in samenhang beoordeeld, zet Wilders hiermee dus indirect aan tot discriminatie van moslims.

Dit brengt ons bij de volgende stap in het beoordelingsproces. Is er sprake van een context die de strafbaarheid aan het aanzetten tot discriminatie wegneemt? Wilders doet zijn uitlating in het kader van een bijdrage aan een maatschappelijk debat, meer specifiek een politiek debat. Een debat, zo valt uit het artikel op te maken, dat volgens hem gevoerd dient te worden omdat naar zijn visie het boek aanzet tot haat en moord en daarom niet in onze rechtsorde past. Hij ziet een bepaald gevaar in de Koran en het aankaarten daarvan is voor hem evident van grote betekenis. Hij wil, zo zegt hij, *'een signaal afgeven aan radicale moslims die de Koran zouden gebruiken om geweld te legitimeren'* en hij wil dat moslims *'afstand nemen van deze Koran'*. Wilders doet zijn uitlating dus in het kader van een voor hem van belang zijnd debat, waarmee de strafbaarheid van de uitlating in beginsel wordt weggenomen.

Dan de derde stap in het toetsingskader. Als we kijken naar de buitensporigheid van deze uitlating dient allereerst te worden opgemerkt dat de inhoud van zijn boodschap vérstrekkend is: moslims kunnen niet in moskeeën en zelfs niet meer in huiselijke kring over hun heilige boek beschikken en zullen ook nog eens voor dat bezit worden bestraft. Alleen als studie-object wil Wilders de Koran nog wel toestaan. Zoals eerder aangegeven, beargumenteert Wilders waarom hij zo vergaand wil optreden tegen de aanwezigheid van het boek in onze samenleving. Wilders ziet een gevaar in de Koran, een stelling waarvoor volgens de verklaringen van de islamdeskundigen in hun verhoren bij de rechter-commissaris, en de verklaringen van de islamdeskundigen die ter zitting in een film zijn getoond, in elk geval enige onderbouwing is te geven. Er zijn weliswaar andere islamdeskundigen die argumenten aandragen voor een tegengesteld standpunt, maar dat is op dit punt niet van belang. Voor de beoordeling van een uitlating is van belang dat de Europese jurisprudentie vereist dat er enige mate van onderbouwing wordt gegeven bij het publiekelijk uitdragen van waarde-oordelen, dus dat er enige feitelijke basis is voor de uitlating.[144] Met de verklaringen van de op verzoek van Wilders gehoorde islamdeskundigen is aan dit vereiste voldaan.

Het gevaar dat Wilders in de Koran ziet, rechtvaardigt in zijn ogen een algeheel verbod op dat boek. Het pleiten voor een verbod, hoe afkeurenswaardig men dat ook kan vinden, is daarmee objectief gezien een functioneel voorstel in het licht van het door Wilders geschetste onderliggende maatschappelijk probleem.
Bij het doen van de uitlating bedient hij zich daarnaast niet van krachtversterkende elementen zoals grove bewoordingen of suggestief taalgebruik. Hij zegt dat het verbod consequent toegepast zal moeten worden en kondigt aan dat als het verbod niet onder de huidige wetgeving gerealiseerd kan worden, er een nieuwe verbodsbepaling moet komen. Hij wil zijn wens op democratische wijze gerealiseerd zien.

Naar onze mening brengt dit alles met zich mee dat de context in dit geval maakt dat er geen sprake is van het strafbaar aanzetten tot een discriminerend onderscheid. Het maken van dit onderscheid is naast de inhoud tevens op zo'n wijze verwoord dat er geen sprake is van buitensporigheid naar de bewoordingen. Derhalve is er geen wanverhouding tussen de functionaliteit van de in de uitlating voorgestelde maatregel en het in de uitlating geschetste onderliggende maatschappelijk probleem en dus niet van een strafbaar aanzetten tot discriminatie in de zin van artikel 137d Sr.

Feit 3, uitlating 16
De tweede ten laste gelegde passage luidt:

---

[144] EHRM 27 februari 2001, nr. 26958/95, *Jerusalem/Oostenrijk*.

'Dit boek zet aan tot haat en moord, en past daarom niet in onze rechtsorde. Als moslims willen participeren, moeten ze afstand nemen van deze Koran. Ik zie in dat dit veel gevraagd is, maar we moeten stoppen met het doen van concessies.'

De eerste zin in deze uitlating is een inhoudelijke toelichting op het voorgestelde verbod op de Koran zoals in de hiervoor beoordeelde uitlating door Wilders werd gedaan. Naar de bewoordingen bezien wordt hiermee noch direct, noch indirect aangezet tot discriminatie. Echter, bezien in samenhang met de passage zoals de hiervoor beoordeelde uitlating, waarin Wilders een verbod en anders het opstellen van een verbodsbepaling bepleit, zijn de woorden *'en past daarom niet in onze rechtsorde'* er op gericht een verbod op de Koran in te stellen. Indirect kunnen anderen, zoals politici, op het idee worden gebracht een verbodsbepaling te (helpen) realiseren. Hiermee zou dus op indirecte wijze worden aangezet tot discriminatie van moslims.

Zoals bij de hiervoor besproken uitlating echter werd geconcludeerd, ontneemt de context van het politieke debat waarin Wilders de uitlating doet, het strafbare karakter aan dit aanzetten tot discriminatie.

De vraag is of ook met de toets van de onnodige buitensporigheid de strafbaarheid blijvend wordt ontnomen. Het stellen dat de Koran aanzet tot haat en moord, zal door een groot aantal moslims als vergaand en grof worden beschouwd. In de ingezonden brief van Wilders waarnaar dit redactionele artikel verwijst en die om deze reden dus in de samenhang kan worden betrokken, blijkt dat Wilders die stelling baseert op verschillende soera's uit de Koran waarin moslims volgens zijn interpretatie worden opgeroepen aan te zetten tot dood en verderf[145]. Hij geeft dus een onderbouwing voor deze stellige 'beschuldiging' en beargumenteert hiermee tegelijkertijd waarom een verbod volgens hem op zijn plaats zou zijn. Het gebruik van deze woorden is daarmee objectief beschouwd functioneel ten behoeve van het onderliggende maatschappelijke probleem dat Wilders wil aankaarten; het gevaar dat hij ziet in de Koran. Objectief bezien is er, zowel gelet op de inhoud als de bewoordingen, daarom geen sprake van een wanverhouding tussen de in de uitlating voorgestelde maatregel en het in de uiting geschetste onderliggende maatschappelijk probleem, Er is dus geen sprake van onnodige buitensporigheid. Het strafbare karakter blijft derhalve aan de uitlating ontnomen, wat betekent dat er met de uitlating niet strafbaar wordt aangezet tot discriminatie van moslims.

De tweede zin, waarin moslims wordt voorgehouden afstand te nemen van deze Koran indien zij willen participeren, is er noch naar zijn bewoordingen, noch in samenhang op gericht bij ánderen het idee te wekken discriminatoir te handelen. De uitlating is een oproep gericht aan moslims om

[145] De teksten uit de Koran laten weinig aan de verbeelding over. In verschillende soera's worden moslims opgeroepen joden, christenen, andersgelovigen en niet-gelovigen te onderdrukken, vervolgen of vermoorden, vrouwen te slaan en te verkrachten en met geweld een wereldwijde islamitische staat te vestigen. Soera's te over die moslims oproepen en aanzetten tot dood en verderf. (Volkskrant van 8 augustus 2007 met als titel: 'Genoeg is genoeg: verbied de Koran').

afstand te nemen van deze Koran. Het is geen uitlating die wordt gedaan om anderen aan te zetten tot bepaald gedrag jegens moslims. Daarbij is ook het taalgebruik van Wilders van belang. Hij zegt over het afstand nemen van de Koran: Ik zie in dat dit veel gevraagd is, maar we moeten stoppen met het doen van concessies.

Wij concluderen derhalve dat met de uitlating in zijn geheel, niet strafbaar wordt aangezet tot discriminatie van moslims.

Feit 3, uitlatingen 17, 18, 19, 20, 21, 22 en 23.
De vijfde set uitlatingen in feit 3 is afkomstig uit de ingezonden brief van Wilders in diezelfde Volkskrant van 8 augustus 2007 met als titel: 'Genoeg is genoeg: verbied de Koran'.

Wij hebben dit artikel al besproken in het kader van feit 2, het aanzetten tot haat. Zoals daar werd aangegeven is de kern van het artikel dat de Koran een ongewenst boek is en dat het net zo verboden moet zijn of worden als Mein Kampf.

Het letterlijk verbieden van de Koran wordt in twee van de zeven ten laste gelegde uitlatingen tot uitdrukking gebracht, namelijk in uitlating 19 en 23. Deze twee uitlatingen zullen wij dan ook als eerste behandelen.

Feit 3, uitlating 19
Deze uitlating luidt:

'Verbied dat ellendige boek zoals ook Mein Kampf verboden is!'

Hiervoor oordeelden wij dat met het bepleiten van een verbod op de Koran in beginsel wordt aangezet tot discriminatie. En wat betreft deze uitlating gaat het dan zowel naar zijn bewoordingen als in samenhang bezien, om **direct** aanzetten. De uitlating is een oproep de Koran te verbieden en dus een directe aansporing aan anderen, te weten politici, een verbod op de Koran te realiseren.
Tijdens de beoordeling van de eerdere passages waarin wordt opgeroepen tot een verbod op het boek, hebben wij al uitgelegd dat de context maakt dat het strafbare karakter aan deze uitlating wordt ontnomen. Bij de hier ten laste gelegde uitlating brengt ook de toevoeging van het woord 'ellendige' daar geen verandering in. De buitensporigheid van de uitlating neemt door die toevoeging naar zijn bewoordingen toe maar in een te geringe mate om te kunnen spreken van een wanverhouding ten opzichte het door Wilders geschetste onderliggende maatschappelijk probleem dat de Koran in zijn ogen veroorzaakt.
De vraag is of dit ook geldt voor het op één lijn stellen van de Koran met Mein Kampf zoals Wilders in deze uitlating tevens doet. Dit is een vergelijking die door vele moslims als diep grievend en kwetsend zal worden ervaren en zeer grof te noemen is.

Toch moet hiervan ons inziens worden geoordeeld dat dit een vergelijking is die illustratief is voor het door Wilders geschetste onderliggende maatschappelijk probleem en in die zin een functie heeft. Zoals we ook bij de beoordeling van de uitlatingen in deze ingezonden brief in het kader van het aanzetten tot haat hebben gezien, betoogt Wilders in zijn brief dat de Koran het boek is waaruit al het kwade dat tegen ons en tegen de moslims zelf wordt begaan, afkomstig is. Hij doelt daarmee op teksten uit de Koran die in zijn woorden 'weinig aan de verbeelding overlaten'. Hij verwijst dan naar verschillende soera's waarin *'moslims worden opgeroepen joden, christenen, andersgelovigen en niet-gelovigen te onderdrukken, vervolgen of vermoorden, vrouwen te slaan en te verkrachten en met geweld een wereldwijde islamitische staat te vestigen'. 'Soera's te over die moslims oproepen en aanzetten tot dood en verderf'* zo stelt Wilders. De vergelijking die Wilders tussen de Koran en Mein Kampf maakt, vloeit dus voort uit de tot geweld oproepende en aanzettende teksten die volgens hem in de Koran te vinden zijn en de Koran is in zijn ogen daarom even schadelijk als Mein Kampf. Om met reden om een verstrekkende maatregel als een verbod op een heilig boek te vragen, moet degene die tot dat verbod oproept daar krachtige argumenten voor aanvoeren. Die argumenten kunnen, en zullen, vaak ook krachtig zijn verwoord. In dit licht bezien menen wij - en wij herinneren daarbij tevens aan de Europese rechtspraak die in het kader van het politieke debat veel ruimte laat ook aan die uitlatingen die *'offend, shock or disturb'*- dat de vergelijking met Mein Kampf, die weliswaar als zeer kwetsend kan worden ervaren en diep kan shockeren, een functie heeft in het kader van het debat dat Wilders over het verbod van de Koran wil voeren. De wel degelijk aanwezige mate van grofheid in zijn bewoordingen leidt daarom niet tot onnodige buitensporigheid van de uitlating. Derhalve blijft de context ons inziens het strafbare karakter aan het aanzetten tot discriminatie ontnemen en wordt met de uitlating niet aangezet tot discriminatie in de zin van artikel 137dSr.

Feit 3, uitlating 23

Deze uitlating luidt:

'Ik heb genoeg van de islam in Nederland: geen moslimimmigrant er meer bij. Ik heb genoeg van de aanbidding van Allah en Mohammed in Nederland: geen moskee er meer bij. Ik heb genoeg van de Koran in Nederland: verbied dat fascistische boek. Genoeg is genoeg.'

De strekking van deze passage is er op gericht om de islam in Nederland een halt toe te roepen, mede door het niet meer toelaten van moslims. De praktische uitwerking resulteert erin bij anderen het idee te wekken of te versterken om de rechten van moslims te beknotten. Zij mogen niet meer conform de regels die voor de anderen gelden Nederland binnenkomen. Ook mogen zij niet meer als daar reden toe is, net zoals alle anderen dat wel mogen, een eigen godshuis oprichten. En zij mogen niet meer, net zoals alle anderen dat wel mogen, in hun heilige boek lezen.
De drie eerste zinnen van deze passage zijn in onze ogen in beginsel aanzettend tot discriminatie. Van de zin over de moslimimmigrant is dat het duidelijkst omdat deze direct over

mensen gaat en de woorden er direct op gericht zijn bij anderen het idee te wekken moslims de toegang tot Nederland te ontzeggen. Van de passages over de moskee en de Koran zou gezegd kunnen worden dat zij alletwee hetzelfde karakter hebben, namelijk dat zij niet direct over discriminatie van mensen gaan. Zoals eerder uitgelegd zijn zij, ondanks dat, in beginsel wel direct aanzettend tot discriminatie.

Alle drie de zinnen zijn dus op zichzelf bezien aanzettend tot discriminatie. In het licht van de contextuele toetsing is duidelijk dat Wilders de uitlating doet in het kader van het tegengaan of terugdringen van de invloed van de islam in Nederland. Hij zegt eerst: *'Ik heb genoeg van de islam in Nederland'*, en **dan** vervolgt hij met: *'geen moslim-immigrant er meer bij'*. Daarmee laat hij nadrukkelijk uitkomen dat het hem om de islam te doen is. Niet om de mensen, maar om de leer die zij meebrengen. Wij menen dat Wilders daarmee een bijdrage wenst te leveren aan het maatschappelijk debat en dat die bijdrage, die context, maakt dat het strafbare aanzetten tot discriminatie wordt weggenomen.

De bewoordingen die hij daarbij gebruikt zijn weliswaar niet kies, maar ook niet van dien aard dat zij zo buitensporig zijn dat er een wanverhouding bestaat tussen de in de uitlating verwoorde voorgestelde maatregelen en het door Wilders aan de orde gestelde onderliggende maatschappelijk probleem. Het bestempelen van de Koran als een fascistisch boek zal door velen ongetwijfeld als zeer kwetsend worden ervaren. Gelet op de onderbouwing die Wilders in het artikel geeft voor het op deze wijze afschilderen van de Koran, is deze uitlating objectief bezien functioneel met betrekking tot het door hem voorgestelde verbod op de Koran. Het is vanwege het, volgens hem *'fascistische karakter'* van het boek, dat deze verboden zou moeten worden. Ook hier geldt dat om met reden om een verbod van een heilig boek te vragen, er krachtige argumenten dienen te worden aangevoerd, die vaak ook met krachtige negatieve bewoordingen gepaard kunnen gaan. Er is ons inziens derhalve ook in deze uitlating geen sprake van onnodige buitensporigheid waardoor de uitlating niet kan worden beoordeeld als aanzetten tot discriminatie in de zin van artikel 137d Sr.

Feit 3, uitlating 17 en 18

Dan de andere vijf uitlatingen in dit artikel. Te beginnen met uitlatingen 17 en 18.

Uitlating 17:

'Een gematigde islam bestaat niet. Het bestaat niet, omdat er geen onderscheid is tussen Goede islam en Slechte islam. Er is islam, en daar houdt het mee op. En islam is de Koran, en niets dan de Koran. En de Koran is het Mein Kampf van een religie die beoogt anderen te elimineren, die die anderen – niet moslims – ongelovige honden noemt, inferieure wezens. Lees de Koran, dat Mein Kampf, nog eens. In welke versie dan ook, je zult zien dat al het kwade dat de zoons van

Allah tegen ons en henzelf begaan, uit dat boek afkomstig is (Oriana Fallaci, The Force of Reason, post-script, pag. 305, februari 2006)."

Uitlating 18:

'De kern van het probleem is de fascistische islam, de zieke ideologie van Allah en Mohammed zoals neergelegd in de islamitische Mein Kampf: de Koran. De teksten uit de Koran laten weinig aan de verbeelding over.'

Naar de bewoordingen bezien wordt in geen van beide uitlatingen direct, noch indirect iets gezegd over het verbieden van de Koran. In de uitlatingen worden de argumenten voor het voorgestelde verbod geleverd, zoals dat in de zojuist beoordeelde uitlatingen 19 en 23 is verwoord.

Indien men de uitlatingen 17 en 18 echter beziet in samenhang met het gehele artikel, moet worden geconcludeerd dat deze indirect wel gericht zijn op het bepleiten van een verbod op de Koran en daarmee ook in beginsel aanzetten tot discriminatie. Bij de behandeling van uitlating 17 bij feit 1 en 2, oordeelden wij echter dat wij dit citaat van Oriana Fallaci niet zien als een uitlating van Wilders. Ook nu vragen wij vrijspraak voor deze uitlating.
Daarnaast geldt de invloed van de contextuele toetsing zoals bij uitlating 19 en 23 geschetst, evenzo met betrekking tot uitlating 17 en 18. Ook deze uitlatingen zijn gedaan in het kader van het politieke debat dat Wilders wil voeren over de schadelijke effecten van de islam en de Koran. Ook aan deze uitlatingen wordt daarmee dus in beginsel de strafbaarheid ontnomen. In zowel uitlating 17 als 18 maakt Wilders eenzelfde vergelijking tussen de Koran en Mein Kampf zoals hij dat ook in de hiervoor beoordeelde uitlatingen doet. En ook voor deze uitlatingen geldt dat er geen sprake is van onnodige buitensporigheid.

Feit 3, uitlating 20, 21 en 22
Tot slot de laatste 3 ten laste gelegde uitlatingen in het artikel, te weten uitlating 20, 21 en 22.

Uitlating 20:

'Wat schaam ik me voor al diegenen in en buiten kabinet en Tweede Kamer die de islamitische invasie van Nederland weigeren te stoppen. Wat schaam ik me voor de Nederlandse politiek die dag in dag uit de oververtegenwoordiging van allochtonen in de criminaliteit en misdaad accepteert en er geen antwoord op heeft.'

Uitlating 21:

'Den Haag zit vol met laffe lieden. Bange mensen die laf zijn geboren en laf zullen sterven. Die vinden en bevorderen dat de Nederlandse cultuur gestoeld zal zijn op een joods-christelijke-islamitische traditie. Die een generaal pardon verlenen aan leugenaars en criminelen.'

Uitlating 22:

'Die lak hebben aan de belangen van de Nederlandse burger en meewerken aan de transformatie van Nederland in Nederabië als provincie van de islamitische superstaat Eurabië.'

Van deze uitlatingen is reeds bij de beoordeling in het kader van aanzetten tot haat aangegeven, dat Wilders zich hierin met zijn woorden tot de politici richt die hij beschuldigt van laf gedrag. Er wordt in het geheel niets over moslims of over de Koran gezegd in deze uitlatingen. Ook in samenhang bezien kan niet worden geconcludeerd dat deze aanzetten tot discriminatie van moslims.

Evenals bij het voorstel van Wilders tot het sluiten van de grenzen voor moslims, kan enkel worden beoordeeld óf het voorstellen van maatregelen op de wijze zoals door Wilders in de uitlatingen wordt gedaan, strafbaar is. Of de maatregel ingevoerd zou mogen worden wordt hier niet beoordeeld.

Feit 3, uitlating 24
De volgende uitlating die in feit 3 is opgenomen is afkomstig van **de website van Radio Nederland Wereldomroep en/of de Wereldomroep en luidt:**

'Zo'n nieuwe versie zou wenselijk zijn, vindt de PVV-leider; een Koran ontdaan van alle haatdragende verzen. "Die zou het formaat hebben van een Donald Duck," aldus Wilders.'

Zoals eerder gezegd is de eerste zin de tekst van de journalist. Deze uitlating van Wilders volgt nadat hij heeft gezegd dat er een essentieel verschil is tussen de Koran en andere boeken waar gewelddadige passages in voorkomen, zoals de Bijbel. Zoals wij beoordeelden bij behandeling van deze uitlating in het kader van aanzetten tot haat, strekt de tekst van het gehele artikel tot uitleg van Wilders over de reden dat hij een verbod wil op de Koran en verandert in samenhang bezien met dit gehele artikel de betekenis van de ten laste gelegde uitlating zelf niet.
Deze uitlating behelst kritiek op de inhoud van een boek, ook al is het een heilig boek. Met de uitlating wordt derhalve niet aangezet tot discriminatie van mensen.

Feit 3, uitlating 25 en 26
De volgende ten laste gelegde twee uitlatingen stonden in de **Limburger-Limburgs Dagblad van 9 februari 2008, en maakten deel uit van een artikel met als kop 'Islam is mijn 'Fitna':**

'Ik wijs op de rol die de verschrikkelijke Koran speelt in de islamisering van onze samenleving.'

en

'In de film illustreer ik teksten en verzen uit de Koran met documentaire beelden, die laten zien dat de Koran geen dode letter is, maar het gezicht van de islam: een levensgroot gevaar.'

In beide uitlatingen is de Koran het onderwerp van kritiek, zonder dat gezegd wordt dat het boek of delen daarvan verboden moet worden. Zolang uitlatingen zich beperken tot kritiek op de Koran of de islam, zijn zij, hoe hard of ongenuanceerd ook, niet het aanzetten tot discriminatie van mensen, omdat ze niet gericht zijn op het wekken van het idee om mensen discriminatoir te gaan behandelen.

Feit 3, uitlating 27
In de laatste ten laste gelegde schriftelijke uitlating bij feit 3 gaat het om een uitlating in de **Volkskrant van 11 februari 2008 onder de kop: 'Het hoeft niet meer, maar De Film komt er.'** De ten laste gelegde uitlating luidt, waarin de genoemde 'hij' Wilders is:

'In het GPD-interview legt hij uit dat hij teksten en versen uit de Koran met documentaire-beelden zal illustreren. Zo wil hij aantonen dat de Koran 'geen dode letter is, maar het gezicht van de islam: een levensgroot gevaar'.

Zoals we al bij de behandeling van feit 2 hebben aangegeven wordt in dit Volkskrantartikel een samenvatting gegeven van een GPD-interview. Uitlating 26 uit dit interview is ten laste gelegd en zojuist beoordeeld. Net als bij feit 2 vragen wij ook met betrekking tot feit 3 voor de samenvatting vrijspraak en voor het herhaalde citaat een niet-ontvankelijkheid.

Feit 3, uitlating 28
Als laatste uitlating is onder 3 ten laste gelegd de film 'Fitna'. Bij de behandeling van feit 2 hebben wij het over de strekking van de film gehad.

Beoordelingskader
Bij aanzetten tot haat is al aangegeven dat de boodschap van Fitna een boodschap is die gedragen wordt door de hele film. Afzonderlijke uitlatingen kunnen niet uit de film worden gelicht en geïsoleerd worden beoordeeld, omdat ze daarmee uit het grotere verband van de film worden gehaald en hun betekenis niet meer te duiden is. We beoordelen dan ook de film in zijn geheel op 'aanzetten tot discriminatie', waarbij we wel waar nodig de relevante fragmenten aanhalen.

Op grond van de film kunnen we niet concluderen dat er sprake is van direct aanzetten tot discriminatie.

In het kader van indirect aanzetten tot discriminatie zou men kunnen zeggen dat met de film de argumentatie wordt geleverd om moslims anders te gaan behandelen. Maar dat is niet voldoende om te concluderen dat er indirect wordt aangezet tot discriminatie. Er moet daarnaast een uitlating aanwezig zijn die erop gericht is om het idee bij anderen te wekken dat te gaan doen. Wij hebben in de film geen fragmenten ontdekt die er op gericht zijn bij anderen dat idee te wekken om moslims discriminatoir te behandelen.

Van een paar scènes uit de film zullen we dat toelichten.

De eerste scène die we bespreken is de scène met de statistieken van het aantal moslims in Nederland en Europa. Wij hebben dat geïnterpreteerd als deel uitmakend van de boodschap van de film dat de invloed van de islam toeneemt, en dat de groei van het aantal moslims een grotere invloed van de islam met zich meebrengt. Deze scène wekt weliswaar de gedachte op dat de groei van het aantal moslims wel erg groot is, maar doet noch direct noch indirect een suggestie voor enig handelen door anderen. Derhalve wordt er niet aangezet tot discriminatie.

De tweede scène die we bespreken is te zien tegen het einde van de film. Er verschijnt een hand in beeld die een bladzijde van de Koran pakt. Het beeld wordt zwart en een scheurend geluid is hoorbaar. Dan verschijnt de tekst: *'Het geluid dat u hoorde was een pagina uit het telefoonboek. Want het is niet aan mij, maar aan moslims zelf om de haatdragende verzen uit de Koran te scheuren.'* De film doet een appèl op moslims zelf. Moslims moeten iets doen, vindt de maker van de film. In dit appèl op moslims is niets te bespeuren van het wekken van een idee bij anderen om moslims te gaan discrimineren. Het is hierom dat er geen sprake is van een direct of indirect aanzetten tot discriminatie.

In het laatste deel van de film tenslotte wordt niet alleen een appel op moslims gedaan maar ook op anderen. De volgende tekst komt in beeld:

'Moslims willen dat u ruimte geeft aan de islam, maar de islam biedt geen ruimte aan u. Van de overheid moet u respect hebben voor de islam, maar de islam heeft geen enkel respect voor u. De islam wil overheersen, onderwerpen en is uit op de vernietiging van onze Westerse beschaving. In 1945 werd in Europa het nazisme overwonnen. In 1989 werd in Europa het communisme overwonnen. Nu moet de islamitische ideologie worden overwonnen. Stop de islamisering. Verdedig onze vrijheid.'

Men kan zich afvragen of anderen door deze teksten worden aangezet tot handelen of dat het meer een oproep tot geestelijke weerbaarheid is. Indien men echter zou aannemen dat anderen door deze

teksten worden aangezet tot handelen, dan wordt dat handelen gekanaliseerd tot een handelen tegen de islam. Nergens in deze teksten wordt het idee gewekt of zelfs maar geopperd dat dit handelen tegen moslims zou moeten worden gericht.

Wij menen derhalve dat ook in deze laatste scène in de film Fitna niet wordt aangezet tot discriminatie.

Conclusie

Bij de beoordeling in het kader van feit 3 hebben wij van een aantal uitlatingen geoordeeld dat er in beginsel mee wordt aangezet tot discriminatie van mensen. Het ging dan om aanzetten in de vorm van het bepleiten van potentieel discriminerende overheidsmaatregelen jegens moslims. Het bepleiten van deze maatregelen vond steeds plaats binnen het kader van het politieke debat dat in beginsel het discriminerende karakter aan de uitlating ontneemt. De in de uitlating voorgestelde maatregelen waren, zowel naar hun inhoud als bewoordingen objectief bezien functioneel in het licht van het aan de orde gestelde maatschappelijk probleem, namelijk een in de visie van de verdachte onwenselijk gedachtegoed zijnde de godsdienst islam. Om die reden bleef de strafbaarheid van het tot discriminatie aanzettende karakter aan de uitlatingen ontnomen. In de ogen van het OM is het deze, voor de verdachte van betekenis zijnde bijdrage aan het politieke debat, die voor de strafrechtelijke beoordeling een essentieel verschil maakt. Een politicus moet in het kader van het debat de ruimte hebben om voorstellen te kunnen doen. Dit kunnen ook voorstellen betreffen die, als ze in de praktijk worden gebracht, neerkomen op het discrimineren van bepaalde groepen. Zolang deze voorstellen naar hun inhoud en vorm maar niet onnodig buitensporig zijn ten opzichte van de in het debat aangekaarte maatschappelijke problematiek. In de beoordeelde uitlatingen is dat laatste naar ons oordeel niet het geval.

We vragen dan ook vrijspraak voor alle ten laste gelegde uitlatingen onder feit 3.

Feit 4 en 5: Aanzetten tot haat /discriminatie tegen niet-westerse allochtonen en Marokkanen wegens hun ras

In de feiten 4 en 5 is aan Wilders ten laste gelegd dat hij heeft aangezet tot haat en discriminatie op grond van **ras**.

Het bestanddeel ras moet ruim worden uitgelegd. De wetgever heeft bij de totstandkoming van het nieuwe artikel 137c Sr in 1971 aangegeven, dat het begrip 'ras' dezelfde strekking heeft als de opsomming in artikel 1 IVUR. Onder 'ras' wordt derhalve mede verstaan: huidskleur, afkomst, en nationale of etnische afstamming.[146]
In de jurisprudentie, o.a. die van de Hoge Raad, is te vinden dat de betekenis van woorden en termen zoals vreemdelingen, minderheden, buitenlanders, asielzoekers, Surinamers en Antillianen afhankelijk is van de aard van de uitlatingen en de onderlinge samenhang. Wij hebben al in dit requisitoir het voorbeeld gegeven van het begrip Surinamers, dat strikt geïnterpreteerd alleen op nationaliteit duidt, maar in de samenhang een etnische betekenis krijgt en dus onder het bestanddeel ras valt.

Feit 4, uitlating 1

De eerste uitlating bij feit 4 is:

'De grenzen gaan nog diezelfde dag dicht voor alle niet-westerse allochtonen.'

Het begrip niet-westerse allochtoon tendeert er ons inziens naar om onder het begrip ras te vallen, maar de samenhang met de rest van de uiting moet uitsluitsel geven.[147]

Bij de behandeling van feit 2 hebben wij gezegd dat uit de samenhang met de rest van het artikel blijkt dat de passage over het sluiten van de grenzen onderdeel uitmaakt van een in het interview uiteengezette visie, namelijk dat de islamisering van onze samenleving een halt moet worden toegeroepen. De inhoud van het gehele interview brengt met zich mee dat het sluiten van de grenzen voor niet-westerse allochtonen kennelijk met name bedoeld is voor moslims. In die zin resulteert de samenhang erin dat de passage gericht is op moslims en dat de betekenis van niet-westerse allochtonen in deze uiting is moslims. Moslims vallen onmiskenbaar niet onder het begrip ras, maar onder het begrip godsdienst.

Feit 4, uitlating 2

De tweede ten laste gelegde uitlating luidt:

---

[146] *Kamerstukken II*, 1967/68, 9724, nr.3, p. 4.
[147] De Hoge Raad nam, ten aanzien van een uitlating waarin deze woorden voorkwamen, de overweging van rechtbank en Hof over: '*Weliswaar maken sommige passages in de bewezenverklaring melding van 'buitenlanders' en 'vreemdelingen', doch beschouwd in samenhang met andere passages (5, 8 t/m 10), blijkt dat verdachte kennelijk niet het oog heeft op al diegenen die geen Nederlands staatsburger zijn maar op bepaalde groepen mensen van zekere etnische afstamming, te weten Turken, Marokkanen en anderen uit Afrika.*' HR 14 maart 1989, *NJ* 1990, 29.

'Natuurlijk. 99 Procent van de mensen die daar zijn komen wonen, is van islamitische afkomst.'

Deze uitlating is het antwoord op de vraag of het oordeel van Wilders dat de Utrechtse wijk Kanaleneiland een vieze, smerige wijk is geworden, iets met de islam te maken heeft. Het is onloochenbaar dat die mensen waar Wilders op doelt, niet alleen van islamitische afkomst zijn, maar ook van etnisch niet-autochtone afkomst. Uitlatingen over die groep mensen zouden ook moeiteloos onder het begrip ras kunnen vallen, indien ook inderdaad wordt gedoeld op hun etnische afkomst. Maar dat is niet waar de door Wilders geuite woorden op doelen. Die doelen zowel qua letterlijke bewoordingen als qua betekenis in de samenhang op hun godsdienstige achtergrond. En die godsdienstige achtergrond, die islamitische afkomst valt niet onder etnische of nationale afkomst en derhalve niet onder ras.

Feit 4, uitlating 3
De derde uitlating luidt:

'Absoluut. De cijfers tonen dat aan. Een op de vijf Marokkaanse jongeren staat als verdachte bij de politie geregistreerd. Hun gedrag vloeit voort uit hun religie en cultuur. Je kunt dat niet los van elkaar zien. De paus had laatst volkomen gelijk: de islam is een gewelddadige religie. Islam betekent onderwerping en bekering van niet-moslims. Die interpretatie geldt in de huiskamers van die probleemjongeren, in de moskeeën. Het zit in die gemeenschap zelf'.

Het antwoord 'absoluut' volgt op de vraag naar het verband tussen de islam en criminaliteit. Door het woord 'Marokkaanse' zou men kunnen denken dat Wilders etniciteit danwel ras beoogt. Echter, als Wilders het heeft over het criminele gedrag van Marokkaanse jongeren dan legt hij, zo blijkt uit de samenhang van de uiting, geen verband tussen hun etniciteit en criminaliteit maar tussen hun islamitische religie, danwel islamitische cultuur en criminaliteit. Over deze uitlating hebben we bij feit 2 en 3 al geconstateerd dat deze betrekking heeft op de godsdienst. Wilders doet derhalve geen uitlating 'wegens hun ras' maar 'wegens hun godsdienst'. Het bestanddeel 'wegens hun ras' is ondanks de ruime interpretatie van het begrip ras onbewijsbaar.

Zoals eerder gezegd is van deze uitlating tevens een versie ten laste gelegd die naar de bewoordingen op twee punten anders is. Dit maakt geen verschil voor de beoordeling dat het bestanddeel 'wegens hun ras' onbewijsbaar is.

Feit 4, uitlating 4
Bij uitlating vier gaat het om de zinsnede:

'Die Marokkaanse jongens zijn echt gewelddadig. Zij rammen mensen vanwege hun seksuele geaardheid in elkaar. Ik heb nooit geweld gebruikt.'

Deze uitlating is het begin van een antwoord op de vraag: '*U bepleit harde repressie van allochtone probleemjongeren. Was dat iets voor u geweest?*' Zowel uit de uitlating naar zijn bewoordingen als uit de samenhang blijkt dat deze uitlating gaat over allochtone, danwel Marokkaanse jongeren die problemen veroorzaken, crimineel of gewelddadig zijn. Bij feit 2 en 3 is daarom geoordeeld dat dit geen uitlating is over moslims wegens hun godsdienst. Het zou mogelijk een uitlating kunnen zijn wegens ras. Maar zoals zojuist geoordeeld heeft deze uitlating geen betrekking op de **hele groep** allochtonen of Marokkanen, maar alleen op de jongeren die problemen veroorzaken. De uitlating heeft dus geen betrekking op Marokkanen in het algemeen, of op allochtonen in het algemeen, maar alleen op Marokkaanse probleemjongeren, danwel probleemjongeren van allochtone afkomst.

De uitlating heeft dus primair betrekking op een **groep jongeren die problemen veroorzaakt**, en niet op een groep mensen **wegens ras**. Om die reden kan ook niet geconcludeerd worden dat er een tweedeling wordt geschetst tussen enerzijds de hele groep allochtonen danwel Marokkanen, en anderzijds Nederlanders of de Nederlandse maatschappij.

Bij geen van de uitlatingen is het bestanddeel 'wegens hun ras' vervuld. Bij feit 2 hebben wij reeds geconcludeerd dat er geen sprake is van aanzetten tot haat. Op grond van het vorenstaande vragen wij voor alle uitlatingen van feit 4 vrijspraak.

Feit 5, uitlating 1, 2, 3 en 4

Nu het bestanddeel 'wegens hun ras' niet is vervuld en we bij feit 3 reeds hebben geconcludeerd dat er geen sprake is van 'aanzetten tot discriminatie', vragen we ten aanzien van de uitlatingen van feit 5 eveneens vrijspraak.

Tot slot

We zijn aan het einde gekomen van de beoordeling van de uitlatingen. Met de betrekking tot de beoordeling van de strafbaarheid van de uitlatingen is het OM sinds het vorige requisitoir, zoals u heeft gemerkt, niet van standpunt veranderd.

Benadeelde partijen

Aantal benadeelde partijen

Diverse personen hebben zich in onderhavige strafzaak gevoegd als benadeelde partij ter zake van hun vordering tot schadevergoeding, omdat zij menen rechtstreeks schade te hebben geleden door de aan Wilders ten laste gelegde strafbare feiten.

De partijen die zich thans hebben gevoegd zijn:

- Mrs. Pestman en Prakken namens Stichting Nederland Bekend Kleur (SNBK), het Landelijk Beraad Marokkanen (LBM), Stichting Movimentu Antiano i Arubano pa Promové Partisipashon (MAAP), de Vereniging van arbeiders uit Turkije in Nederland en een aantal natuurlijke personen (dhr. Rabbae, mw. Abaida, mw. Aarras en mw. Bensalah).

- mr. Sarolea namens mw. Wolthuis.

- mr. Steijnen heeft zich gevoegd namens de Beweging tot herstel van het respect en de onder deze koepelorganisatie vallende samenwerkende organisaties.

- dhr. P. de Wolf.

- mr. Nix, namens De vereniging Raad van Marokkaanse Moskeeën in Nederland (RMMN) en daarbij aangesloten organisaties.

- en tot slot dhr. De Kreek.

Voordat wij ingaan op de vorderingen van de benadeelde partijen staan wij stil bij de positie van slachtoffers sinds 1 januari jongstleden.

Positie slachtoffers sinds 1 januari 2011

Per 1 januari 2011 is de Wet ter versterking van de positie van het slachtoffer in het strafproces in werking getreden.[148] De positie van slachtoffers in het strafproces is sinds die datum op een aantal onderdelen versterkt. Zo wordt bijvoorbeeld aan een slachtoffer op diens verzoek toestemming verleend[149] om kennis te nemen van de processtukken die voor het slachtoffer van belang zijn (artikel 51b, lid 1, Sv). Tevens kan een slachtoffer aan de officier van justitie verzoeken documenten die hij relevant acht voor de beoordeling van de zaak tegen de verdacht of zijn vordering op de verdachte, aan het dossier toe te voegen (artikel 51b, lid 2, Sv).

[148] Staatsblad nrs. 1 en 291, 2010. Zie ook Aanwijzing slachtofferzorg (2010A029).
[149] door de officier van justitie of de rechtbank.

Met de inwerkingtreding van genoemde Wet wordt uitvoering gegeven aan het bepaalde in het Kaderbesluit van de Raad van de Europese Unie van 15 maart 2001 inzake de status van het slachtoffer in het strafproces.[150]

Blijkens de wetsgeschiedenis is het belang van het slachtoffer opnieuw gewogen, maar daarbij moet worden aangetekend dat dit belang niet absoluut is. *'Het moet worden afgewogen tegen dat van de andere procesdeelnemers die gerechtvaardigde doch mogelijk tegengestelde belangen kunnen hebben, zoals de verdachte'.*[151]

Dat rekening kan worden gehouden met de belangen van verdachte blijkt onder meer uit het feit dat op basis van in de wet genoemde weigeringsgronden, zoals het belang van de bescherming van de persoonlijke levenssfeer, de officier van justitie de kennisneming van bepaalde processtukken aan een slachtoffer of het toevoegen van documenten door het slachtoffer, kan weigeren (artikel 51b, lid 3, Sv).
Dit past bij *'het uitgangspunt dat de officier van justitie verantwoordelijkheid draagt voor de inhoud van het strafdossier dat aan de rechter moet worden gepresenteerd'.* Dit belang heeft *'zwaarder gewogen dan een onverkort recht van het slachtoffer (...)'.*[152]

De nieuwe wet strekt dus enerzijds *'tot erkenning van het slachtoffer als procesdeelnemer met eigen belangen en bevoegdheden'* maar dit *'betekent niet dat het slachtoffer wordt erkend als afzonderlijke partij in het strafproces die bevoegd is zelf een vervolging tegen de verdachte in te stellen of te staken. In het meer genoemde Kaderbesluit wordt dan ook uitdrukkelijk gestipuleerd dat de lidstaten niet worden verplicht tot het aan slachtoffers garanderen van een behandeling die gelijkwaardig is aan een van de procespartijen.'*[153]

Dit betekent ons inziens ook dat een benadeelde partij zich ter zitting niet dezelfde rol mag aanmeten als de officier van justitie, die zich in het requisitoir uitlaat over de al dan niet bewijsbaarheid en strafwaardigheid van ten laste gelegde feiten.

De rol van de benadeelde partij ter zitting is beperkter dan die van de officier van justitie. Op grond van het per 1 januari jl. ingevoerde artikel 51f Sv, kan degene die rechtstreeks schade heeft geleden door een strafbaar feit, zich terzake van zijn vordering tot schadevergoeding als benadeelde partij voegen in het strafproces.[154] Degene die zich héeft gevoegd als benadeelde partij, kan vervolgens ter zitting het woord voeren. Maar dan uitsluitend ter toelichting van zijn of

---

[150] PbEG 22 maart 2011, L 82. Tekst & Commentaar Strafvordering, toelichting aantekening 1 bij artikel 51b Sv.
[151] *Kamerstukken II* 2004/05, 30 143, nr. 3, p. 2 (Memorie van Toelichting Wijziging van het Wetboek van Strafvordering ter versterking van de positie van het slachtoffer in het strafproces)
[152] *Kamerstukken II* 2004/05, 30 143, nr. 3 (MvT), p. 11.
[153] *Kamerstukken II* 2004/05, 30 143, nr. 3 (MvT), p. 7.
[154] Artikel 51f Sv (nieuw).

haar vordering tot schadevergoeding.[155] De benadeelde partij kan zich in volle omvang uitlaten over de achtergrond, inhoud en grondslag van de vordering.[156] Maar mag niet optreden als een assistent of opposant van de officier van justitie. Daarin is niets veranderd in de nieuwe wetgeving.

Daar komt nog bij dat voor de in deze strafzaak ten laste gelegde feiten, geen spreekrecht geldt. Dit beperkt dus ook hetgeen door een benadeelde partij ter zitting kan worden betoogd en in ieder geval kan, uit dezen hoofde, niet uitvoerig een verklaring worden afgelegd over de gevolgen die de strafbare feiten bij de benadeelde partij teweeg hebben gebracht.

Wij menen dat de benadeelde partijen in hun nog te houden betoog zich dienen te houden aan de hiervoor geschetste uit de wet voortvloeiende grenzen.

Dan komen we bij de vraag of de vorderingen van de benadeelde partijen ieder voor zich voor toewijzing vatbaar zijn.

Beoordeling vorderingen benadeelde partij
Wij menen dat alle vorderingen niet ontvankelijk dienen te worden verklaard, nu wij op alle onderdelen vrijspraak hebben gevorderd.

Mocht u anders dan wij, wel (op onderdelen) tot een veroordeling komen, dan voeren wij subsidiair het volgende aan.

Toetsingskader
Zoals uit het voorgaande blijkt is het ook onder de huidige wetgeving essentieel dat er sprake moet zijn van *rechtstreekse* schade. *'Het slachtoffer kan zich met zijn vordering tot schadevergoeding als benadeelde partij voegen in het strafproces. Het gaat daarbij om personen die rechtstreeks door het strafbaar feit zijn getroffen'*, aldus de Memorie van Toelichting.[157]

Van rechtstreekse schade is alleen sprake als een natuurlijk persoon of een privaat- of publiekrechtelijke rechtspersoon is getroffen in een belang dat door de overtreden strafbepaling wordt beschermd.[158] Er moet bovendien een direct verband zijn tussen het strafbare feit en de

---

[155] Artikel 334 Sv De benadeelde partij kan haar vordering, nadat de officier van justitie overeenkomstig artikel 311 het woord heeft gevoerd, toelichten of doen toelichten. Zij kan andermaal het woord voeren telkens wanneer de officier van justitie het woord heeft gevoerd, dan wel tot het voeren daarvan in de gelegenheid is gesteld.
[156] *Kamerstukken II* 1989/90, 21 345, nr. 3 (MvT), p 33, Tekst & Commentaar Strafvordering, toelichting bij artikel 334 Sv, aantekening 2, d).
[157] *Kamerstukken II* 2004/05, 30 143, nr. 3 (MvT), p. 9.
[158] Tekst & Commentaar Strafvordering 8e druk, p. 158 waar wordt verwezen naar *Kamerstukken II* 1989/90, 21345, nr. 3, p 11, en Tekst & Commentaar Strafvordering 8e druk, p. 159.

schade. Voor een vergoeding komt namelijk alleen in aanmerking die schade die rechtstreeks het gevolg is van het feit zoals in de tenlastelegging is omschreven.[159]

Ten aanzien van de ontvankelijkheid van een benadeelde partij in een discriminatiezaak, heeft de Hoge Raad in 1996 een belangrijk arrest gewezen. Een arrest dat ook onder de huidige wetgeving relevant is, nu het beoordelingskader van een vordering tot schadevergoeding in een strafzaak, niet is gewijzigd. In genoemd arrest is een veroordeling gevolgd voor aanzetten tot haat en discriminatie (137d Sr) alsmede groepsbelediging (137c Sr) wegens de grond ras. De benadeelde partijen die een vordering hadden ingediend betroffen een particulier en enkele rechtspersonen die de belangen van (etnische) minderheden behartigden.

In dat arrest heeft de Hoge Raad onder meer het volgende overwogen:

'Mede gelet op de bewoordingen van de bewezenverklaarde feiten is niet voldoende aannemelijk gemaakt of geworden dat deze uitlatingen nu juist tegen de beledigde partijen, haar leden of "achterbannen" waren gericht of voor deze(n) waren bestemd en kan dus niet worden geoordeeld dat de beledigde partijen of degenen voor wie zij opkomen door die uitlatingen rechtstreeks schade hebben geleden. Daargelaten of de beledigde partijen, voor zover ze natuurlijk persoon zijn of rechtspersoonlijkheid bezitten, overigens in hun - civielrechtelijke - vorderingen ontvankelijk zouden zijn, dient reeds op grond van het ontbreken van evenbedoeld verband tussen feit en schade, een niet-ontvankelijkverklaring te volgen.'[160]

Toetsing in de zaak Wilders
Gezien het wettelijk kader en het arrest van de Hoge Raad komen wij tot de conclusie dat ook in de zaak Wilders het rechtstreekse verband tussen feit en schade ontbreekt: ten aanzien van geen van de partijen is in onze visie voldoende aannemelijk, dat de uitlatingen van Wilders zoals ten laste gelegd waren gericht tegen of bestemd waren voor de benadeelde partijen of degenen voor wie zij opkomen.[161]

Gelet hierop heeft in onze visie geen van de benadeelde partijen rechtstreekse schade geleden. Ook indien uw rechtbank anders dan wij, zou concluderen dat Wilders dient te worden veroordeeld voor één of meer ten laste gelegde feiten, menen wij dat de benadeelde partijen niet-ontvankelijk zijn in hun vorderingen.

Het voorgaande laat onverlet dat wij wel degelijk oog hebben voor de emoties die deze strafzaak bij de benadeelde partijen oproept en de gevoelens die zijn ontstaan door de uitlatingen van Wilders. En wij zijn ons bewust dat de conclusie tot niet-ontvankelijkheid van de vorderingen van

---

[159] Tekst & Commentaar Strafvordering 8e druk, p. 160, waar wordt verwezen naar *Kamerstukken II* 1989/90, 21345, nr. 3, p 17.
[160] HR 16 april 1996, *LJN* AD2525, *NJ* 1996, 527.

alle benadeelde partijen bij hen mogelijk gevoelens van frustratie oproept. Zoals hiervoor aangegeven is ook onder de nieuwe wetgeving het toetsingskader echter strikt en biedt dat geen ruimte om een inhoudelijk standpunt in te nemen over de door hen gestelde schade.

Wij danken u voor uw aandacht.

De officieren van justitie,

mr. P. Velleman
mr. B. van Roessel

[161] Tekst & Commentaar Strafvordering 8e druk, p. 161.

De onduidelijke verhouding tussen vrijheid van meningsuiting en discriminatie

Een analyse van de groepsbelediging en het haatzaaien

*Aernout Nieuwenhuis en Esther Janssen**

De strafbaarstelling van groepsbelediging en haatzaaien vormt een beperking van de vrijheid van meningsuiting. Het is echter niet zeker waar precies de grens loopt tussen controversiële bijdragen aan het maatschappelijk debat en strafbare uitlatingen. Dat blijkt onder meer uit het verschil van opvatting tussen het OM en het Hof Amsterdam in casu Wilders. Dit artikel concentreert zich op de vraag waarom het zo moeilijk is de genoemde strafbepalingen eenduidig uit te leggen. Een van de conclusies is dat de wetgever meer helderheid zou moeten scheppen.

Inleiding

Artikel 137c Sr stelt het zich in het openbaar beledigend uitlaten over een groep wegens hun ras, hun godsdienst of levensovertuiging, hun hetero- of homoseksualiteit of hun handicap strafbaar. Artikel 137d Sr bevat een verbod aan te zetten tot discriminatie, haat of geweld tegen leden van groepen wegens genoemde karakteristieken alsmede geslacht. Deze uitingsdelicten, kortheidshalve wel groepsbelediging respectievelijk haatzaaien genoemd, mogen zich al geruime tijd in een grote belangstelling verheugen.

Deze belangstelling heeft niet geleid tot consensus over de interpretatie en toepassing ervan. Onenigheid is niet alleen te vinden in de literatuur[1] maar ook binnen de gelederen van de rechterlijke macht. In de zaak Wilders kwam het OM na een uitvoerige analyse tot de slotsom dat (vrijwel alle) uitlatingen van Wilders buiten het bereik van de strafwet vallen; het Hof Amsterdam dat opdracht gaf tot vervolging geeft een heel ander oordeel over de toepasselijkheid van de strafbepalingen op de uitlatingen van Wilders.

De veroordeling eind jaren negentig van de politicus Janmaat wegens de uitlating 'wij schaffen, zodra wij de mogelijkheid en de macht hebben, de multi-culturele samenleving af' werd evenmin met algehele instemming ontvangen.[2] De uitlating op zichzelf was wellicht niet strafbaar, maar werd door de rechter toch gekwalificeerd als aanzetten tot discriminatie. Zij was namelijk gedaan op een manifestatie waar anderen leuzen als 'Eigen volk eerst' en 'Vol is vol' riepen. Ook die uitlatingen waren op zichzelf niet strafbaar maar moesten begrepen worden in het licht van het gedachtegoed van de partij. Uit die context bleek volgens de rechter dat de uitlating van Janmaat gericht was op het uitzetten van mensen uit Nederland wegens hun afkomst.[3]

Er bestaat al met al weinig zekerheid over de grens van de vrijheid van meningsuiting op dit punt. Het is moeilijk om vast te stellen wanneer het doen van kwetsende uitlatingen overgaat in strafwaardige groepsbelediging.[4] Het is ook moeilijk een grens te trekken tussen heftige kritiek op het regeringsbeleid en het strafwaardige aanzetten tot haat en discriminatie. Deze onduidelijkheid doet zich in het bijzonder ook voor in zaken waarin de godsdienst van de beledigde groep een rol speelt. De *Gezwel-Islam*-zaak bijvoorbeeld eindigde na een veroordeling door rechtbank en hof in een vrijspraak door de Hoge Raad.[5]

In dit artikel trachten we de vraag te beantwoorden waarom er zoveel onduidelijkheid en zulke grote verschillen van

* Dr. Aernout Nieuwenhuis is hoofddocent staatsrecht aan de UvA, gelieerd aan het IViR en redacteur van dit blad; mr. Esther Janssen is als promovenda verbonden aan het IViR.

1 Zie met name de bijdragen in: Thema Uitingsdelicten en discriminatie, *Strafblad* 2007, p. 363-409; Thema Het publiek debat, *Strafblad* 2009-3, 19 juni 2009, jrg.7; voor godslastering zie: Thema Omtrent Van Gogh, *NJB* 17 december 2004, nr. 45-46.
Zie verder onder meer J. Peters, *Het primaat van de vrijheid van meningsuiting* (diss. RUL), Nijmegen: Ars Aequi 1981; Th. Rosier, *Vrijheid van meningsuiting en discriminatie in Nederland en Amerika* (diss. VU), Nijmegen: Ars Aequi Libri 1997; A.J. Nieuwenhuis, *Over de Grens van de Vrijheid van Meningsuiting*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 2006; en Janssens & Nieuwenhuis, *Uitingsdelicten*, Deventer: Kluwer 2008.

2 Annotator 't Hart vroeg zich bijvoorbeeld af of verzet tegen de multiculturele samenleving per definitie samenvalt met het aanzetten tot discriminatie op grond van ras. De veroordeling wekt inderdaad de suggestie dat ook bijvoorbeeld de uitlating dat immigranten zich moeten aanpassen aan de heersende cultuur onder omstandigheden al in de gevarenzone zou kunnen komen.

3 HR 18 mei 1999, *NJ* 1999, 634; overigens is de uitlating 'Eigen volk eerst' als zodanig door de rechter niet strafbaar geoordeeld: Rb. Amsterdam 13 juni 1995, *NJ* 1995, 664.

4 T.E. Rosier, 'Discriminerende Belediging', *Recht & Kritiek* 1996, p. 305-334.

5 HR 1 maart 2009, *LJN* BF0655, *NJ* 2010, 19 m.nt. E.A.M. Mevis.

mening over de interpretatie en toepassing van beide bepalingen bestaan. Daartoe analyseren we een aantal tot op zekere hoogte samenhangende factoren. Deze analyse blijft in belangrijke mate beperkt tot de gronden 'ras' en 'godsdienst'.

In de eerste plaats onderzoeken we de achtergrond van de genoemde bepalingen en de redenen voor invoering. Dat onderzoek brengt aan het licht dat niet steeds duidelijk is welk rechtsgoed de wetgever met de bepalingen heeft beoogd te beschermen en wat het gewicht van de vrijheid van meningsuiting is. De wetgever heeft tal van problemen doorgeschoven naar de rechter. Daarom geven we in de tweede plaats een analyse van de toepassing en interpretatie, in het bijzonder waar deze van belang is voor de verhouding met de vrijheid van meningsuiting. Voor de duidelijkheid komen art. 137c Sr en art. 137 d Sr apart aan bod. In de derde plaats onderzoeken we de rechtspraak van het EHRM. Daarin komen een aantal vergelijkbare kwesties aan bod, maar het Hof trekt niet steeds dezelfde grenzen. Een korte blik op de zaak-Wilders, waarin een aantal van de genoemde factoren samenkomt, gaat vooraf aan een conclusie. Daarin is ook een 'aanzet' te vinden om meer helderheid te scheppen.

Op zoek naar de beschermde belangen

In deze paragraaf wordt aandacht besteed aan de voorlopers van de huidige strafbepalingen, aan het IVUR, dat de aanleiding voor de invoering van de huidige bepalingen vormt, en aan het meer algemene anti-discriminatiebeleid dat de grondslag voor de uitbreiding van de werkingssfeer vormt.

Voorlopers

De in 1971 ingevoerde artikelen 137c en d Sr vervingen twee bepalingen, die uit 1934 dateerden. In dat jaar werd belediging van in Nederland levende bevolkingsgroepen strafbaar gesteld. De wetgever was van oordeel dat de roerige politieke situatie in die tijd dit ingrijpen in de meningsvorming rechtvaardigde.[6] Het nastreven van het algemeen belang noch het leveren van een bijdrage aan het publiek debat vormde een rechtvaardigingsgrond. Integendeel, de bepalingen waren juist gericht tegen mogelijke ordeverstoringen naar aanleiding van het publieke debat. Wel zij gezegd dat art. 137c Sr alleen zag op de zogeheten formele groepsbelediging. Niet alleen de strekking van een uitlating maar ook de gekozen bewoordingen dienden een beledigend karakter te hebben.[7]

Het idee dat bijdragen aan het maatschappelijk debat bij uitstek beschermd zijn door de vrijheid van meningsuiting bestond in die tijd niet in de zelfde mate als tegenwoordig. Dat blijkt tevens uit de tezelfdertijd ingevoerde artikelen 137 a en b Sr die zagen op belediging van het openbaar gezag. Het complex van de vier genoemde bepalingen, dat werd opgenomen in de titel 'misdrijven tegen de openbare orde', was dus niet alleen of niet in de eerste plaats bedoeld om (de goede naam van) bepaalde groepen te beschermen maar evenzeer om al te heftige aanvallen op het openbaar gezag te temperen.

Als achtergrond van het verbod van 'haatzaaien' valt overigens ook te wijzen op het Nederlands-Indisch recht. Dat kende al vanaf 1856 een bepaling die het aanzetten tot haat of minachting tegen de regering en het in het openbaar uiting geven van vijandschap, haat of minachting tegen een of meer groepen van de bevolking, strafbaar stelde. Uit de formulering blijkt dat de bepaling gericht was op het bewaren van de maatschappelijke vrede, en het beschermen van de politieke orde. Deze bepaling werd onder meer gebruikt om ongewenste kritiek op het kolonialisme aan te pakken. De strafbepaling beschermde zo mede de heersende politiek-sociale ordening.[8]

Verplichtingen IVUR

De directe aanleiding voor de wetgeving uit 1971 vormden de verplichtingen op grond van het Internationaal Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van rassendiscriminatie. Art. 4 IVUR ziet in het bijzonder op uitlatingen.[9] De bepaling legt de staten de verplichting op: 'strafbaar bij de wet te verklaren het verspreiden, op welke wijze ook, van denkbeelden die zijn gegrond op rassuperioriteit of rassenhaat, aanzetting tot rassendiscriminatie, zomede alle daden van geweld of aanzetting daartoe, die zijn gericht tegen een ras of een groep personen van een andere huidskleur of etnische afstamming, als ook het verlenen van steun aan tegen bepaalde rassen gerichte activiteiten, waaronder begrepen de financiering daarvan.'[10]

Het voorstel om in het verdrag het aanzetten tot geweld te verbieden, stuitte nauwelijks op verzet. Over de andere categorieën uitlatingen bestond minder consensus.[11] Velen benadrukten de band tussen het propageren van rassenhaat en het aanzetten tot discriminatie: '*the fact of creating an atmosphere of racial hatred would inevitably lead indirectly to racial discrimination*'.[12] Haat is in dat geval op te vatten als een '*active dislike*', een '*disposition to injure*'. Anderen achtten deze redenering echter te vaag. Meer in het algemeen zou alleen het aanzetten tot handelingen strafbaar gesteld mogen worden.[13]

Tijdens de onderhandelingen werd de '*due regard clause*' in het voorstel opgenomen, de verwijzing naar het in arikel 5 vastgelegde recht op vrijheid van meningsuiting: '*In particular, this clause was intended to protect against overly broad limitations on the freedom of expression and association.*'[14] Het voorstel om de verspreiding van racistische theorieën in het geheel niet te verbieden,[15] omdat dergelijke opvattingen in een democratie met argumenten moeten worden bestreden en niet met de strafwet,[16] haalde het niet.

De Commissie, die bij het verdrag werd ingesteld, meent dat bij de opstelling van het verdrag al de afweging met de vrijheid van meningsuiting is gemaakt.[17] De Commissie heeft dan ook

6 G. Langemeijer, 'Bescherming der openbare orde', *NJB* 1934, p. 149-158.

7 Zie verder A.L.J. Janssens, *Strafbare belediging* (diss. RUG), Amsterdam: Thela Thesis 1998.

8 Opmerkelijk genoeg is het uit 1934 daterende art. 137c Sr ook ingezet tegen een uitlating over 'Indische planters'.

9 Zie voor de moizame totstandkoming, N. Lerner, *The U.N. Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*, Alphen aan den Rijn: Sijthoff & Noordhoff 1980. Daar staat tegenover dat aan de totstandkoming in hoog tempo is gewerkt, Th. Meron, 'The Meaning and Reach of the ICERD', *Am. J. Int. Law* 1985, p. 284.

10 De rest van art. 4 is hier niet letterlijk weergegeven, NL vertaling *Trb.* 1966, 237.

11 D. Mahalic & J. Mahalic, 'The Limitation Provisions of the ICERD', *HRQ* 1987, p. 94.

12 Zie Lerner 1980, p. 52.

13 Vgl. Meron 1985, p. 296-298.

14 Lerner 1980, p. 48; Mahalic & Mahalic 1987, p. 89.

15 Lerner 1980, p. 46.

16 Aangehaald door Lerner 1980, p. 47.

17 Report CERD 1987, p. 69 v. Vgl. Mahalic & Mahalic 1987, 91. Zie ook: '*it could not have been the intention of the drafters of the Convention to enable State parties to construe the phrase safeguarding the human rights in question as canceling the obligations relating to the prohibition of the racist activities concerned*', UN Doc. A/33/18 (1978), 112, aangehaald bij Meron 1985, 300-301.

afkeurend gereageerd op het invoegen van extra delictsbestanddelen, zoals een verstoring van de openbare orde of een duidelijk risico dat het tot geweld komt.[18] Veel staten hebben bij de invoering van wetgeving echter alsnog een afweging met de vrijheid van meningsuiting gemaakt.[19]

De gekozen implementatie

In de Nederlandse strafwet werd een algemene omschrijving van discriminatie opgenomen, die geënt is op het verdrag:[20]

> *elke vorm van onderscheid, elke uitsluiting, beperking of voorkeur, die ten doel heeft of ten gevolge kan hebben dat de erkenning of de uitoefening op voet van gelijkheid van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden op politiek, economisch, sociaal of cultureel terrein of op ander terreinen van het maatschappelijk leven wordt teniet gedaan of aangetast.*

Deze algemene omschrijving mag overigens niet verhullen dat alleen discriminatie in de uitoefening van een ambt, beroep of bedrijf daadwerkelijk strafbaar werd gesteld (art 429quater Sr). Voorts werden art. 137 c en d Sr aangepast.[21] Het bereik werd beperkt tot uitlatingen over groepen 'wegens ras en wegens godsdienst of levensovertuiging'. Naast de belediging werd ook het aanzetten tot haat, discriminatie en geweld verboden.

De memorie van toelichting geeft aan dat het begrip 'ras' ruim moet worden opgevat en vergelijkbaar is met de omschrijving in het Verdrag: ras, huidskleur, nationale of etnische afstamming en afkomst.[22] Dat betekent dat nationale afkomst er wél onder valt, maar nationaliteit niet, aldus de regering. De wetgever nam behalve 'ras' ook 'godsdienst en levensovertuiging' op. Hij dacht zo vooruit te lopen op de verplichtingen die zouden voortvloeien uit een verdrag tegen discriminatie op grond van godsdienst, dat nog tot stand zou moeten komen.[23] Levensovertuiging is er op haar beurt aan toegevoegd om godsdienst geen bevoorrechte positie te geven.[24] Onder levensovertuiging valt uitdrukkelijk niet de politieke overtuiging.[25]

De gelijkstelling van discriminatie op grond van ras en godsdienst kent in het internationale recht een zekere basis. Men denke aan de uitgangspunten van de VN (art. 1 lid 3 Handvest), maar ook aan art. 20 lid 2 IVBPR dat staten verplicht het propageren van op nationale afkomst, ras of godsdienst gebaseerde haatgevoelens die aanzetten tot discriminatie, vijandigheid of geweld, bij de wet te verbieden. De vraag is echter wél hoever de analogie doorgevoerd kan worden. Het is immers niet goed voorstelbaar dat een verdragsbepaling zou verplichten de verspreiding van denkbeelden gegrond op de superioriteit van een bepaalde godsdienst strafbaar te stellen. Dat is immers eigen aan de verkondiging van veel godsdiensten. Men kan zich zelfs een '*free market place*' van godsdienstige opvattingen voorstellen.[26]

De regering achtte de invoering van de nieuwe bepalingen niet ongunstig voor de vrijheid van meningsuiting.[27] De werkingssfeer werd immers ingeperkt van uitlatingen over alle mogelijke groepen tot uitlatingen over groepen wegens ras en godsdienst. Daar stond tegenover dat art. 137c Sr niet pas bij een grievende vorm van toepassing zou zijn. De regering stelde overigens dat het betitelen van een bepaalde levensovertuiging als 'idioot' waarschijnlijk nog wel door de beugel zou kunnen.[28] Kritiek op opvattingen of gedragingen – in welke vorm ook – valt buiten het bereik van de strafbepaling, aldus de regering.[29] Dat uitgangspunt is tijdens de behandeling in de Eerste Kamer herhaald: 'alle, zelfs felle kritiek op opvattingen, die in die groep leven of op het gedrag van hen, die tot de groep behoren, blijft buiten het bereik van de strafwet.'[30] De strafbaarheid begint volgens de regering waar: 'kritiek ontaardt in het aantasten van de eer en goede naam van of het aanzetten tot haat tegen of discriminatie van de groep vanwege het enkele feit dat de leden een bepaalde godsdienst zijn toegedaan'. Het parlement achtte de beperking van de vrijheid van meningsuiting te verdedigen, gezien ook de verplichtingen op grond van het Verdrag.[31]

Het Verdrag kent overigens niet een uitdrukkelijke verplichting om *belediging* van groepen op grond van ras, laat staan op grond van godsdienst of levensovertuiging, te verbieden. De memorie van toelichting bij het wetsvoorstel is op dit punt geen wonder van klaarheid: 'Het Verdrag verplicht niet uitdrukkelijk tot het opnemen in de nationale wetgeving van strafbepalingen ter zake van het openbaar beledigen van groepen mensen wegens hun ras. Naar het oordeel van de ondergetekenden zou de wetgever evenwel bij de uitvoering van art. 4 van het Verdrag tekortschieten, indien hij dergelijke bepalingen achterwege zou laten.'[32]

Algemeen anti-discriminatiebeleid

In 1991 werd de werkingssfeer van art. 137 c en d Sr uitgebreid. In beide bepalingen werd hetero- of homoseksualiteit opgenomen; in art. 137d Sr bovendien ook 'geslacht'. De uitbreiding werd gezien als een verwezenlijking van de 'sociale dimensie' van het grondrecht van gelijke behandeling.[33] Wetgeving zorgt ervoor dat het grondwettelijke discriminatieverbod doorwerkt in het maatschappelijk leven.[34] Mensen mogen niet door discriminatie in hun maatschappelijk functioneren worden belemmerd en mensen dienen beschermd te worden tegen agressie.[35]

18 Mahalic & Mahalic 1987, p. 98.
19 Ibid., p. 93.
20 Deze omschrijving komt in grote lijnen overeen met de omschrijving uit art. 1 IVUR. Daarbij zij aangetekend dat de omschrijving in het Wetboek van Strafrecht zich niet beperkt tot *rassen*discriminatie.
21 Art. 137 a en b leven deels voort in het huidige art. 267 Sr.
22 *Kamerstukken II* 1969/70, 9724, 6, 2.
23 *Kamerstukken II* 1969/70, 9723, 3, 4. Deze notie blijkt vooralsnog onjuist, vgl. § 9.1.3. Tijdens de parlementaire behandeling kwam bovendien naar voren dat joden als groep zowel op grond van ras als op grond van godsdienst worden aangevallen.
24 Een politieke overtuiging is overigens in het algemeen niet een levensovertuiging, zo is uitdrukkelijk gesteld.
25 Hof Den Haag 19 mei 2003, *NJ* 2003, 382.
26 Vgl. al J. Milton, *Areopagitica*, 1644.
27 *Handelingen II* 1969/70, 4347. Zie ook *Kamerstukken II* 1969/70, 9723, 3, 4.
28 *Handelingen II* 1969/70, 4350. In het voorbeeld werd gesproken over uitlatingen over een 'sekte'. Voor de uitingsvrijheid mag het geen verschil maken of een 'geaccepteerde' levensovertuiging of een sterk afwijkende als absurd wordt bestempeld.
29 *Kamerstukken II* 1969/70, 9724, 6, 4.
30 *Handelingen I* 1970/71, 555.
31 Vgl. J.L. van der Neut, *Discriminatie en strafrecht*, Arnhem: Gouda Quint 1986, p. 33.
32 *Kamerstukken II* 1969/70, 9723, 3, 4.
33 *Kamerstukken I* 1990/91, 20 239, 76c, 7.
34 *Handelingen II* 1989/90, 3087.
35 *Kamerstukken II* 1987/88, 20 239, 8, 7.

Daarom achtte de regering een beperking van de vrijheid van meningsuiting gerechtvaardigd, ook al heeft het grondrecht op gelijke behandeling niet per se een hogere waarde dan het recht op vrijheid van meningsuiting. Een nadere afweging zou aan de rechter moeten worden overgelaten.[36] Het wetsvoorstel kende aanvankelijk de bepaling dat het doen van uitlatingen die ertoe strekken een oordeel te geven over de behartiging van openbare belangen en die niet onnodig grieven, niet strafbaar zou zijn.[37] De regering trok de voorgestelde bepaling uiteindelijk in, omdat zij niet in overeenstemming met de geest van het IVUR zou zijn.[38] De verplichtingen ten aanzien van 'ras' werken zo dus ook door naar de nieuwe discriminatiegronden.

Art. 137e Sr kent wel een uitzondering voor zakelijke berichtgeving. Daaronder valt overigens niet het ter verkoop in voorraad hebben van enkele exemplaren van de voormalige nazikrant, de *Völkische Beobachter*.[39] De minister gaat er van uit dat het door de KB online beschikbaar stellen van – discriminatoire – publicaties uit de periode 1940-45 als zodanig beschouwd kan worden.[40]

Bij de uitbreiding van het bereik van de strafbepalingen werd in de Kamer de vraag gesteld hoe het afkeuren van homoseksualiteit, op grond van een godsdienstige overtuiging, beoordeeld zou moeten worden.[41] De regering antwoordde dat de al dan niet onnodig beledigende vorm van de uitlating een factor van betekenis zou zijn.[42] Zo wordt getracht het belang van de vrijheid van meningsuiting toch recht te doen.

De lichamelijke, psychische of verstandelijke handicap heeft in 2006 ook een plaats gekregen in art. 137c, d en e Sr, gelijktijdig met de invoering van speciale wetgeving tegen discriminatie van gehandicapten op de arbeidsmarkt.[43] Daaruit komt opnieuw de samenhang tussen het meer algemene anti-discriminatiebeleid en het creëren van uitingsdelicten naar voren. Deze samenhang is echter niet absoluut. Zo ziet de AWGB bijvoorbeeld ook op politieke overtuiging en burgerlijke staat; deze gronden ontbreken in art. 137 c en d Sr. Er is al gezegd dat geslacht alleen in art. 137 d Sr is ingevoerd. In dit verband kan ook gewezen worden op het Internationaal verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen. Dat kent bijvoorbeeld wel bepalingen tegen feitelijke en juridische achterstelling, maar een bepaling die verplicht tot het creëren van uitingsdelicten, ontbreekt.[44]

Beschermde belangen?

De historische achtergrond, de verplichtingen uit het IVUR, de gekozen implementatie en de uitbreiding op grond van het meer algemene anti-discriminatiebeleid, doen de vraag opkomen welke belangen de strafbepalingen geacht worden te beschermen.

De plaatsing onder de titel 'misdrijven tegen de openbare orde' die dateert uit 1934 wijst erop dat de wetgever in de eerste plaats heeft willen voorkomen dat de onmin tussen bepaalde bevolkingsgroepen zodanige vormen aanneemt dat de kans op ongeregeldheden aanzienlijk wordt. Die verbinding met ongeregeldheden is het duidelijkst in het geval van aanzetten tot geweld. Bij het aanzetten tot haat kan het idee nog steeds zijn dat haat de opmaat tot geweld vormt. Ook het aanzetten tot discriminatie kan bijdragen aan een klimaat waarin ongeregeldheden eerder voor kunnen komen. Het strafbaar stellen van belediging kan eveneens verbonden worden met de bescherming van de openbare orde. In dat geval valt in de eerste plaats te denken aan de provocerende belediging, of in elk geval aan uitlatingen die grote verontwaardiging kunnen wekken. Belediging kan ook zodanige vormen aannemen dat zij geweld tegen bepaalde groepen lijkt te rechtvaardigen: ratten, onkruid, kakkerlakken.

Ziet men de bepalingen in het licht van de verdragsverplichtingen op grond van de letter van art. 4 IVUR, dan zien zij ook op de verspreiding van bepaalde denkbeelden, los van hun effect op de openbare orde. Bovendien wil het verdrag niet alleen voorkomen dat het maatschappelijk debat leidt tot ongeregeldheden maar ook dat de politieke meningsvorming tot racistische besluitvorming zou leiden.

Vanuit het meer algemene anti-discriminatiebeleid bezien kan het verbod van belediging ook eenvoudigweg de goede naam van (de leden van) een groep beschermen. Wordt deze aangetast, dan wordt hun positie op de arbeidsmarkt er bijvoorbeeld niet beter op. Dat is bij uitstek het geval indien er sprake is van smaad of laster. Het anti-discriminatiebeleid kan ook gepaard gaan met het idee dat minderheden meer in het algemeen bescherming toekomt, bijvoorbeeld tegen sterk kwetsende uitlatingen. Ook deze zouden hen immers kunnen hinderen in hun maatschappelijk functioneren. De wetgever heeft hier zelf aan de onduidelijkheid bijgedragen door in 137c de term beledigend *over* een groep te gebruiken maar in art. 137 e de formulering beledigend *voor*.

De samenhang tussen anti-discriminatiebeleid en het creëren van uitingsdelicten doet nog een andere vraag opkomen. Is er geen risico dat juist kritiek op de uitgangspunten van dat beleid al snel in de gevarenzone terechtkomt. Nog verder gaat het idee dat de burger de overheid bij de uitvoering van genoemd beleid niet voor de voeten moet lopen. Men vergelijke hier de opmerkelijke overweging van het Hof Den Haag in een civiele procedure, dat – waar de overheid maatregelen neemt om de achterstand van minderheden op te heffen – de burger gehouden is daar ook een bijdrage aan te leveren, en zich daarom over minderheden voorzichtiger uit dient te laten.[45]

36 *Kamerstukken I* 1990/91, 20 239, 76a, 6.

37 De gehanteerde formule is vergelijkbaar met die in art. 266 lid 2 Wvsr.

38 De regering spreekt zelf over ras, godsdienst en levensovertuiging, *Kamerstukken II* 1987/88, 20 239, 5, 2. Wij komen op een mogelijk verschil nog terug.

39 In het verleden is voor de rechter ook wel beroep gedaan op de ongeschreven strafuitsluitingsgrond dat de verdachte te goeder trouw had kunnen aannemen dat het te last gelegde waar was en het algemeen belang de telastlegging eiste. De verdediging baseerde deze strafuitsluitingsgrond mede op de vrijheid van meningsuiting. Het Hof wees dit verweer af, zonder in te gaan op het bestaan van een dergelijke strafuitsluitingsgrond als zodanig: Hof Arnhem 4 juni 1982, *NJ* 1983, 422.

40 Brief van de minister van 30 augustus 2010, kenmerk 166722.

41 De kleine christelijke partijen hadden liever de term seksuele geaardheid dan gerichtheid in de tekst gezien.

42 *Kamerstukken I* 1990/91, 20 239, 76c, 3.

43 De samenhang met het anti-discriminatiebeleid geldt minder voor de wijziging uit 2009 die een terroristisch oogmerk als strafverzwarende omstandigheid invoert. *Stb.* 2009, 245, bij deze wijziging is ook de mogelijkheid om als bijkomende sanctie de uitzetting uit het beroep op te leggen in een apart artikel opgenomen (art. 137h Sr).

44 Zie § 9.1.3.

45 Hof Den Haag 20 maart 1991, *LBR-bulletin* 1991/3, 14.

Uitgaande van het algemene anti-discriminatiebeleid ligt het overigens wél enigszins voor de hand dat uitlatingen over – achtergestelde – minderheden eerder in de gevarenzone komen dan uitlatingen over meerderheden. Gaat het om het voorkomen van haat en onmin tussen bevolkingsgroepen, dan is dat anders. In de eerste Hofstadgroep zaak heeft de HR in elk geval uitgemaakt dat ook het aanzetten tot haat tegen andersdenkende *meerderheden* onder art. 137d Sr kan vallen.[46] Door het naast elkaar stellen van hetero- en homoseksualiteit in art. 137c lijkt hetzelfde voor de groepsbelediging te gelden. In dit verband kan er ook op gewezen worden dat 'geslacht' in art. 137c Sr ontbreekt onder meer omdat vrouwen zo'n grote groep vormen en wel tegen een stootje kunnen.[47]

Op zoek naar de betekenis van de vrijheid van meningsuiting

Art. 137 c en d Sr zijn tientallen malen toegepast. Daarbij ging het enerzijds om uitlatingen waarvan de strafwaardigheid waarschijnlijk door weinigen wordt betwist. Voorbeelden vormen het gebruik hakenkruisen bij politieke propaganda, en de leuze 'Hamas, Hamas, alle joden aan het gas'. Ook oproepen om het blanke ras te beschermen tegen immigratie en het afschilderen van asielzoekers en immigranten als criminelen leidden tot veroordelingen. In andere zaken, die onder meer belediging van homoseksuelen behelsden, of zagen op tegen de Islam en tegen gelovigen gerichte uitlatingen, viel het oordeel vaker uit ten gunste van de verdachte. Wat ons met name interesseert is hoe de rechter de vrijheid van meningsuiting gewicht heeft gegeven.

Art. 137c Sr

Bij de interpretatie van art. 137c Sr wordt op minstens twee manieren het belang van de vrijheid meningsuiting verdisconteerd.[48] In de eerste plaats heeft de HR – twee jaar geleden – vastgesteld dat de bepaling alleen ziet op uitlatingen die 'onmiskenbaar betrekking hebben op een bepaalde groep die door hun godsdienst wordt gekenmerkt'. Het 'zich beledigend uitlaten over een godsdienst' valt er niet onder, ook niet als dit geschiedt 'op zo'n wijze dat de aanhangers daardoor in hun godsdienstige gevoelens worden gekrenkt.'[49] De HR baseert zich op de bedoeling van de wetgever die niet wenste dat kritiek op opvattingen of gedragingen in welke vorm ook strafbaar zou worden.[50] De zaak zag op het achter een raam van een woning ophangen van een pamflet met daarop de bewoordingen 'Stop het gezwel dat Islam heet, Theo is voor ons gestorven, wie wordt nu de volgende? Kom in verzet NU. Nationale Alliantie, wij buigen niet voor Allah. Word lid!' Zowel de rechtbank als het hof oordeelde de uitlating beledigend voor alle aanhangers van de Islam. Hun geloof wordt immers als een voortschrijdende ziekte omschreven, een maatschappelijke of religieuze context ontbreekt en de bewoordingen zijn onnodig grievend.[51] De HR casseert echter, omdat de uitlating niet onmiskenbaar betrekking heeft op moslims als religieuze groep.[52]

Deze uitleg van art. 137c Sr is inmiddels al in de lagere rechtspraak terug te vinden. Posters en tekeningen met daarop onder meer 'Bad religion' en een gelijkstelling van christelijk kruis en hakenkruis vielen volgens de rechter niet aan te merken als het zich beledigend uitlaten over een groep.[53] Het op een moskee schilderen van de leuze 'alle moslims in de concentratiekamp' en enkele hakenkruizen werd wél gezien als belediging in de zin van art. 137c Sr.[54] De uitlating gaat inderdaad over een groep. Nu het een aansporing is, zou overigens art. 137d Sr meer op de uitlating toegesneden kunnen zijn.

De uitleg van de HR komt erop neer dat de gevoelens van gelovigen op zichzelf geen door art. 137c Sr beschermd rechtsgoed zijn. Dat leidt de HR niet af uit het feit dat het een misdrijf tegen de openbare orde betreft. Dat is in zoverre terecht dat bepaalde uitlatingen over het geloof immers zeker zo'n provocatief gehalte kunnen hebben als uitlatingen over de groep gelovigen. Het is het door de wetgever gememoreerde belang van de vrijheid van meningsuiting dat uiteindelijk de uitleg draagt.

De uitleg van de HR roept wel weer nieuwe vragen op. In de eerste plaats de vraag in hoeverre deze redenering ook opgaat bij andere discriminatiegronden dan godsdienst en levensovertuiging. De HR laat dat uitdrukkelijk open.[55] Dat ligt om een aantal reden ook voor de hand. Gezien in het licht van het IVUR dienen uitlatingen waarin een bepaald ras als minderwaardig wordt voorgesteld, ook strafbaar te zijn. In de tweede plaats heeft het belang van ruimte voor kritiek op opvattingen een veel groter gewicht bij geloof dan bij ras. In de derde plaats, daarmee in samenhang, is het streven om personen tot een zekere wijziging van hun (geloofs)overtuiging te bewegen moeilijk te vertalen naar 'ras'.

Een tweede vraag is hoe de bewoordingen 'wegens hun godsdienst' in art. 137c Sr nu precies uitgelegd dienen te worden. Deze bewoordingen suggereren immers dat de uitlating juist wel betrekking heeft op de godsdienst. 'Alle katholieken zijn door hun achterlijke godsdienst niet meer dan ratten', zou een ideaaltypisch voorbeeld kunnen zijn. Het lijkt echter moeilijk voorstelbaar dat de wetgever een uitlating als 'alle katholieken zijn ratten', die niet expliciet op de godsdienst ziet, zonder meer buiten de reikwijdte heeft willen sluiten, omdat deze niet duidelijk betrekking heeft op de godsdienst. 'Zich beledigend uitlaten over een groep *wegens* hun godsdienst' kan naar onze mening moeilijk iets anders betekenen dan dat iemand zich beledigend uitlaat over een door hem op grond van het geloof afgebakende groep.

46 HR 2 februari 2010, *LJN* BK5193.

47 *Kamerstukken II* 1987/88, 20 239, 5, p. 5.

48 Een derde mogelijkheid is via het opzetvereiste. Men vergelijke de redenering in de *Bazuin*-zaak, HR 16 december 1986, *NJ* 1987, 534, annotatie G.E. Mulder. Deze mogelijkheid heeft door HR 10 maart 2009, *LJN* BF0655, *NJ* 2010, 19 m.nt. P.A.M. Mevis, aan belang ingeboet en wordt hier niet apart behandeld.

49 HR 10 maart 2009, BF 0655, *NJ* 2010, 19 m.nt. P.A.M. Mevis.

50 *Kamerstukken II* 1969/70, 9724, MvA, nr. 6, p. 4. en *Handelingen I* 1970/71, p. 555. In het verleden heeft de rechter wel heeft geconstateerd dat bij het leveren van heftige kritiek op een godsdienst het opzet te beledigen ontbrak, *Bazuin*-zaak, HR 16 december 1986, *NJ* 1987, 534 m.nt. G.E. Mulder.

51 Rb. Den Bosch 19 juli 2005, *LJN* AT9494; Hof Den Bosch 10 november 2006, *LJN* BH3383.

52 Voor kritiek hierop zie: annotatie Mevis; W. Veraart, 'Beledigen kan alleen in context, Kanttekeningen bij het "beledigen islam"-arrest van 10 maart 2009'. *NJB* 26 maart 2010, nr. 12, p. 724-730.

53 Rb. Utrecht 26 april 2010, *LJN* BM8138; de aansporing 'Burn the Church' op dezelfde poster was overigens wel strafbaar op grond van art. 137d Sr.

54 Rb. Utrecht 15 september 2009, *LJN* BJ7881.

55 HR 10 maart 2009, *LJN* BF0655, *NJ* 2010, 19 m.nt. P.A.M. Mevis.

Afbakening met de smalende godslastering

De uitleg door de HR zorgt voor een afbakening tussen 137c Sr en de smalende godslastering die in 147 Sr is vastgelegd.[56] Hier moet de uitlatingen juist wel het Opperwezen lasteren en dat is wat anders dan het zich beledigend uitlaten over een groep mensen wegens hun godsdienst.[57] Wat de christelijke godsdienst betreft, kunnen door de leer der drie-eenheid Christus en de Heilige Geest ook op een zekere bescherming rekenen. Deze bescherming strekt zich niet uit tot bijvoorbeeld Maria en de profeten. Toen eind jaren tachtig van de vorige eeuw werd verzocht om strafvervolging naar aanleiding van de uitgave van de *Satanic Verses* van de schrijver Rushdie, kon het OM dan ook zonder meer stellen dat er geen reden was voor een vervolging op grond van art. 147 lid 3 Sr, nu het boek mogelijkerwijs Mohammed en de islamitische cultuur beledigde maar zeker niet de delictsomschrijving van het verbod van godslastering vervulde.[58]

Overigens leidt art. 147 Sr al sinds de jaren zestig van de vorige eeuw een slapend bestaan. De HR heeft toen in het *Ezel*-proces vastgesteld dat het oogmerk te smalen bewezen moet worden.[59] Dat is geen gemakkelijke opgave. Inmiddels is er een initiatiefwetsvoorstel tot afschaffing van de smalende godslastering aanhangig. De Toelichting bij het voorstel wijst op de vrijheid van meningsuiting, op het feit dat de bestaande bepaling gelovigen een zekere voorkeurspositie verleent en op het feit dat de bepaling weliswaar een slapend bestaan leidt maar er altijd een risico bestaat dat ze wakker wordt.[60]

'Beledigend' en context

In de tweede plaats verdisconteert de HR het belang van de vrijheid van meningsuiting doordat de context van een uitlating daaraan het beledigend karakter kan ontnemen. De HR heeft meermalen vastgesteld dat een op zichzelf beledigende uitlating, die is gedaan in de context van de uiteenzetting van de geloofsovertuiging, daardoor het beledigend karakter kan verliezen.[61] In deze arresten wijst de HR er bovendien op dat de uitlatingen bedoeld waren als bijdrage aan het maatschappelijk debat. Andere jurisprudentie wijst er ook op dat de context van de publieke discussie – ook zonder dat een geloofsovertuiging uiteengezet wordt – aan een uitlating het beledigend karakter kan doen ontvallen.[62]

Een voorwaarde daarvoor is wel dat de bewoordingen niet nodeloos grievend zijn. Asielzoekers dienen niet voor moordenaars en beulen uitgemaakt te worden, ook al is er mogelijk sprake van een bijdrage aan het publiek debat.[63] Een uitlating over 'daglichtschuwende joden' en over joden die zich 'gedragen als beesten' blijft beledigend ook als zij mogelijkerwijs een bijdrage aan het debat naar aanleiding van de film 'Passion of Christ' vormen.[64] Termen als 'kakkerlakken', 'berberapen' en 'ratten' zullen in beginsel ook onnodig grievend zijn.[65] Het ligt voor de hand om aan te nemen dat ook geheel onjuiste feitelijke beschuldigingen al snel onnodig grievend zijn. Columns, die vaak met enige overdrijving actuele onderwerpen behandelen, zijn ook aan bepaalde grenzen gebonden. Leveren ze een bijdrage aan het publiek debat, dan onderzoekt de rechter ook hier of de uitlatingen niet nodeloos grievend zijn.[66] Ook andere contexten dan die van het maatschappelijk debat kunnen aan op zichzelf beledigende bewoordingen het beledigend karakter doen verliezen. Een voorbeeld vormt een roman.[67]

Men kan zich wederom afvragen of de context-redenering gelijkelijk op 'ras' en 'godsdienst' van toepassing is. Heeft de uitlating 'katholieken zijn notoir onbetrouwbaar', gedaan in het politiek debat, bijvoorbeeld een equivalent wanneer het gaat over ras? Men vergelijke hier ook de aangehaalde opvatting van de regering dat juist het IVUR geen ruimte liet voor de invoering van een rechtvaardigingsgrond voor uitlatingen ter behartiging van een openbaar belang.

Ongelukkigerwijs brengt de term 'onnodig grievend' weer nieuwe vragen met zich. Noch het oordeel van de publicist (niet onnodig grievend) noch het oordeel van de gekwetste (onnodig grievend) zal hier de doorslag kunnen geven. Objectivering is noodzakelijk. Een uitlating als 'moslims zijn notoire vrouwenhaters' komt minder onnodig grievend voor dan het gebruik van scheldwoorden, het debiteren van aperte onjuistheden, en het – anderszins – ontzeggen van de menselijke waardigheid aan de leden van een groep. De ene vage term 'onnodig grievend' wordt dan wel nader ingevuld met een andere vage term.

Art. 137d Sr

Art. 137d Sr verbiedt het aanzetten tot haat, discriminatie of gewelddadig optreden. Het gebruik van de term 'haat' is mede ingegeven door art. 4 IVUR waarin het rechtvaardigen en bevorderen van rassenhaat genoemd wordt; haten zelf is overigens niet strafbaar. Art. 137d Sr is de enige bepaling in het Wetboek van Strafrecht waarin de term 'haat' voorkomt. De rechter heeft de term in een casus waarin alléén het aanzetten tot haat in het geding was, zo uitgelegd dat de gewraakte uitlating groepen tegenover elkaar plaatste en zo voor een 'intrinsiek conflictueuze tweedeling' zorgde.[68]

Het wetboek van strafrecht bevat wel een uitgebreide omschrijving van discriminatie, zoals we hebben gezien. Herhaald zij wel dat discriminatie niet in haar algemeenheid strafbaar is gesteld. Het door een politieke partij alleen verkiesbaar stellen van mannen bijvoorbeeld is op dit moment niet strafbaar en valt ook buiten de werkingssfeer van de AWGB. Het zou vreemd zijn als een oproep aan die partij om dat te blijven doen dan tot een veroordeling wegens het aanzetten tot discriminatie zou kunnen leiden.

56 Ook in de jaren dertig van de vorige eeuw ingevoerd om de politieke discussies te temperen.

57 Art. 147 Sr eist overigens wel het zich door smalende godslasteringen uitlaten *op voor godsdienstige gevoelens krenkende wijze*. Zie Janssens & Nieuwenhuis, *Uitingsdelichten*, Deventer: Kluwer 2008, 234v.

58 Vgl. *NRC* 13 maart 1989, aangehaald in Noyon-Langemeijer-Remmelink, losbl. aantekening 8 (noot 5) bij art. 147 Sr.

59 HR 2 april 1968, *NJ* 1968, 373; zie verder Janssens en Nieuwenhuis 2008, 241v.

60 *Kamerstukken II* 2009/10, 32 203, nr. 3, MvT.

61 HR 9 januari 2001, *NJ* 2001, 203; HR 9 januari 2001, *NJ* 2001, 204 m.nt. J. de Hullu; HR 14 januari 2003, *NJ* 2003, 261 m.nt. P.A.M. Mevis.

62 Pres. Rb. Den Haag 7 april 2008, *LJN* BC8732, *Mediaforum* 2008-5, p. 241-242 m.nt. A.J. Nieuwenhuis (*NIF/Wilders*).

63 HR 15 april 2003, NJ 2003, 334; vgl. Rb. Amsterdam 25 januari 2006, *LJN* AV2201.

64 Hof Amsterdam 17 november 2006, *LJN* AZ3011.

65 Vgl. Hof Amsterdam 11 oktober 2010, *LJN* BO0041.

66 Hof Amsterdam 17 februari 2010, *LJN* BL4528.

67 HR 9 oktober 2001, *NJ* 2002, 76 m.nt. J. de Hullu.

68 HR 2 april 2002, *NJ* 2002, 421 m.nt. P.A.M. Mevis. In de Duitse juridische literatuur vinden we 'haat' omschreven als heftige emotionele gevoelens van vijandschap. Deze omschrijving is in overeenstemming met de bedoeling van de wetgever niet zozeer de haat als zodanig tegen te gaan, maar veeleer de discriminatie en het geweld als gevolg daarvan.

Ook bij toepassing van art. 137d Sr kan de context van groot belang zijn. Bij de in de inleiding genoemde *Janmaat*-zaak zorgde deze juist voor het vervullen van de delictsomschrijving. Ook in recente jurisprudentie wijst de HR erop dat de rechter niet simpelweg mag vrijspreken na alleen de uitlatingen op zichzelf te hebben bezien. Hij dient ook naar de omstandigheden van het geval te kijken.[69] Die omstandigheden kunnen er namelijk voor zorgen dat de uitlating alsnog de delictsomschrijving vervult.

Daarmee is de vraag nog niet beantwoord of ook hier de context van het maatschappelijk debat aan uitlatingen die 'aanzetten tot' juist dat karakter kan doen ontvallen. Dat is naar onze mening niet zonder meer vanzelfsprekend. Bij uitstek zij hier gewezen op het aanzetten tot geweld. De kans op geweld lijkt niet makkelijk beschouwd te kunnen worden als een neveneffect van een bijdrage aan het maatschappelijk debat die maar voor lief moet worden genomen.

Voor uitlatingen die mogelijkerwijs aanzetten tot haat of discriminatie ligt het gecompliceerder. De bepalingen uit 1934 moesten juist het publieke debat temperen. Dat gold echter ook voor art. 137c Sr en het belang van de vrijheid van meningsuiting, juist ten aanzien van het maatschappelijk debat, is sinds die tijd aanzienlijk toegenomen. Uitlatingen die kritiek op bepaalde gedragingen of op het overheidsbeleid bevatten horen niet te snel onder de strafwet te vallen. Zo kon de actie 'Waardebon Gratis naar Marokko' volgens de rechter niet beschouwd worden als

> *het opzettelijk aanzetten (van anderen) tot discriminatie en/of haat wegens het behoren tot een ras als bedoeld in de artikelen 137d en 137e Wetboek van strafrecht [...]. Het is veeleer een, kennelijk als ludiek bedoelde, poging de draak te steken met het (naar het oordeel van de opstellers) lakse optreden van de burgemeester na een eerdere ordeverstoring door jongeren van Marokkaanse afkomst.*[70]

Hebben we het over de context van het maatschappelijk en politiek debat dan is ook een belangrijke vraag in hoeverre het bepleiten van overheidsmaatregelen tegelijkertijd als aanzetten tot discriminatie als bedoeld in art. 137d Sr beschouwd kan worden. Anders gesteld: richt art. 137d Sr zich in het bijzonder tegen uitlatingen die de openbare discussie kunnen doen ontsporen omdat zij – mogelijkerwijs – tot ongeregeldheden leiden of ook tegen uitlatingen die zouden kunnen leiden tot politieke besluitvorming die op haar beurt wellicht in strijd is met een dwingend verbod van discriminatie?

De strekking van het IVUR wijst uitdrukkelijk ook in laatstgenoemde richting en bij ras lijkt de grens ook makkelijker te trekken dan bij andere gronden. Het verweer van de voorlieden van de NVU dat de maatregelen om Den Haag blank en veilig te houden pas zouden worden genomen nadat ze de macht hadden veroverd mocht dan ook niet baten.[71] De tussenzin van Janmaat 'zodra wij de mogelijkheid en de macht hebben' was evenmin voldoende om aan te nemen dat de oproep buiten de reikwijdte van art. 137d Sr zou vallen.

Een pleidooi voor het afschaffen van de mogelijkheid voor mensen met een verschillende huidskleur om te trouwen zal ook onder de werkingssfeer van verdrag en strafwet kunnen vallen. Het is echter de vraag of een pleidooi om het homohuwelijk weer af te schaffen in gelijke mate strafwaardig is. Bepleiten van onderscheid bij immigratie op grond van cultuur is niet gelijk te stellen aan een pleidooi voor onderscheid op grond van huidskleur. Het voorstel de subsidiëring van instellingen op een bepaalde godsdienstige grondslag te stoppen, lijkt evenmin de grenzen van de democratische rechtsstaat te overschrijden.

Een andere vraag is of het onderscheid tussen uitlatingen óver een groep en uitlatingen die beledigend zijn vóór een groep ook zeggingskracht heeft bij art. 137d Sr. Wij menen van wel, zonder dat de analogie geheel doorgevoerd kan worden. Er kan een onderscheid gemaakt worden tussen uitlatingen die bepaalde godsdienstige opvattingen en gedragingen als volstrekt verwerpelijk en hatelijk voorstellen enerzijds en uitlatingen over personen anderzijds. Het zou bovendien vreemd zijn, wanneer de HR vaststelt dat de wetgever heeft gewild dat art. 137c voldoende ruimte laat voor ook heftige kritiek maar deze kritiek wel weer binnen de reikwijdte van art. 137d Sr zou vallen. Daar staat tegenover dat de omstandigheden van het geval ook in rekening moeten worden gebracht zoals de HR eist. Het is daarom niet uitgesloten dat een grote poster-actie ('Haat Islam', 'Islam oprotten') in een wijk waar net een islamitische gezin is komen wonen, onder de strafwet valt. Dergelijke vormen van stemmingmakerij kunnen onder de strafwet vallen zonder dat ze expliciet over een groep gaan.

Spiegeling in de Straatsburgse jurisprudentie

Het EHRM heeft zich meermalen uitgesproken over de toelaatbaarheid van beperkingen ten aanzien van 'discriminatoire' uitlatingen.[72] Klachten over beperkingen die zien op racistische en anti-semitische uitlatingen maken bij het EHRM weinig of geen kans. Zo werd de klacht van de Nederlanders Glimmerveen en Hagenbeek die Den Haag blank en veilig wilden houden niet ontvankelijk verklaard wegens misbruik van recht.[73] Anti-semitische propaganda is door het EHRM op dezelfde wijze gekarakteriseerd.[74] Datzelfde geldt voor het ontkennen van de Holocaust[75] dat door het Hof vrijwel per definitie als verbonden aan de neonazi-ideologie wordt gezien.[76]

Het Hof heeft zich ook een aantal malen moeten buigen over beperkingen van uitlatingen ter bescherming van godsdienstige gevoeligheden en/of ter bescherming van gelovigen.[77] Het Hof heeft meer in het bijzonder twee grenzen trachten te trekken. De eerste grens loopt tussen onnodig grievende aanvallen en geoorloofde kritiek op een godsdienst. De tweede maakt

69 HR 23 november 2010, *LJN* BM9135, vgl. ook HR 3 november 2009, *LJN* BJ6941.

70 Hof Den Haag 11 februari 2009, *LJN* BH2481.

71 HR 14 maart 1978, *NJ* 1978, 664.

72 Voor een overzicht zie: D. Voorhoof, 'Het Europese "First Amendment". De Straatsburgse jurisprudentie over artikel 10 EVRM: 2004-2009' (deel 1 en 2), *Mediaforum* 2010-4, p. 106-116 en *Mediaforum* 2010-6, p. 186-210; 'Het Europese "First Amendment". De Straatsburgse jurisprudentie over artikel 10 EVRM: 1999-2003' (deel 1 en 2), *Mediaforum* 2004-4, p. 106-116 en *Mediaforum* 2004-6, p. 198-211.

73 ECRM 11 oktober 1979, 8348/78; 8406/78 (*Glimmerveen en Hagenbeek/Nederland*).

74 EHRM 20 februari 2007, 35222/04 (*Ivanov/Russia*).

75 EHRM 23 september 1998, 24662/94 (*Lehideux & Isorni/Frankrijk*).

76 EHRM 24 juni 2003, 65831/01 (*Garaudy/Frankrijk*).

77 Zie o.a. R.A. Lawson, 'WILD, WILDER, WILDST. Over de ruimte die het EVRM laat voor de vervolging van kwetsende politici', *NJCM-bull.* 2008, 33-4, p. 469-484; E.H. Janssen, 'Grenzen aan uitingen over religie in Frankrijk', *Mediaforum*, 2008-3 , p. 109-118; F. Tulkens, 'Conflicts between fundamental rights: contrasting views on Articles 9 and 10 of the European Convention on Human Rights', in: *Blasphemy, Insult and Hatred, Finding answers in a democratic society*, Science and technique of democracy, No. 47, Venice Commission, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2010.

onderscheid tussen '*hate speech*,'[78] die verboden mag worden, en geoorloofde politieke kritiek op de immigratie van moslims en de daarmee samenhangende problemen. Reeds hier kan opgemerkt worden dat geen van beide onderscheidingen glashelder is en er op dit punt binnen het Hof bovendien grote meningsverschillen blijken te bestaan over de juiste uitleg van het recht op vrijheid van meningsuiting.

Onnodig kwetsen

De *Preminger*-zaak kan nog steeds als ijkpunt worden beschouwd. Deze betreft de film 'Das Liebeskonzil' die is opgezet als raamvertelling over het proces, dat eind negentiende eeuw tegen de schrijver Panizza was gevoerd naar aanleiding van de publicatie van zijn roman. God wordt in de film als licht seniel uitgebeeld, en Maria als een losbandige vrouw. Het publiek werd van tevoren op de inhoud van de film gewezen.[79] Desondanks ziet het EHRM in de inbeslagname van de film geen schending van art. 10 EVRM. Hij die gebruik maakt van de vrijheid van meningsuiting heeft namelijk '*an obligation to avoid as far as possible expressions that are gratuitously offensive to others and thus an infringement of their rights, and which therefore do not contribute to any form of public debate capable of furthering progress in human affairs.*' De rechten van degenen, die zich door de vertoning aangevallen voelen, zijn volgens het Hof op de vrijheid van godsdienst te baseren. Het Hof geeft de Oostenrijkse autoriteiten bovendien een zekere appreciatiemarge.[80]

Een arrest uit 2005 betreffende beledigende passages over Mohammed in een roman ligt in dezelfde lijn.[81] Dit laatste arrest is overigens gewezen met de kleinst mogelijk meerderheid. In de '*dissenting opinion*' wordt gepleit voor een andere aanpak: volgens deze drie rechter kan het recht op vrijheid van godsdienst niet zover worden opgerekt dat het ook in het geding is bij uitlatingen waar men niet tegen zijn wil mee geconfronteerd wordt. Mede daarom is het mogelijk kwetsende karakter alleen onvoldoende reden voor een beperking van de vrijheid van meningsuiting.

Indien het Hof een publicatie, die gelovigen kan kwetsen, wél beschouwt als een bijdrage aan het maatschappelijk debat, valt het oordeel al snel anders uit. Zo is er geen '*pressing social need*' om een publicatie waarin de katholieke geloofsleer wordt beschreven als voedingsbodem voor het antisemitisme, dat op zijn beurt geleid heeft tot de vernietiging van de joden, te sanctioneren. Het Hof overweegt uitdrukkelijk dat het niet gaat om een gratuite polemiek.[82]

Voor een sociologische kritiek op de godsdienst geldt in belangrijke mate hetzelfde, ook als deze stelt dat het geweten van de analfabeet een God heeft gecreëerd, die zich zelfs met het aantal stokslagen voor strafbare feiten bemoeit, en dat Mohammed geweld tot uitgangspunt van zijn beleid maakte. Er is volgens het Hof namelijk geen smadelijke aanval op heilige symbolen.[83] De veroordeling van de schrijver is in strijd met art. 10 EVRM. Uit een derde zaak blijkt dat bijvoorbeeld ook het functioneren van kerkelijke hoogwaardigheidsbekleder kritisch gevolgd moet kunnen worden.[84]

Aanzetten tot discriminatie en intolerantie

Het Hof heeft ook getracht aan te geven waar politieke kritiek overgaat in het aanzetten tot discriminatie en intolerantie, dat mag worden verboden. Deze grens is met name van belang voor uitlatingen over de groei van het aantal moslims. Negatieve uitlatingen over nationaliteit, afkomst en godsdienst lopen daarbij overigens vaak dooreen.

Het Hof heeft het uitgangspunt dat er in een democratie veel ruimte voor politieke discussies hoort te zijn. Echter het verspreiden, niet alleen van racistische ideeën, maar ook van xenophobe en intolerante ideeën valt volgens het Hof buiten deze beschermde discussie.[85] Uitlatingen die '*propagent, incitent promeuvent ou justifient la haine fondée sur l'intolérance (y compris l'intolérance religieuse)*'[86] mogen daarom gesanctioneerd worden. Dat blijkt ook uit een korte rondgang langs de relevante jurisprudentie.

De schrijver van een boek over de 'islamitische kolonisatie en verovering van Europa' werd in Frankrijk veroordeeld wegens het aanzetten tot haat en geweld jegens de moslimgemeenschap. Het boek betoogde dat in de islamitische ghetto's in Frankrijk de jeugdcriminelen de machtsovername al aan het voorbereiden zijn. De etnische burgeroorlog, die gevoerd moet worden om een oplossing te brengen, is volgens de schrijver eigenlijk al begonnen. Het EHRM acht de redenen voor een beperking van de vrijheid van meningsuiting relevant en voldoende, gezien ook het belang om discriminatie op grond van afkomst te bestrijden. Opvallend is dat het EHRM de nationale autoriteiten een zekere appreciatiemarge toekent bij het oordeel of ingrijpen in de discussie over immigratie en integratie geboden is. De reden daarvoor is dat de problemen, waar de verdragsstaten mee te maken hebben verschillen, en de verhouding tussen bevolkingsgroepen mede afhangt van historische, demografische en culturele factoren.[87]

Een zeer principieel arrest is *Féret/Belgique*. Dat is te meer zo, omdat de dissenting opinion als contrapunt voor de overwegingen van het Hof kan dienen. Féret, een kamerlid van het Front National, had in een reeks van uitlatingen gepleit voor voorrang voor Belgen, tegen immigratie van profiteurs en islamisering, tegen overlast en geweld door asielzoekers[88] en tegen de terroristische 'couscousclan'. Bij sommige uitlatingen waren afbeeldingen opgenomen, onder meer van een vrouw met sluier en man met tulband die de Korantekst 'dood de ongelovigen' in de mond gelegd krijgen. Féret wordt in België veroordeeld voor het aanzetten tot haat en discriminatie.

78 Voor een uitgebreide analyse van de term 'hate speech' en standaarden in het internationaal en Europees mensenrecht zie: T. McGonagle, *Minority Rights and Freedom of Expression: A Dynamic Interface*, (diss. UvA) 2008; en de bijdragen in: Thema Advocacy of religious hatred (ed. J. Temperman), *Religion & Human Rights*, 2010-5, nr. 2-3.

79 EHRM 20 september 1994, 13470/87, PC A Vol. 295, *NJ*, 1995, 366 m.nt. E.J. Dommering; *NJCM-Bull.*, 1995, 20-2, 188-191 m.nt. R. De Winter (*Otto Preminger Instituut/Oostenrijk*).

80 De *Wingrove*-zaak is in belangrijke mate volgens hetzelfde stramien als *Preminger* verlopen EHRM 25 november 1996, 17419/90, *Mediaforum* 1997, 2, bijlage (*Wingrove/Verenigd Koninkrijk*).

81 EHRM 13 september 2005, 42571/98, *Mediaforum* 2005, 10 m.nt. A.J. Nieuwenhuis; *Irish Human Rights Law Review*, 2010, 1, 237-251, 'An Ode to Contextualisation' m.nt. T. McGonagle (*I.A./Turquie*).

82 EHRM 31 januari 2006, 64016/00, *NJ*, 2007, 17, no.198-200, 1998-2002 m.nt. E.J. Dommering (*Giniewski/France*).

83 EHRM 2 mei 2006, 50692/99, *Mediaforum*, 2006-6, 185 m.nt. A.J. Nieuwenhuis (*Tatlav/Turquie*).

84 EHRM 19 januari 2006, 46389/99 (*Albert-Engelmann-Gesellschaft/Oostenrijk*).

85 Vgl. EHRM 28 mei 2004, 57383/00 (*Scurot /France*) (rec.). In casu betrof het een door een leraar in een periodiek van de school geschreven melig stukje over 'horden van moslims'.

86 EHRM 27 november 2007, 42284/05 (*Nur Radio Ve Televizyon YaYinciligi A.S./Turquie*).

87 EHRM 10 juli 2008, 15948/03 (*Soulas/France*).

88 EHRM 16 juli 2009, 15615/07, *NJ*, 2009, 412, 4055-4058 m.nt. E.J. Dommering (*Féret/Belgique*).

Het EHRM gaat ervan uit dat een volksvertegenwoordiger alle ruimte moet hebben om zijn opvattingen te uiten, maar dat zulks voor racistische of xenophobe slogans veel minder geldt dan voor rationele argumenten. De uitlatingen van Féret stellen de gemeenschappen van immigranten als criminogeen en belachelijk voor, en wekken bij het publiek, in het bijzonder bij het publiek dat het minst goed op de hoogte is, gevoelens van minachting en afwijzing, en bij sommigen ook haat tegen buitenlanders. Dergelijke uitlatingen die aanzetten tot haat op grond van godsdienstige, etnische en religieuze vooroordelen houden volgens het Hof een gevaar in voor *'la paix sociale et la stabilité politique dans les états démocratiques'*. Tegen die achtergrond was er voldoende reden om de uitlatingen te verbieden.

De schrijvers van de dissenting opinion stellen meer eisen aan een beperking. Zij maken een duidelijk onderscheid tussen racistische uitlatingen en de uitlatingen van Féret, die veeleer aan bepaalde gedragingen en aan godsdienst refereren. Daar doet volgens hen niet aan af, dat racistische politici mogelijkerwijs dezelfde standpunten kunnen verkondigen. De 'dissenters' benadrukken ook dat Féret burgers niet oproept tot discriminatie. De mogelijke invloed en de intolerante aard van de uitlatingen achten zij onvoldoende reden voor een beperking. In een democratie horen politieke uitlatingen niet verboden te worden wegens de mogelijk gevaarlijke effecten ervan. Het idee, dat onnozele burgers beschermd moeten worden tegen minder rationele politieke uitlatingen, past evenmin in een democratie.

De benadering van de dissenters is overigens niet terug te vinden in een recente ontvankelijkheidsbeslissing.[89] Le Pen was in Frankrijk veroordeeld wegens zijn uitlatingen over de dag waarop er in Frankrijk geen 5 maar 25 miljoen moslims zullen zijn, de Fransen de straten moeten schoonmaken en zich onderdanig moeten gedragen of ander een pak slaag kunnen krijgen. Het EHRM stelt wederom dat een beperking opgelegd aan een gekozen volksvertegenwoordiger zeer strikt beoordeeld moet worden, maar – onder verwijzing naar Soulas – dat er juist ten aanzien van uitlatingen over het immigratiedebat een zeker appreciatiemarge bestaat. De uitlatingen van Le Pen schilderen een verontrustend beeld van de hele moslimgemeenschap geven en pleiten voor het verdwijnen ervan. Daarmee zetten ze bevolkingsgroepen tegenover elkaar. Art. 10 EVRM is niet geschonden.

In geen van deze zaken is overigens art. 17 EVRM toegepast. In *Soulas* en *Féret* oordeelt het Hof de uitlatingen niet ernstig genoeg daarvoor.[90] De zaak *Norwood* heeft een andere invalshoek.[91] Het Hof acht het kort na 9/11 ophangen van een poster met de bewoordingen *'Islam out of Britain – Protect the British People'*, vergezeld van een afbeelding van de brandende Twin Towers, misbruik van recht. Het EHRM ziet het ophangen net als de nationale rechter als een *'public expression of attack on all Muslims in the United Kingdom'*. Die algemene en heftige aanval op een religieuze groepering is 'incompatible with the values proclaimed and guaranteed by the Convention, notably tolerance, social peace and non-discrimination'. Norwood komt geen beroep toe op art. 10 EVRM.

Uit de jurisprudentie van het EHRM blijkt welke uitlatingen de lidstaten mogen verbieden. Daaronder vallen ook uitlatingen die als een heftige aanval op heilige symbolen of figuren zijn te beschouwen. De Nederlandse strafwet gaat niet zover, nu art. 137c Sr zoals uitgelegd door de HR slechts ziet op uitlatingen over groepen gelovigen, en de godslastering slaapt en wellicht geschrapt zal worden. Deze grotere ruimte voor de vrijheid van meningsuiting staat in beginsel niet op gespannen voet met het EVRM. Daar zou slechts sprake van zijn indien positieve verplichtingen op grond van art. 9 EVRM tot strafbaarstelling zouden verplichtingen.[92]

In dit verband zij overigens hier vermeld dat het EHRM in een recent arrest overweegt dat er op grond van art. 8 EVRM een verplichting kan bestaan om stigmatisering op grond van identiteit tegen te gaan.[93] Een verdeeld Hof is echter van mening dat er in casu niet een verplichting bestond de gewraakte uitlatingen tegen te gaan, hoewel de overheid zelf deze uitlatingen faciliteerde. De zaak is doorverwezen en ligt ter beoordeling bij de Grote Kamer.

Uitlatingen die aanzetten tot intolerantie op religieus gebied en onmin tussen bevolkingsgroepen mogen volgens een verdeeld EHRM ook verboden worden. Men mag echter aannemen dat het EVRM niet verplicht tot het verbieden van uitlatingen als van Féret. In dit verband kan nogmaals gewezen worden op de in het arrest *Soulas* toegekende appreciatiemarge. In hoeverre het Nederlandse recht meer ruimte biedt voor dergelijke uitlatingen zal onder meer uit het proces tegen Wilders moeten blijken.[94]

Wilders

Het proces tegen Wilders heeft al veel pennen in beweging gebracht.[95] De leider van de PVV heeft in een reeks van publi-

89 EHRM 20 april 2010, 18788/09 (*Le Pen/France*) (rec.). *NJ* 2010, 429 m.nt. E.J. Dommering; *NJCM-Bull.*, 2010, 35-5, 533-540 m.nt. R.A. Lawson; annotatie D. Voorhoof op: http://www.psw.ugent.be/dv/page.aspx?id=5.

90 EHRM 16 juli 2009, 15615/07 (*Féret/Belgique*) ; EHRM 10 juli 2008, 15948/03 (*Soulas/France*).

91 EHRM 19 november 2004, 23131/03 (*Norwood/Verenigd Koninkrijk*) (adm.).

92 Bijv. een positieve verplichting om het aanzetten tot geweld tegen gelovigen strafbaar te stellen. Het EHRM benoemde tot nog toe een positieve verplichting van de Staat om de rechten voortvloeiend uit 9 EVRM te verzekeren in zijn algemeenheid. Dat betekende niet dat het Verenigd Koninkrijk, Polen en Denemarken verplicht waren bepaalde als blasfemisch en beledigend ervaren uitlatingen over een godsdienst te vervolgen. Zie ECRM 5 maart 1991, 17439/90 (*Choudhury/Verenigd Koninkrijk*); ECRM 18 april 1997, 33490/96 (*Dubowska en Skup/Polen*); EHRM 11 december 2006, 5853/06 (*Ben El Mahi e.a./Denemarken*). Wanneer een staat echter een individu geen enkele bescherming biedt tegen religieus geïnspireerd geweld en in het geheel geen stappen onderneemt om de discriminatoire motieven van dergelijk geweld te onderzoeken, schendt die Staat een positieve verplichting op grond van art. 3 j° 14 EVRM. Zie EHRM 14 december 2010, 44614/07, *EHRC* 2011-39, annotatie K. Henrard (*Milanović/Servië*).

93 EHRM 27 juli 2010, 4149/04 en 41029/04 (*Aksu/Turkije*).

94 Voor de vraag of een veroordeling zich verdraagt met art. 10 EVRM, R.A. Lawson, 'WILD, WILDER, WILDST. Over de ruimte die het EVRM laat voor de vervolging van kwetsende politici', *NJCM-bull.*, 2008, 33-4, p. 469-484.

95 Alleen al in het NJB (chronologisch): E.J. Dommering, 'De teddybeer Mohammed, gesluierde homo's en het lawaai van Wilders, Over de stand van de vrijheid van meningsuiting anno 2008', *NJB* 2008, nr. 7, p. 376-382; Y. Buruma, 'Strafvervolging van een kamerlid', *NJB* 28 maart 2008, nr. 13, p. 749-750; T. Hartlief, 'Geloven in strafrechters', *NJB* 30 januari 2009, nr. 4, p. 233; T. Prakken, 'Wilders: verbieden of toestaan?', *NJB* 13 februari 2009, nr. 6, p. 363-366; T. Zwart, 'Wilders: ja toestaan!', *NJB* 13 februari 2009, nr. 6, p. 367-369; H. Sarolea, 'Wie haat zaait komt geen beroep op vrije meningsuiting toe', *NJB* 27 februari 2009, nr. 8, p. 503-504; K. Rozemond, 'Vertrouw op de vrijheid, 150 jaar On Liberty van Mill en de strafrechtelijke vervolging van discriminerende uitlatingen', *NJB* 20 november 2009, nr. 40, p. 2614-2618; Y. Buruma, 'Een politiek proces', *NJB* 29 oktober 2010, nr. 37, p. 2401; F. van Laanen, 'De wrakingsbeslissing in het Wildersproces betwist', *NJB* 5 november 2010, nr. 38, p. 2473-2474; D. Aben, 'De zoektocht naar gronden voor wraking', *NJB* 19 november 2010, nr. 40, p. 2594-2596; J.W. Fokkens, 'Reactie parket HR op notitie over wraking proces Wilders', *NJB* 19 november 2010, nr. 40, p. 2093; T. de Roos, In afwachting van een uitspraak ten gronde in de zaak Wilders', *NJB* 7 januari 2011, nr. 1, p. 28-29.

caties negatieve uitlatingen over de Islam en over moslims gedaan.[96] Hij wil daarmee naar eigen zeggen waarschuwen voor de gevaren van de door hem geconstateerde islamisering van Nederland. De uitlatingen zijn velerlei van aard. Ze vallen de Koran aan ('islamistische Mein Kampf'; 'verbied de Koran'), leggen een verband tussen de islam en criminaliteit, richten zich tegen verdere immigratie van moslims ('De grenzen dicht') en geven blijk van een streven naar minder moslims in Nederland ('veel moslims Nederland uit').

Het OM besloot Wilders niet te vervolgen. Kort gezegd, zouden de meeste beledigende uitlatingen van Wilders in de context van het publiek debat hun beledigend karakter hebben verloren. Zijn uitlatingen zouden evenmin aanzetten tot haat discriminatie of geweld in de zin van art. 137d Sr; het opruiend element zou eraan ontbreken. De gewraakte uitlatingen zetten namelijk niet zozeer medeburgers op tegen moslims, maar vragen veeleer om maatregelen van de overheid. In een bezwaarprocedure naar aanleiding van het besluit tot niet vervolgen geeft het Hof Amsterdam het OM echter opdracht Wilders juist wel te vervolgen.[97] Het Hof gaat ervan uit dat nu een reeks uitlatingen van Wilders als strafbare groepsbelediging (art. 137c Sr) of als aanzetten tot discriminatie en haat tegen – de leden van – een groep wegens godsdienst (art. 137d Sr) valt aan te merken en dat het algemeen belang een vervolging eist. Als context van de '*one-liners*' van Wilders ziet het Hof vooral Wilders' andere one-liners. Deze uitlatingen versterken elkaar alsmede het beledigend karakter, zo valt op te maken uit de redenering van het Hof.

Mede daardoor is het belang van de context van het maatschappelijk debat volgens het Hof onvoldoende om het beledigend karakter aan de uitlatingen te doen ontvallen. Een andere opmerking is dat de beschikking van het Hof dateert van vóór het arrest van de HR van 10 maart 2009, dat een beperkte uitleg geeft aan art. 137c Sr. Het gevolg van dat arrest lijkt dat de uitlatingen over de Islam en de Koran niet de delictsomschrijving van art. 137c Sr kunnen vervullen. Het Hof noemt het gehanteerde taalkundige onderscheid tussen 'beledigend voor een groep' en 'beledigend over een groep', juist nog gekunsteld.

Ook ten aanzien van het mogelijkerwijs aanzetten tot discriminatie en haat zitten het OM en het Hof op een verschillend spoor. Het Hof leest in de wetsgeschiedenis dat art. 137d mede gericht is op het voorkomen van ernstige onmin tussen bevolkingsgroepen. Een opruiend element in de zin dat er direct aangezet wordt tot bepaalde handelingen is daarom volgens het Hof geen vereiste. Daarnaast lijkt het Hof bepaalde uitlatingen opvallend genoeg zelfs gelijk te stellen met discriminatie, omdat ze leden van minderheidsgroepen buiten de discussie sluiten.

De vraag wanneer uitlatingen die in de eerste plaats gericht lijken op verandering van beleid strafwaardig zijn, is daarmee niet beantwoord. Ons inziens kan een bepaald politiek streven hooguit strafbaar zijn indien het de grenzen van de democratische rechtsstaat te buiten gaat. Anders zou de democratische meningsvorming die ook gericht kan zijn op de verandering van bestaande wetten ten onrechte beperkt worden. Het is met andere woorden de vraag of het verbieden van allerlei uitlatingen die tot onmin tussen bevolkingsgroepen kunnen leiden genoeg recht doet aan de vrijheid van meningsuiting. Stevige religiekritiek en het doen van vergaande voorstellen voor beleid kunnen ook dat effect hebben. De vraag zal aan de orde moeten komen wanneer de grens van de democratische discussie overschreden wordt (het verhogen van de drempels voor immigratie door mensen met een 'niet-westerse cultuur' lijkt inmiddels onderdeel van het bestaande regeringsbeleid).

De rechter ziet zich dus voor een reeks van problemen gesteld die zijn taak allesbehalve benijdenswaardig maken. De onzekerheid over de interpretatie van de strafbepalingen maakt zijn oordeel bovendien kwetsbaar voor kritiek. Daar komt nog bij dat de rechter niet alleen de delictsbestanddelen van art. 137c en d Sr moet uitleggen, maar ook de vraag moet beantwoorden, hoe de uitlatingen van Wilders precies uitgelegd moeten worden (bijvoorbeeld: uitzetten moslims om enkele reden dat zij een bepaald geloof koesteren of streven naar vermindering aantal (radicale) moslims dat zich niet wil aanpassen).

Een aantal uitlatingen van Wilders is overigens al door de civiele rechter beoordeeld. Het vonnis kwam erop neer dat een aantal opmerkingen over de Islam, Mohammed en de Koran niet onrechtmatig was, omdat ze 'rechtstreeks verband houden' met Wilders' 'politieke opvattingen' en 'als zodanig voor hem van betekenis zijn in het maatschappelijk debat'.[98] Tevens bestaat er voor de waardeoordelen een feitelijke grondslag en roepen de uitlatingen niet op tot haat of geweld.

Conclusie

Artikel 137 c en d Sr zijn in bepaalde opzichten te beschouwen als conglomeraat-bepalingen. Al op het eerste gezicht valt op dat art. 137c Sr in formulering eerder aansluit bij andere beledigingsartikelen in het wetboek van strafrecht, terwijl art. 137d Sr beter op zijn plaats lijkt in de titel 'misdrijven tegen de openbare orde'. Tevens valt op dat er groepen van geheel verschillende aard worden genoemd.

Daarbij is licht voorbijgegaan aan het verschil tussen uitlatingen ten aanzien van ras en godsdienst. Veel godsdiensten kennen naast een niet te bewijzen kern, het geloven zelf,[99] leerstellingen en gedragsvoorschriften. Het geloof wordt veelal ook verkondigd; soms worden er ook uitgangspunten voor de inrichting van de samenleving op gebaseerd. Mensen veranderen bovendien van godsdienst en hebben daartoe ook het recht. Men kan ook proberen iemand ervan te overtuigen dat hij de

96 Enkele uitlatingen zien ook op nationaliteit en/of nationale afkomst; daarop gaan we hier niet apart in.

97 Hof Amsterdam 21 januari 2009, *LJN* BH0496, *NJ* 2009, 191 m.nt. Y. Buruma; *Strafblad*, 2009-3, vol. 7, p. 198-208 m.nt. M. Fennema; *Mediaforum* 2009-3, nr. 8 m.nt. A.J. Nieuwenhuis (*Strafvervolging Wilders*).

98 Pres. Rb. Den Haag 7 april 2008, *LJN* BC8732, *Mediaforum* 2008-5, nr. 19 m.nt. A.J. Nieuwenhuis (*NIF/Wilders*). De formulering doet denken aan de formulering van de HR in de zaak *Van Dijke*: 'kenbaar in direct verband [...] met de uiting van de geloofsopvatting' [...] en 'als zodanig voor hem van betekenis zijn in het maatschappelijk debat' (HR 9 januari 2001, *NJ* 2001, 203). Het onderhavige vonnis lijkt een politieke opvatting in dezen dus gelijk te stellen aan een geloofsovertuiging. Vgl. Pres. Rb. Den Haag 15 maart 2005, *LJN* AT0303, *Mediaforum* 2005-4, nr. 15 m.nt. G.A.L. Schuijt (*Eisers/Hirsi Ali*); Pres. Rb. Rotterdam 21 november 2006, *LJN* AZ3031 (*Vereniging Islam Democraten/EenNL*).

99 Dit is al een bepaalde opvatting. Met name ten tijde van de scholastiek, maar ook nog in de eeuwen daarna dacht men wel degelijk het bestaan van God te kunnen bewijzen.

verkeerde overtuiging heeft. Daarbij komt dat de vraag, of een uitlating over een godsdienst strafbaar is, moeilijk beantwoord kan worden los van de 'juiste uitleg' van die religie. Het naast elkaar stellen van ras en religie, zeker bij de groepsbelediging, vraagt dan ook om moeilijkheden. De door Nederland als vergaand begrepen verplichtingen op grond van het IVUR zijn niet simpelweg over te planten op uitlatingen over geloof en gelovigen.

Het karakter als conglomeraat-bepalingen wordt nog duidelijker wanneer we naast het IVUR ook de andere achtergronden van de bepalingen in ogenschouw nemen. Historisch gezien richten de bepalingen zich tegen mogelijke verstoringen van de openbare orde; ruim opgevat kan daar ook het temperen van al te heftige oppositionele standpunten onder vallen. Het algemene anti-discriminatiebeleid ziet veeleer op de bescherming van minderheden om deze maatschappelijk beter te laten functioneren. Slechts het verbod om aan te zetten tot geweld beschermt alle genoemde belangen onverkort.

In andere gevallen komen de genoemde verschillen – tussen ras en godsdienst; tussen openbare orde en goede naam; tussen intolerantie tegen denkbeelden en haat tegen personen; tussen het ontsporen van de politieke discussie in ongeregeldheden of in discriminatoir beleid, etc. – toch weer naar boven. Het relatieve gewicht van de vrijheid van meningsuiting ten opzichte van het te beschermen belang kan daarbij aanzienlijk verschillen. Daarbij heeft de rechter de zware taak gekregen om vast te stellen wat wel en niet onder het conglomeraat valt.

Wat de context van een uitlating is, verdient ook speciale aandacht.[100] In de eerste plaats valt te denken aan de context in 'letterlijke' zin: de tekst waar de gewraakte uitlating deel van uitmaakt, in de tweede plaats blijken de ter plaatse en tegelijkertijd door anderen gedane uitlatingen ook een rol te kunnen spelen bij de uitleg van een uitlating. Heeft men het echter over de context van het maatschappelijk debat dan doelt men veeleer op de in de maatschappij, ook los van de uitlatingen in kwestie, gevoerde discussie. Een losse leus kan derhalve ook een uitlating zijn, gedaan in de context van het maatschappelijk debat.[101]

Een uitlating kan vervolgens ook niet geheel los van het maatschappelijk klimaat beschouwd worden. In het bijzonder bij toepassing van art. 137d Sr kan het van belang zijn in hoeverre discriminatie van, maar vooral ook geweld tegen de groep, waarop de uitlating ziet, in de samenleving voorkomt. Deze context kan relevant zijn wanneer de rechter de strafwaardigheid van een uitlating beoordeelt.

Het gecompliceerde karakter van de strafbepalingen maken het begrijpelijk dat ook onder juristen het proces tegen Wilders zoveel verschillende reacties heeft opgeroepen. Staat het temperen van een te heftige politieke meningsvorming centraal, dan zou wellicht ook het 'demoniseren van politici' aandacht verdienen. Staan de gevoelens van minderheden voorop dan kan een uitlating over de profeet of de Koran veel heftiger aankomen dan een uitlating over moslims als groep. Ziet men uitlatingen als articulatie van de bestaande onmin over immigratie en islam, dan weegt de vrijheid van meningsuiting waarschijnlijk zwaarder dan ingeval er sprake is van een stokebrand die het publiek misleidt.[102]

Wat ook de uitkomst van de *Wilders*-zaak is, de wetgever dient de rechterlijke macht en de burger, die er ook geen wijs meer uit kan, te hulp te komen. De wetgever dient deze uitingsdelicten zo goed mogelijk te omschrijven, juist ook omdat zij grenzen trekken aan het geoorloofde politieke debat. Dat is een moeilijke opgave.[103] Naar onze mening dient het conglomeraat opgesplitst te worden, zodat uitlatingen ten aanzien van 'ras' met relatief vergaande beperkingen getroffen kunnen worden. Ten aanzien van godsdienst zouden op zijn minst extra bestanddelen of rechtvaardigingsgronden kunnen worden ingevoerd. Ook zou de conclusie van een nader onderzoek kunnen zijn dat een bepaling die bijvoorbeeld het 'aanzetten tot discriminatie en geweld' verbiedt uit oogpunt van de bescherming van de openbare orde voldoende is. Er zou dan overigens nog steeds meer duidelijkheid geschapen moeten worden welke grenzen deze bepaling trekt ten aanzien van discriminatie.

100 Zie ook: W. Veraart, 'Beledigen kan alleen in context, Kanttekeningen bij het "beledigingislam"-arrest van 10 maart 2009', *NJB* 26 maart 2010, nr. 12, p. 724-730.

101 Bijv. HR 16 juni 2009, *LJN* BG7750 (*posters Verdonk*).

102 Vgl. de meerderheids- en minderheidsopvatting in *Féret*.

103 In mei 2009 kwam de VVD met een plan voor wetswijziging dat tot op zekere hoogte aansloot bij het Amerikaanse model en dat twee methoden schetste om de vrijheid van meningsuiting in Nederland te verruimen. De eerste methode was de strafbaarstelling van blasfemie, groepsbelediging en haatzaaien te schrappen; aanzetten tot discriminatie te schrappen of te beperken door slechts direct aanzetten tot discriminatie strafbaar te stellen en het begrip discriminatie eng te definiëren; en strafbaarstelling van aanzetten tot geweld te handhaven. De tweede methode was het invoeren van een clausule die de deelnemer aan het publiek debat vrijwaart van straffen op grond van groepsbelediging, haatzaaien, en eventueel aanzetten tot discriminatie. De publieke discussie over het voorstel van de VVD concentreerde zich vervolgens op uitspraken van Rutte over de strafwaardigheid van Holocaust ontkenning. Dat is in zoverre jammer, nu het voorstel had kunnen dienen als aanleiding voor een discussie over de noodzaak tot verdere preciscring van de uitingsdelicten. Zie 'Opzet wijziging wetboek Vrijheid van Meningsuiting', 27 mei 2009, *Elsevier* op: http://tinyurl.com/ycpbbcb. Voor commentaar zie: J.A. Peters, 'Rutte en de vrijheid van meningsuiting', *Mediaforum* 2009-6, p. 237; en D. Korteweg, 'Strafbaarstelling van negationisme: Geschiedschrijving via het recht?', *Mediaforum* 2010-3, p. 79-83.